

**”He ei toimi itsenäisinä toimijoina siinä, vaan he on
aika vietävissä myös rikosprosessin aikana.”**

Näkemyksiä työperäisen ihmiskaupan esitutkintavaiheesta aiheen parissa toimivien
asiantuntijoiden silmin

Sosiologian
pro gradu -tutkielma

Laatija:
Terhi Stenholm

Ohjaajat:
Yliopistonlehtori Hanna Ylöstalo
Professori Suvi Salmenniemi

22.9.2021
Turku

Pro gradu -tutkielma

Oppiaine: Sosiologia

Tekijä: Terhi Stenholm

Otsikko: ”He ei toimi itsenäisinä toimijoina siinä, vaan he on aika vietävissä myös rikosprosessin aikana” - Näkemyksiä työperäisen ihmiskaupan esitutkintavaiheesta aiheen parissa toimivien asiantuntijoiden silmin

Ohjaajat: Yliopistonlehtori Hanna Ylöstalo ja Professori Suvi Salmenniemi

Sivumäärä: 82 sivua

Päivämäärä: 22.9.2021

Tiivistelmä

Tarkastelen tässä työssä työperäisen ihmiskaupan esitutkintavaihetta sekä siinä ilmeneviä haasteita, joita voi liittyä uhrin oikeusturvan toteutumiseen. Tutkielmassa perehdytään ilmiöön ihmiskaupan vastaisten toimijoiden haastatteluissa kertomien näkemysten kautta ja tutkimuksen aineisto on koottu seitsemästä asiantuntijan haastattelusta.

Tutkimuksen tavoitteena on tuottaa lisätietoa siitä, millaisena työperäisen ihmiskaupan esitutkintaprosessi näyttäytyy alalla toimivien asiantuntijoiden silmin. Tavoitetta voidaan pitää ajankohtaisena ihmiskaupan esitutkintaprosesseissa ilmenneiden haasteiden ollessa julkisen keskustelun kohteena kuluneen vuoden keväällä. Ihmiskaupan esitutkintaprosessia tarkastelevaa tutkimusta ei ole Suomessa vielä tehty, joten siitä näkökulmasta tutkimukseni tavoite on myös tarkoituksenmukainen lisätutkimustarpeiden kartoittamiseksi. Tutkimukseni analyyttinen jäsenitys kytkeytyy aiempiin tutkimuskeskusteluihin työperäisestä ihmiskaupasta ja uhrin toimijuudesta sekä esitutkintaan ja perusoikeuksiin liittyvästä lainsäädännöstä. Tutkimusmenetelmänä olen käyttänyt aineistolähtöistä sisällönanalyysiä haastatteluaineiston analysointiin. Lisäksi olen hyödyntänyt feministisen tutkimuksen lähestymistapaa, jonka keskiössä on yhteiskunnallisten valtasuhteiden tarkastelu.

Tutkimustulosten mukaan työperäisen ihmiskaupan esitutkinnoissa on haastavinta taata uhrien tasavertainen kohtelu ja oikeusturva prosessin aikana sekä tuottaa oikeudellisesti riittävän pätevää näyttöä uhrin määräysvaltaan ottamisesta rikosvastuun toteutumiseksi. Hyväksikäyttöön liittyvien rikosten näyttökysymyksissä, tulisi kyetä hahmottamaan rikoksen kokonaiskuva ja tekojen jatkuvuuden painoarvoa tulisi tarkentaa yksittäisten tapahtumien sijaan. Lisäksi määräysvaltaan ottamisen dynamiikan osaaminen ja tunnistaminen näyttivät tarvitsevan vielä kehittämistä sekä toimijoiden että oikeudellisen järjestelmän osalta. Toisena keskeisenä tuloksena näkyi oikeudellisten toimijoiden puutteet osaamisessa etenkin toisen määräysvallan ottamiseen sekä uhrin toimijuuteen liittyen. Ne näyttivät voivan vaikuttaa uhrin kokemusten vähättelyyn sekä ymmärryksen puutteena uhrin traumasta ja vaikuttavat sitä kautta myös rikosvastuun toteutumiseen. Kolmantena tuloksena tutkielmastani nousi toive rikosprosessin kyvystä vastata paremmin määräysvaltaan ottamiseen liittyviin kysymyksiin rikosvastuun toteutumiseksi. Ihmiskaupan rikosoikeudellinen täsmentäminen vallankäytön dynamiikan osalta nähtiin voivan edistää rikosvastuun toteutumista. Tämänhetkinen oikeusjärjestelmä ei kykene riittävästi vastaamaan toisen määräysvaltaan ottamiseen liittyviin kysymyksiin, jolloin hyväksikäyttörikosten mahdollisuudet menestyä oikeusjärjestelmässämme eivät ole olleet riittäviä.

Avainsanat: työperäinen ihmiskauppa, valtasuhteet, hyväksikäyttö, uhrin aseman vähättely, trauma, rikosvastuun toteutuminen

Sisällysluettelo

1	Johdanto	5
2	Työperäinen ihmiskauppa	9
2.1	Ihmiskauppa ilmiönä	9
2.2	Viranomaiset ja auttavat tahot	11
2.3	Esitutkinta	13
2.4	Ilmiön tunnistamiseen liittyvät haasteet	18
2.5	Ihmiskauppa osana talousrikollisuutta	24
2.6	Tämän hetken tilanne suomessa	25
3	Ihmiskaupan tutkimuksellinen tausta	29
3.1	Ihmiskauppa moniulotteisena ilmiönä	30
3.2	Uhrin asema työmarkkinoilla työn muutoksen seurauksena	31
3.3	Ihmiskaupan valtasuhteiden epäsymmetria	34
3.4	Trauman rationalisointi	38
4	Tutkimusasetelma	40
4.1	Tutkimustarve ja tutkimuskysymykset	40
4.2	Aineiston keruu ja esittely	42
4.3	Analyysimenetelmät	45
4.4	Tutkimusetiikka	48
5	Asiantuntijoiden näkemyksiä esitutkinnasta	50
5.1	Tunnistamiseen sekä toteen näyttämiseen liittyvät haasteet	50
5.1.1	Uhrin kokemusten vähättely	57
5.1.2	Trauman ymmärrys	62
5.1.3	Resurssit	66
5.2	Rikosvastuun toteutuminen	70
6	Johtopäätökset	77
6.1	Yhteiskunnalliset johtopäätökset	79
6.2	Tutkielman rajoitukset ja aiheita jatkotutkimukselle	80
	Lähteet	83

Liitteet	89
Liite 1. Haastattelukysymykset	89

1 Johdanto

Ihmiskauppa ja etenkin työperäinen ihmiskauppa ovat nousseet viime aikoina yhä enemmän yhteiskunnalliseen keskusteluun. Ilmiötä esiintyy myös täällä Suomessa, vaikka olemme saattaneet kuvitella tilanteen aivan toiseksi. On voitu ajatella, että ihmiskauppaa ei esiintyisi hyvinvointivaltioissa, koska järjestelmämme takaa ”automaattisesti” oikeudenmukaiset työehdot kaikille. Näin ei kuitenkaan ole ja viimeisten kahden vuoden aikana mediassa on noussut esiin useampia työperäiseen hyväksikäyttöön liittyviä juttuja (esim. Teittinen 2019) sekä se, että ongelmia esiintyy etenkin ulkomaisen työvoiman kohdalla. Euroopan kriminaalipoliittinen instituutio (HEUNI) on tutkinut, että vastikään maahan muuttanut työvoima on alttiimpaa hyväksikäytölle, koska heidän asemansa kantaväestöön verrattuna on useammin toisista riippuvainen ja lähtökohtaisesti turvattomampi. Alttiuteen vaikuttaa puutteellinen kielitaito sekä heidän aiemmat tottumuksensa työehdoissa ja -käytännöissä, jotka voivat poiketa joiltain osin huomattavastikin Suomalaisista käytännöistä. Lisäksi etenkin turvapaikka- tai pakolaisstatus asettavat ulkomaalaisen työntekijän herkästi haavoittuvaan asemaan, koska maassaolon edellytykset vaativat usein työntekoa ja tiettyä tulorajaa. Tiukat ehdot maassaolon edellytyksissä voivat ajaa henkilön siihen tilanteeseen, että he voivat joutua ottamaan vastaan työtä millä tahansa ehdoilla. Pakolais- ja turvapaikkastatuksella olevat henkilöt eivät usein tunne uudesta kotimaastaan muita ihmisiä, kuin mahdollisesti oman perheensä, työnantajansa ja työtoverit, työehdoista ja -oikeuksista puhumattakaan. Tästä johtuen, sosiaalisen verkoston pienuus tai sen puuttuminen kokonaan asettaa heidät selkeästi riippuvaiseen asemaan työnantajastaan. (Ylinen, Jokinen, Pekkarinen, Ollus, Jenu & Skur 2020, 14.)

Työvoiman hyväksikäyttöön liittyy paljon erilaisia tapoja rajoittaa työntekijän oikeuksia, ja ihmiskauppailmiöön perehtymättömälle tapahtumat voivat helposti sekoittua muihin työrikoksiin kuten työsyryntään (Rikosuhripäivystys 2021b). Ihmiskauppaan liittyvät käsitykset ovat hyvin monitulkintaisia ja lisäksi eri toimijoiden välillä voi olla selkeitä tulkintaeroja asiassa. Näkemyserot voivat estää syytteiden ja rikosvastuun toteutumista ja vaikuttaa näin uhrien ihmisoikeuksien toteutumiseen. Olennaista ihmiskaupan vastaisessa työssä olisi ilmiön tehokkaampi tunnistaminen eri toimijoiden keskuudessa. Tunnistamisen avainasemassa on uhrin haavoittuva asema, eikä liian hallitsevan mielikuvan saanut fyysinen vapaudenriisto, joka tahtoo osin edelleen vallita alan toimijoiden keskuudessa. Ytimessä on tekoon liittyvien piirteiden ymmärtäminen valta-aseman vääristymisenä, jota hyödyntäen uhri

on saatettu riippuvaiseksi. Tekijä tavoittelee omaa hyötyään käyttämällä hyväksi uhrin turvatonta tilaa ja alistaa häntä kontrolloinnilla. Ilmiön tunnistaminen on uhrien oikeuksien kannalta välttämätöntä, jotta se voidaan erottaa muista ihmiskaupan lähirikoksista. (Autio & Karjala 2012, 175–176.)

Hyväksikäyttöön liittyvät rikokset ovat tekemuodoltaan vakavia, tahallisia rikoksia, joissa tekijä ottaa uhrin omaan määräysvaltaansa. Ihmiskauppa on pitkä prosessi, jossa tilanteet kehittyvät pikkuhiljaa valtasapainon muuttumisen myötä ja uhrin haavoittuva asema syvenee vasta siinä vaiheessa, kun hyväksikäyttö on jo aktiivisesti meneillään (Autio & Karjala 2012, 175–176). Ihmiskaupparikokset ovat hyvin työläitä tutkia, koska toteen näyttäminen muodostuu haastavaksi rikoksen monimuotoisuudesta ja sen vuoksi myös laajasta tunnusmerkistöstä johtuen. Lisäksi hyväksikäyttörikosten tekoajat ovat pitkiä ja vallankäytön mekanismit isolta osin psyykkistä kontrollointia. Henkiseen väkivaltaan liittyvät mekanismit ovat hyvin subjektiivisia kokemuksia, mitkä tekevät tunnusmerkistön täyttymisestä ja toteen näyttämisestä haastavaa ja monimutkaista. Lisäksi pitkään jatkuva henkinen väkivalta aiheuttaa uhreille usein traumaattisia kokemuksia, jonka seurauksena uhreille voi syntyä traumaperäistä stressiä. Tämä hankaloittaa uhrin kokemien tapahtumien sanoittamista ja jäsentämistä avun hakemisen yhteydessä. (Koivukoski 2021, 38–39.) Ihmiskauppaan liittyvät ilmiöt pohjautuvat niin voimakkaasti uhrin kokemusmaailmaan, että ilman syvempää perehtymistä valtaan otton mekanismeihin ja trauman aiheuttamiin muutoksiin uhrin toimintakyvyssä uhrin tosiasiallinen asema voi jäädä näyttämättä toteen. Riittämätön ymmärrys uhrin kokemuksista sekä valtaan otton mekanismeista voivat pahimmillaan jopa estää rikosvastuun toteutumisen ihmiskaupan kaltaisissa rikoksissa. Näin ollen ilmiöön perehtyminen nousee merkittävään asemaan, kun puhutaan siitä, kuinka asia kohdataan ja käsitellään rikosasiaa hoitavissa yhteiskunnallisissa instituutioissa. Näin ollen myös esitutkinnassa tulisi huomioida tasapuolisesti ja objektiivisesti ilmiöön liittyvät eri mekanismit.

Ylisen ym. (2020, 8) mukaan Suomessa on tunnistettu ja tuomittu muihin Euroopan maihin verrattuna jopa hyvissä määrin työperäisiä ihmiskauppatapauksia. Kun taas Helsingin Sanomat julkaisi kuluvan vuoden huhtikuussa pitkän tutkivan journalismin kirjoituksen, jossa ihmiskauppaa koskevien esitutkintojen tila sekä ihmiskaupan uhrien oikeusturvan toteutuminen kyseenalaisettiin voimakkaasti (Teittinen 2021, B1-7). Näiden lisäksi ihmiskaupparikoksiin liittyvä esitutkinta on vielä toistaiseksi ollut vähän tutkittu aihe. Käsitykseni on, että esitutkintaan ja tunnistamiseen liittyy jonkinlaista problematiikkaa.

Tutkielmani saikin kimmokkeen omista kokemuksistani järjestötyössä, osallistuessani ihmiskaupan vastaiseen työhön ihmiskaupan uhrien vapaaehtoisena tukihenkilönä. Vapaaehtoistyöni tarjosi mahdollisuuden seurata prosessin kulkua uhrin rinnalla eri tilanteissa, kuten esimerkiksi kuulusteluissa tai oikeudenkäynneissä, jotka ohjasivat kiinnostukseni tämän teeman äärelle. Tekemäni havainnot sytyttivät minussa oman sisäisen tutkijan liekin, jonka kautta ryhdyin miettimään, voisinko selvittää syvemmin, miten tämä ilmiö näyttäytyy yhteiskunnassamme ja millaisena uhrin asema ilmenee työperäisen ihmiskaupan esitutkintavaiheessa. Havaintoni kentällä tapahtuneista käytännön tilanteista ja toimijoiden käytösmalleista ihmiskaupan uhreja kohtaan kytivät mielessäni ja ryhdyin miettimään, millaisena esitutkintaprosessi näyttäytyy ihmiskaupan vastaista työtä tekevien asiantuntijoiden havaintojen ja kokemusten perusteella. Koska aihe on tieteellisesti ja yhteiskunnallisesti relevantti halusin perehtyä ilmiöön syvemmin lopputyössäni, joka tarjosi mahdollisuuden tutkia mistä tässä ilmiössä on kyse. Näistä lähtökohdista ryhdyin toteuttamaan tutkimustani ja halusin kerätä tutkimukseeni haastatteluaineiston valiten haastateltavat omasta positiostani käsin kentän keskeisistä toimijoista.

Tämän tutkimuksen tavoitteena on selvittää, millaisena työperäisen ihmiskaupan uhrin asema näyttäytyy esitutkintaprosessissa alalla toimivien asiantuntijoiden kertomana. Tutkimukseni ytimessä on luoda ymmärrys siitä, millainen dynamiikka liittyy hyväksikäyttörikoksiin sekä kuinka oikeudenalan toimijat kykenevät huomioimaan sitä esitutkintaprosessissa. Lisäksi tarkastelen, miltä uhrin oikeusturvan toteutuminen näyttää esitutkintaprosessissa asiantuntijoiden näkökulmasta sekä sitä, voiko työperäisen ihmiskaupan esitutkintavaiheella olla jonkinlaisia vaikutuksia rikosvastuun toteutumisen kannalta. Toivon tutkielmani syventävän ymmärrystä siitä, millaisia rakenteellisia haasteita hyväksikäyttöön liittyvien rikosten tutkintaan voi liittyä. Oman kokemukseni mukaan hyväksikäyttöön liittyvissä rikoksissa on tärkeää ottaa huomioon laajempia kokonaisuuksia tutkintaan vaikuttavista rakenteellisista mekanismeista, jotka voivat hankaloittaa tai pahimmassa tapauksessa jopa estää rikosvastuun toteutumista kyseisen tyyppisten rikosten kohdalla. Tuon tutkielmassani ilmi niitä haasteita, joita ihmiskaupan vastaisessa työssä toimivat asiantuntijat ovat haastatteluissaan nostaneet esiin.

Tutkielman toinen luku esittelee taustakirjallisuuden avulla työperäisen ihmiskaupan määritelmän sekä siihen liittyviä keskeisiä käsitteitä. Avaan tässä luvussa myös hieman ihmiskauppailmiön kehitystä sekä tämänhetkistä tilannetta Suomessa. Tutkimukseni yhteiskunnallisena ja lainsäädännöllisenä viitekehyksenä tarkastelen tässä luvussa työperäisen

ihmiskaupan esitutkintavaihetta. Lisäksi perehdyn yleisellä tasolla ilmiöön olennaisesti liittyvään lainsäädäntöön, määritelmiin sekä esitutkintaprosessin aikana uhrin kanssa toimiviin viranomaisiin ja muihin uhria auttaviin tahoihin.

Kolmannessa luvussa esittelen aiempaa työperäiseen ihmiskauppaan liittyvää tutkimusta sekä avaan ihmiskaupan tutkimuksellista taustaa uhrin työmarkkinoille asemoitumisen kautta. Työn muutos globaalissa mittakaavassa voi vaikuttaa työperäisen ihmiskaupan kehittymiseen. Luku syventää työperäisen ihmiskaupan sekä yhteiskunnallisesti että rakenteellisesti globaaliksi ilmiöksi, joka vaikuttaa samanaikaisesti sekä yksilöiden, että koko yhteiskunnan toimintaan (Ollus 2016, 88–89). Lisäksi luvussa käsitellään vääristyneitä valtasuhteita, jotka ovat yksi keskeinen konteksti ihmiskaupan uhriksi joutumisen taustalla (Autio & Karjala 2012, 175). Lisäksi tarkastelen ihmiskaupan valtasuhteiden epäsymmetriaa myös trauman näkökulmasta, koska läheisissä ihmissuhteissa tapahtunut vallankäyttö, jota kutsutaan myös lähisuhderikokseksi, aiheuttaa kokijalleen usein traumoja. Trauma taas on yhteydessä uhrin toimijuuteen, joten siihen liittyvien mekanismien ymmärtäminen avaa uhrin käytösmallia sekä sitä, kuinka trauma voi vaikuttaa myös häntä kohtaaviin auttaviin tahoihin. Lisäksi luvussa avataan yhteiskunnallisen tason ongelman näkökulmasta auttavien tahojen toimintaan vaikuttavia vastuurationalisointeja, joilla voidaan ”pois puhua” tai pienentää traumaan liittyviä vaikutteita muun muassa esitutkintaprosessissa (Nyqvist 2006, 144–146).

Tutkimuksellisesta taustasta siirryn neljänteen lukuun esittelemään tutkimustarpeen ja tavoitteet, tutkimuskysymyksen sekä keräämäni haastatteluaineiston ja menetelmät, joita käyttämällä tutkimukseni on toteutettu. Analysoin tekemiäni havaintoja kerätystä aineistosta luvussa viisi, jossa esittelen keskeisimmät tulokset jaotellen sisällön tulosten mukaisesti työperäisen ihmiskaupan tunnusmerkistöön sekä toteen näyttämiseen liittyvien haasteiden, että rikosvastuun toteutumisen mukaisiin alalukuihin. Päätän tutkimukseni johtopäätöksiin, jossa vastaan esittämiini tutkimuskysymyksiin sekä pohdin tarpeita mahdollisille jatkotutkimuksille.

2 Työperäinen ihmiskauppa

Työperäisestä ihmiskaupasta puhutaan myös modernin orjuuden käsitteellä (Kallio 2019, 54), koska sen kohteena olevia ihmisiä käytetään hyödykkeinä omien taloudellisten etujen saavuttamiseksi. Se on vakava ihmisoikeusrikkomus, joka vaikuttaa sekä yksilöihin että koko yhteiskuntaan monenlaisten rakenteellisten tekijöiden kautta. Hyväksikäytön ja kontrolloinnin taustalla vaikuttaa ilmenevän muun muassa sosiaalista eriarvoisuutta sekä taloudellista puutetta. Ihmiskaupan tutkiminen on kuitenkin keskittynyt viime vuosikymmeninä enemmän seksityöhön liittyvään ihmiskauppaan (emt. 2019, 1–2.) ja tavoitteeni onkin tarkastella ihmiskauppaa gradussani muun työperäisen hyväksikäytön näkökulmasta. Esittelen tässä luvussa ihmiskauppailmiön tarkempaa määrittelyä, ihmiskaupan vastaisen työn parissa toimivia tahoja sekä esitutkintaprosessia tutkimuksen lainmukaisena viitekehystenä. Lopuksi avaan ihmiskaupan tämänhetkistä tilannetta Suomessa.

2.1 Ihmiskauppa ilmiönä

Työvoiman hyväksikäyttö katsotaan suomen rikoslain 47 luvun mukaan rangaistavaksi muun muassa työsyrynnän, kiskonnan tai kiskonnan tapaisen työsyrynnän muodoissa, jos työntekijä on asetettu työsuhteessaan epäedulliseen asemaan muihin työntekijöihin nähden. (Rikoslaki 39/1889). Ihmiskaupassa on kyse hyväksikäytön syvenemisestä vielä toisen määräysvaltaan ottamisella, mikä on määritelty Suomen rikoslain 25 luvussa vapautteen kohdistuvana rikoksena. Ihmiskaupan tunnusmerkistön katsotaan täyttyvän, kun tekoon syyllistyneen on katsottu erehdyttäneen uhria sekä käyttäneen hyväksi muun muassa uhrin turvatonta tilaa tai riippuvaista asemaa. Tekoon voi myös liittyä esimerkiksi painostusta, uhkailua, pakottamista, velkaan saattamista, väkivaltaa tai vapauden rajoittamista. (Rikoslaki 650/2004, luku 25, 3 & 3a§.) Määräysvaltaan ottamisella tarkoitetaan sitä, että uhri on saatettu sellaiseen asemaan, jossa hän ei enää kykene itsenäisesti päättämään omista asioistaan (Autio & Karjala 2012, 197). Työperäiseen ihmiskauppaan liittyy siis paljon erilaisia tapoja käyttää valtaa, jolla voi rajoittaa työntekijän oikeuksia. Vallankäytön seurauksena tapahtunutta hyväksikäyttöä voi ilmetä esimerkiksi palkanmaksuun, vapaapäiviin, työpäivän pituuksiin tai sairauslomiin liittyen. Lisäksi hyväksikäyttöön voi liittyä epäinhimillisten asuinolojen järjestämistä tai erilaisten maksujen vaatimista työntekijältä, esimerkiksi työntekijän työ- ja oleskelulupiin liittyen. (Rikosuhripäivystys 2021b.) Työvoiman hyväksikäyttöä ja työperäistä ihmiskauppaa esiintyy Suomessa eniten aloilla, jotka käyttävät paljon ulkomaalaista työvoimaa. Tällaisia

aloja ovat tyypillisesti olleet ravintola-, siivous- ja rakennusala sekä marjanpoiminta. (Autio & Karjala 2012, 196.)

Ihmiskauppaa pidetään maailmanlaajuisesti vakavana ihmisoikeusongelmana, joka loukkaa useita ihmisoikeuksia. Uhrin oikeusturvan kannalta on merkittävää, että tapahtunut rikos tunnustetaan sekä millä tavoin hyväksikäyttö määritellään rikosprosessissa, koska nämä vaikuttavat hänen saamiinsa etuihin ja tukeen prosessin aikana. (Autio & Karjala 2012, 176–178.) Aikaisemman kirjallisuuden mukaan ihmiskaupan tunnistaminen on kuitenkin edelleen liian monitulkintaista, mikä hankaloittaa sekä tapausten ilmituloa että asianmukaista käsittelyä rikosprosessin eri vaiheissa. Käsitteenä ihmiskauppa voi herättää hyvin voimakkaita mielikuvia niille, joille se ei aiheena ole entuudestaan tuttu. Ihmiskauppaan liitetään herkästi hyvin monenlaisia ja jopa virheellisiä mielikuvia, jotka kiinnittyvät usein äärimmäisiin ihmiskauppatapauksiin (Kallio 2019, 35). Virheellisesti syntynyt mielikuva voi lukkiuttaa ajatuksen ihmiskaupan uhriin, joka on kaapattu ja häntä pidetään kahlittuna kellarissa.

Mielikuvista huolimatta ihmiskauppa on ilmiönä sellainen, että jos toimijalla on kyky tunnistaa ihmiskauppaa, siihen voi törmätä hyvin monenlaisessa asiakastyössä. Uhreja onkin tunnistettu helpoiten turvapaikanhakijoista, koska he ovat useimmin tekemisissä sellaisten viranomaisten kanssa, joita on voitu kouluttaa ihmiskaupan tunnistamiseen. Samasta syystä Suomalaiset uhrit taas paljastuvat harvemmin. Lisäksi maahanmuuttajia käytetään usein hyväksi suuremmissa joukoissa muun muassa siivous- tai ravintolatyössä, jolloin yhden tapauksen paljastuttua voi paljastua enemmänkin uhreja. Suomalaisia ihmiskaupanuhreja on taas tavallisimmin yksi kerrallaan tekijää kohden, jolloin tapaukset jäävät herkemmin piiloon. (Tiihonen 2021.) Jotta ihmiskaupan uhria voidaan kunnolla auttaa, hänet on siis ensin tunnistettava. Jos ihmiskauppa sekoitetaan ja liitetään vain tietynlaisiin, uutisointien luomiin stereotypioihin, se hankaloittaa ilmiön hahmottamista sekä vaikeuttaa sellaisten uhrien tunnistamista ja auttamista, jotka poikkeavat median luomista kategorioista. Median kautta yleistyneet mielikuvat voivat herkästi ohjata uhrien auttamistyötä, mutta myös poliittista päätöksentekoa, jos ilmiön parissa toimivat eivät ole syvällisemmin perehtyneet aiheeseen. (Kallio 2019, 59–60.)

Suomi on sitoutunut yhtenäistämään ihmiskaupan määritelmää sekä siihen liittyvää lainsäädäntöä, mutta sitoutumislupauksestaan huolimatta yhdenmukainen linjaus on edelleen haastavaa eri tuomioistuimille sekä viranomaisille. Jos valtio ei kykene huolehtimaan uhrien ihmisoikeuksien toteutumisesta omassa järjestelmässään, se ei noudata kansainvälisiä

määritelmiä, vaan rikkoo lakia, jonka kuuluisi suojella uhrien ihmisoikeuksia. Epäselvät määritelmät ja vaihtelevat tulkintaerot eri toimijoiden välillä voivat johtaa siihen, ettei vallankäytön piirteitä osata riittävästi tunnistaa, jolloin tapaukset eivät etene esitutkintaan tai syytteisiin, saati tuomioihin asti. Ennaltaehkäisyyn näkökulmasta kansainväliset yhteisöt ovat velvoittaneet valtioita huomiomaan asiaa ja korostaneet yhteistyön merkitystä saavuttaakseen ihmiskaupan vastaisen työn tavoitteet. (Autio & Karjala 2012, 175–176.)

Tavoitteena on ollut käsitellä asioita rikosprosesseissa ihmiskaupan piirteiden mukaan, eikä niiden kaltaisina rikoksina. Olennaista ihmiskaupan piirteissä on ilmiön ymmärtäminen valta-asemana, jota hyödyntäen uhri on riippuvuuden, turvattomuuden ja kontrolloinnin kautta saatu alistumaan hyväksikäytettäväksi tekijälle, joka tavoittelee hyötyä vain itselleen. Avainasemassa on uhrin haavoittuva asema, eikä liian hallitsevan mielikuvan saanut fyysinen vapaudenriisto, joka edelleen turhan usein vallitsee alan toimijoiden keskuudessa. (Autio & Karjala 2012, 175–176.)

Laajempi ymmärrys ihmiskaupasta prosessina, jossa tilanteet kehittyvät valtasuhteiden muuttumisen myötä hyväksikäytöksi on huomionarvoisen tärkeää, jotta ymmärrys siitä, että uhrin haavoittuva asema muodostuu ja syvenee vasta sitten, kun hyväksikäyttö on jo aktiivisesti meneillään. Ilmiön tunnistaminen on välttämätöntä, jotta se voidaan erottaa työsyryntään liittyvistä rikoksista. (Autio & Karjala 2012, 175–176.) Ilmiön määrittelyn täsmentäminen vallankäytön dynamiikan osalta voisi helpottaa oikeudellisten toimijoiden kykyä tunnistaa valtasuhteiden epäsymmetriaa. Näin se voisi edistää rikosvastuun toteutumista, koska tällä hetkellä oikeusjärjestelmä ei kykene riittävästi tunnistamaan vallankäytön mekanismeja, jotta se pystyisi useammin tuomitsemaan niihin liittyviä tekoja. Mekanismin tunnistaminen voisi näin edesauttaa uhrien oikeusturvan toteutumista.

2.2 Viranomaiset ja auttavat tahot

Valtion velvollisuuksiin kuuluu tunnistaa ja auttaa ihmiskaupan uhreja, mutta yksikään järjestö tai viranomainen ei toimi ihmiskaupan uhrin kanssa yksin, vaan auttamistyöhön liittyy useita eri toimijoita. Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmä perustettiin hoitamaan valtion velvollisuuksia ja uhrien oikeuksien toteutumista vuonna 2006. Auttamisjärjestelmään ohjautuu eniten asiakkaita vastaanottokeskusten kautta ja toiseksi eniten uhrin ovat alkaneet hakeutua avun piiriin itsenäisesti. Myös Maahanmuuttovirasto ohjaa suurimmissa määrin uhreja järjestelmään. Uhrin tunnistaminen on tärkeää etenkin uhrin itsensä kannalta, koska silloin hänellä on oikeus saada lainmukaisia apu- ja tukipalveluita. Ihmiskaupan uhrien

avuntarve on hyvin monimuotoista, koska myös itse rikos on hyvin monimutkainen. (Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmä 2020, 3, 11.)

Vuonna 2012 kirjatussa Hovioikeuden Perus- ja Ihmisoikeus -julkaisussa todettiin uhrien tarve saada poliisin lisäksi myös muuta vähemmän virallista apua asiassaan ja tuolloin toivottiin, että järjestöpuolelta saataisiin enemmän toimijoita tavoittamaan uhreja (Autio & Karjala 2012, 208). Tätä tarvetta vastaamaan perustettiin erilaisiin järjestöihin ihmiskaupaan perehtyneitä ryhmiä. Esimerkiksi niin sanotuissa Neliapilajärjestöissä on erityisesti ihmiskaupan uhrien auttamiseen perehtyneitä ryhmiä. Nämä järjestöt ovat Rikosuhripäivystys, Pakolaisneuvonta, Monika-Naiset sekä Pro-tukipiste. Järjestöjen tavoitteena on selvittää uhrin tilanne ja auttaa häntä viemään asiaansa eteenpäin sekä ymmärtää hänen oikeuksiaan. Lisäksi järjestöt neuvovat uhreja muiden rikosprosessin ulkopuolella olevien palveluiden pariin uhrin tilanteen helpottamiseksi. Järjestöt tukevat uhreja myös silloin, kun he pelkäävät viranomaisten kohtaamista eivätkä yksin uskalla edistää asiaansa. (Roth & Luhtasaari 2021, 68–69.)

Rikosuhripäivystykseen (RIKU) perustettiin oma toimintaryhmä ihmiskaupan uhreille vuonna 2013, jossa heillä oli toiminnan ensimmäisen vuoden aikana asiakkaana 15 henkilöä. Vuonna 2020 asiakkaita oli jo 508, joista n. 75 % oli työperäisen ihmiskaupan tai muuhun työvoiman hyväksikäyttöön liittyviä asiakkaita. (Vuosia kestävät asiakkuudet näkyvät tässä tilastossa jokaisena asiakkuusvuotenaan.) Naisia kaikista asiakkaista oli n. 40 % ja miehiä n. 60 %. Vuonna 2020 ihmiskaupan uhrien ensitunnistuksia tehtiin Rikosuhripäivystyksessä 69 kappaletta, joista 10 oli suomen kansalaisia. Rikosuhripäivystys on ohjannut eniten juuri Suomessa uhriksi joutuneita asiakkaita Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmään. (Rikosuhripäivystys, 2021 c) Auttamisjärjestelmän asiakasmäärät ovat kasvaneet huimasti sen perustamisvuodesta lähtien. Ennen 2010-lukua auttamisjärjestelmään tuli keskimäärin 12 uutta asiakasta vuodessa, vuosina 2010–2015 asiakkaita tuli vastaavasti 52 ja vuosien 2016–2020 välillä keskimäärin jopa 180 asiakasta. Huippu saavutettiin vuonna 2020, jolloin uusia asiakkaita saapui jopa 247. Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmän toimintavuosien aikana työvoiman hyväksikäyttö on ollut yleisin ihmiskaupan muoto ja sen uhreja järjestelmässä on ollut yhteensä 552 henkilöä. (Roth & Luhtasaari 2021, 71.)

Alkuvuodesta 2021 poliisiin perustettiin ihmiskaupan tutkimiseen ja paljastamiseen keskittynyt erikoisryhmä. Ryhmän tavoitteena on toimia yhteistyössä ihmiskaupan vastaisen työn asiantuntijoiden, viranomaisten sekä keskusrikospoliisin kanssa. Tutkintaryhmää

johdetaan Helsingistä käsin, mutta se toimii valtakunnallisesti ja ryhmään on kiinnitetty kaksi nimettyä tutkijaa jokaiselle poliisilaitokselle. Lisäksi ryhmä auttaa myös maakunnissa toimivia rikostutkijoita ihmiskauppa-asioissa. Ryhmän tavoitteeksi on asetettu rikosvastuun toteutumisen parantaminen. (Sisäministeriö 2020.) Poliisi ja rajavartiolaitos vastaavat Suomessa ihmiskaupparikosten ehkäisystä sekä torjumisesta. He toimivat myös esitutkintaviranomaisina, jossa he tekevät yhteistyötä myös työsuojelupiirin sekä syyttäjän kanssa. (Ihmiskauppa.fi 2021.)

2.3 Esitutkinta

Tutkimukseni yhteiskunnallisena ja lainsäädännöllisenä viitekehyksenä graduni keskittyy työperäisen ihmiskaupan esitutkintavaiheeseen, koska esitutkinta on rikosprosessin kivijalka. Esitutkinnassa rakennetaan näyttö oikeudenkäyntiä varten ja uhrin oikeusturvan takaamiseksi esitutkintamateriaalista tulisi saada niin vahva, että siihen voi nojata koko rikosprosessin ajan. Rikosilmoituksen saatuaan tai jos poliisi epäilee, että on tapahtunut rikos, poliisin on aloitettava tutkinta. Uhrille tulee antaa tieto rikosilmoituksesta kirjallisena ja poliisin tehtäväksi tulee selvittää esitutkinnassa; millaisesta rikoksesta on kyse, tekoon liittyvät osapuolet, teko-olosuhteet sekä teosta aiheutuneet vahingot. (Esitutkintalaki 805/2011, luku 1 & 3.) Esitutkinnan aloittamiskynnys on hyvin matala ja uhrin kannalta on tärkeää, että hän saa viranomaisilta tarvittavia tietoja rikosprosessiin liittyen ja hänet huomioidaan tapahtuneen rikoksen mukaisesti (Kainulainen & Niemi 2017, 145). Rikoksen luonteesta johtuen rikosprosessin sensitiivisyyttä on lisätty Euroopan unionin rikosuhridirektiivillä (EU/2012/29), jonka perusteella hallitus on esittänyt tiettyjä täydennyksiä esitutkintalakiin (HE 66/2015). Esitutkintaviranomaisen kuuluu lain mukaan antaa viipymättä tietoa rikoksen uhrille asianomistajan oikeuksista, kuten tukipalveluista, oikeudesta avustajaan sekä vahingonkorvausvaatimusten käsittelemisestä. Lisäksi ihmiskaupan uhrit voivat tarvita erityistä suojelua lisäksi, mikä tarkoittaa huomion kiinnittämistä asianomistajan henkilökohtaisiin olosuhteisiin rikosprosessin aikana. Rikoksen laatu huomioiden, rikosuhridirektiivi edellyttää esitutkintaviranomaista arvioimaan viipymättä asianomistajan erityisen suojelun tarpeet koko rikosprosessin ajaksi. Arviointivelvoite koskee erityisjärjestelyjen huomiointia prosessin aikana, kuten kuulemistilanteen videointia tai näköesteiden käyttöä oikeuden istunnossa. (Esitutkintalaki 805/2011, luvut 4,7 & 11.)

Esitutkinnan tavoitteena on selvittää, onko teosta epäilty syyllistynyt rikokseen.

Esitutkintaprosessin osapuolina ovat väitetyn rikoksen uhri eli asianomistaja sekä teosta

syytetty henkilö eli vastaaja. Syyttäjä esittää syytteen ja vaatii rangaistusta vastaajalle ja poliisi toimii tapauksessa tutkijana. (Tuomioistuinelaitos 2021). Ihmiskauppa on aina virallisen syytteen alainen rikos, mikä tarkoittaa sitä, että poliisi voi tutkia rikosta siitäkin huolimatta, että asianomistaja ei vaatisi asiassa rangaistusta. Yleisen edun nimissä, syyttäjän velvollisuuksiin kuuluu nostaa syyte virallisen syytteen alaisista rikoksista, riippumatta siitä vaatiiko asianomistaja asiassa rangaistusta syylliselle. (Rikosuhripäivystys 2021a)

Väkivaltarikosten uhreilla on myös oikeus saada itselleen maksuton avustaja rikosprosessin ajaksi (Laki oikeudenkäynnistä rikosasioissa 436/2013, 2 luku 1a§). Poliisin on tutkittava ilmi tullut teko aina, kun se saa tiedon mahdollisesta rikoksesta. Uhrin oikeusturvan kannalta on olennaisen tärkeää, että ihmiskauppa tulee tunnistetuksi rikosprosessin kaikissa vaiheissa. On merkittävää, että tunnistaminen tapahtuu kaikkien osapuolien kohdalla, koska uhrin oikeusturvan varmistamiseksi syyttäjän ja poliisiin välinen yhteistyö on esitutkinnassa olennaisen tärkeää. Yhteistyön tuloksena laaditaan tutkintasuunnitelma sekä nimikkeet, joiden mukaan tutkinta on tarkoitus suorittaa. Ihmiskauppa tapauksissa syyttämiskynnys on tarkoituksen mukaisesti matala, jotteivat ne sekoittuisi muihin ihmiskaupan kaltaisiin rikoksiin, joiden tunnusmerkitöt täytyvät helpommin. (Autio & Karjala 2012, 210–211.)

Oikeusministeriön julkaisun mukaan, oikeuskäytäntö kuitenkin osoittaa, että ihmiskaupasta sekä törkeästä ihmiskaupasta tehtiin 197 rikosilmoitusta vuonna 2020, joista syyttäjälle asti eteni vain 34 tapausta ja vuoden 2019 syyskuuhun mennessä käräjäoikeus oli antanut asioissa vain 2 tuomiota (Roth & Luhtasaari 2021, 74–77).

Yhtenä osana esitutkinnan tiedonkeruuseen kuuluu poliisin suorittamat asianosaisten kuulemiset. Kuulustelun alussa kuultavalle tulee kertoa hänen oikeutensa ja velvollisuutensa (Esitutkintalaki 10/2016, 4 luku 18§). Uhrilla on oikeus saada kuulusteluun mukaan avustaja, jonka tehtävä on neuvoa prosessiin liittyvissä asioissa. Avustaja voi tarvittaessa pyytää tarkentamaan kuulustelussa kerrottuja asioita ja esittää myös lisäkysymyksiä. Vakavien rikosten kuulustelujen kohdalla on myös huomioitava asianomistajan kuulustelukunto mahdollisten järkytysten sekä mielenterveydellisten seikkojen osalta. Kuulustelussa poliisi kirjaa kuulusteltavan kertomukset kuulustelupöytäkirjaan, joista muodostuu osa tutkinnan näytöstä sekä esitutkintamateriaalista. Esitutkinta-aineisto on pidettävä salassa tuomioistuimen käsittelyyn saakka. (Poliisi 2021.)

Rikosprosessin tehtävä on huolehtia yksilön oikeusturvasta sekä toteuttaa rikosvastuu. Oikeusturvan ytimessä on kuitenkin periaate syyttömän suojaamisesta. Jos teosta voi seurata ankara rangaistus (kuten ihmiskaupassa) syyttömänä tuomitseminen voidaan nähdä erityisen

vahingollisena. Tästä syystä rikosprosessi vaatii syyttömän suojaamisen vuoksi korkeaa tuomitsemiskynnystä. Näin ollen ratkaisu syyllisyydestä voidaan antaa vain, jos asiasta ei jää varteenotettavaa epäilyä ja jos taas tapaus jää epäselväksi, teko on ratkaistava syytetyn eduksi. Epävarmoissa tilanteissa on siis arvioitava, kumpi päätös on rikosprosessin tarkoituksen mukaan parempi. Oikeusturvan näkökannalta pienikin epäily syyllisyydestä puoltaa tuomitsematta jättämistä, kun taas rikosvastuun toteutumisen sekä ennaltaehkäisyn kannalta olisi edullisempaa, että tuomitsemiskynnys olisi riittävän matala.

Tuomitsemiskynnyksen paradoksi piileekin siinä, ettei totuutta ole mahdollista saavuttaa matemaattisella varmuudella. Näin ollen riski väärästä päätöksestä on aina olemassa ja näyttökynnys on sitä korkeampi, mitä suurempi riski on tuomita väärin perustein.

Samanaikaisesti riski tuomitsematta jättämiseen kasvaa samassa suhteessa. Näyttöön liittyvät haasteet kasvavat suuriksi ja tosiasiallisista tapahtumista voi olla mahdotonta saada täyttä varmuutta. Lähisuhdeväkivalta tapauksissa asianomistajan ja syytetyn tarinat ovat tyypillisesti päinvastaiset ja näyttöä voi olla jopa mahdotonta saada. (Ylikulju 2017, 232–233.) Henkiseen kontrollointiin ja vallankäyttöön liittyvät teot ovat luonteeltaan sellaisia, joista ei jää jälkiä. Näin ollen dynamiikan toteennäyttäminen voi muodostua jopa mahdottomaksi, jos näyttö rakentuu suurimmilta osin asianosaisten kertomuksiin. Vakuuttavatkin kertomukset tarvitsevat oikeuden ratkaisuihin rinnalleen konkreetista näyttöä tapahtumista ja niiden seurauksista, jotta uhrin kertomusta voidaan pitää uskottavana ja saavuttaa riittävä varmuus syyllisyydestä. (Ylikulju 2017, 240.) Asetelma luo siten huomattavat paineet esitutkintaan ja näytön keräämiseen.

Rikosoikeuden lähtökohtana on syyllistyminen rikolliseen tekoon, eikä tekijää yritetä rangaista aikaisemman käyttäytymisen tai luonteen perusteella. Ajatusmalli sopiikin hyvin yksittäisen väkivallanteon selvittämiseen, mutta ei ole sovellettavissa lähisuhderikoksiin, jotka ovat luonteeltaan jatkuvia ja joiden ominaisuuksiin kuuluu monimuotoinen ja toistuva kontrolloiva käytös. Oikeudellisilla toimijoilla on tiedostettu olevan vaikeuksia tunnistaa lähisuhdeväkivallan tunnusmerkistöön liittyviä erityispiirteitä ja jatkuvan kontrollin dynamiikkaa. (Kainulainen & Niemi 2017, 139–140.) Suomen lainsäädäntö ei ole toistaiseksi kyennyt määrittelemään lähisuhteiksi katsottuja sosiaalisia suhteita eikä lähisuhdeväkivaltaa. Tästä johtuen kaikissa väkivaltaan liittyvien tekojen oikeudellisissa toimitissa keskitytään ainoastaan fyysisen väkivallan tekoihin. Lähisuhteissa tapahtuville väkivallanteoille on kuitenkin ominaista se, että tekijä syyllistyy myös muihinkin kuin vain fyysisiin tekoihin ja kaikkia niitä ei tällä hetkellä ole säädetty rangaistaviksi. Kontrollointi ja häirintä voi ulottua

monelle elämän osa-alueelle ja lähisuhderikoksissa se on yleensä toistuvaa ja pitkäaikaista, minkä vuoksi henkinen väkivalta voi vahingoittaa psyykkistä terveyttä. Tästä huolimatta rikoslaki ei ota erikseen kantaa väkivaltaisten tekojen toistuvuuteen, osapuolten väliseen suhteeseen, eikä kykene juuri todistamaan henkisen pahoinpitelyn syy-yhteyttä ja tekojen tahallisuutta. (Kainulainen & Niemi 2017, 142–144.)

Koska oikeudenkäynti rakentuu erillisten väkivallantekojen varaan, esitutinnan kannalta olisi tärkeää saada eriteltyä yksittäisiä tapahtumia. Uhrin tulisi saada myös lääkärinlausunto osaksi esitutkinta-aineistoa, johon on dokumentoitu tapahtumien aiheuttamat vammat, psyykkisiä seurauksia unohtamatta. (Kainulainen & Niemi 2017, 146–147). Oikeudellisten toimijoiden on usein vaikea kyetä arvioimaan mielenterveyden vahingoittamista. Lähisuhderikosten dynamiikkaan kuuluu pitkäkestoinen ja jatkuva henkinen vallankäyttö ja ihmiskaupan määritelmänä on toisen määräysvaltaan ottaminen. Jotta vallankäytön mekanismeja kykenisi arvioimaan ja tunnistamaan eri tilanteissa ja rakenteissa, tulisi ensisijaisesti kyetä tunnistamaan missä ja miten valtaa esiintyy, vallan eri muodot sekä kuinka ne ilmenevät tilanteissa (Attias 2020, 40). Ongelmallista on myös se, että tekoja tutkitaan ja tarkastellaan oikeudellisissa toimissa erillisinä, jolloin teot voivat jäädä kokonaisuutena arvostellen vajaaksi tekojen jatkuvuuden näkökulmasta, mikä voisi olla uhrin oikeusturvan näkökulmasta raskauttavaa. Tekoja on mahdollista tutkia myös yhtä aikaa, mutta samanaikainen tarkastelu edellyttää kuitenkin sitä, että kaikki erilliset teot tulevat tutkijan tietoon. Väkivallan jatkumisesta kertominen jää kuitenkin usein uhrin vastuulle, koska poliisilla ei aina ole motivaatiota tai valmiuksia selvittää tekojen jatkuvuutta. (Kainulainen & Niemi 2017, 142–144.)

Ihmiskaupan rangaistussäännökset lisättiin Suomen rikoslakiin (39/1889) vuonna 2004 vahvistamaan vuonna 2002 Euroopan Unionin neuvoston asettamia kriminalisointivelvoitteita (Autio & Karjala 2012, 182). Suomen rikoslaki määrittelee ihmiskaupan vapauteen kohdistuvana rikoksena, josta voidaan tuomita henkilö, joka on luvun 25 mukaisesti ottanut toisen määräysvaltaansa (Rikoslaki 650/2004, 3§ & 3a§). Teosta voidaan langettaa vähintään 2 kuukauden tai enintään 6 vuoden vankeus rangaistuksia ja teon törkeästä muodosta rangaistus voi olla 2–10 vuotta vankeutta (Autio & Karjala 2012, 182). Ihmiskauppa eroaa työvoiman hyväksikäytöstä nimenomaan toisen määräysvaltaan ottamisen määritelmällä. Sillä tarkoitetaan sitä, että teossa käytetään hyväksi uhrin riippuvaista asemaa, häntä erehdytetään tai tekoon liittyy korvausten maksamisia toisen määräysvallan alaisena pitämiseen. Ihmiskauppa katsotaan törkeäksi silloin, jos tekoon liittyy myös uhkauksia, väkivaltaa tai

kavaluutta. (Rikoslaki 650/2004 3§ & 3a§.) Työvoiman hyväksikäyttö taas katsotaan suomen rikoslain 47 luvun mukaan rangaistavaksi muun muassa työsyöjinnän, kiskonnän tai kiskonnän tapaisen työsyöjinnän muodoissa, jos työntekijä on asetettu työsuhteessaan epäedulliseen asemaan (Rikoslaki 39/1889).

Ihmiskaupparikosten dynamiikka perustuu hyväksikäytön ja vallankäytön ympärille, jolloin näytön kerääminen tämän laatusisten rikosten esitutkinnassa on erityisen haastavaa. Poliisin tehtäviin kuuluu hankkia todisteet ja kerätä tarvittava näyttö, mutta haasteena on vallankäytön mekanismin tunnistaminen sekä mahdollisuudet kerätä sitä osoittavaa näyttöä. Vallankäyttö tilanteissa on tavallista, että tekijä pyrkii välttelemään vastuutaan kiistämällä tekonsa tai olemaan muistamatta tapahtuneita tilanteita. Lisäksi on tyyppillistä, että uhriin kohdistettua väkivaltaa vähätellään ja tekijä puolustelee sekä oikeuttaa tekojaan moniin syihin vedoten. (Kainulainen & Niemi 2017, 146–147.) Tutkimuksissa rikosprosesseja onkin arvosteltu tehottomiksi, koska prosessiin on sisäänrakennettuna ajatus siitä, että erilaisten näyttökynnysten vuoksi syytteitä on tarkoitus nostaa enemmän, kuin mitä niitä on tavoitteena tuomita. Tutkintojen ja tapausten eteneminen voi näin ollen loppua monestakin eri syystä, mutta tapausten poikkeavien käsittelyiden taustalla on nähty myös, ettei uhria oteta vakavasti. On jopa esitetty, että poliisikulttuurissa on valloillaan vahva näkemys siitä, että hyväksikäyttöön liittyviä lähirikoksia tulee kyseenalaistaa etenkin tilanteissa, joissa ei ole ilmoitusta tehdessä nähtävillä fyysisiä väkivallän merkkejä. (Kainulainen 2017, 218–219.)

Rikosprosessissa teosta syytettyä on lähtökohtaisesti aina pidettävä syyttömänä, kunnes teko on näytetty laillisesti toteen. Syyttömyysolettama perustuu Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6. artiklan takaamaan ihmisoikeuden turvaamiseen. Näin ollen syyttäjän tehtävänä on rikosprosessissa näyttää rikosasia toteen esittämillään todisteluilla. (Ylikulju 2017, 234.) Poliisin tavoitteena on hankkia syyttäjälle tarvittava näyttö rikoksesta esitutkinnalla, jotta syyttäjä saa rikosasian menestymään oikeuden käsittelyssä. Ihmiskaupan kaltaisissa, vakavammissa rikoksissa poliisin tehtävänä on tehdä yhteistyötä syyttäjän kanssa jo heti tutkinnan alusta lähtien. (Poliisi 2021.) Syytetyn tavoitteena on olla myöntämättä tekoaan ja esittää näyttöä syytettyä vastaan niin pitkään, kunnes syytteeseen riittävä näyttö on saavutettu. Tätä kutsutaan rikostutkinnassa näyttökynnyksen ylittämiseksi ja esitutkinnan tavoite on kerätä kynnyksen ylittävä määrä näyttöä. (Ylikulju 2017, 234–235.) Näyttökynnyksen ylittämiseksi ja uhrin oikeusturvan kannalta poliisin ja syyttäjän välinen yhteistyö on merkittävässä asemassa, jotta riittävä näyttö ja tuomio saavutetaan.

Rikosylikonstaapeli Kenneth Erikssonin (2020) mukaan rikolliset voivat hyötyä Suomessa myös siitä, kun tutkinnat venyvät jopa vuosien mittaisiksi. Tutkinnan venymisen ongelma tuli koronan vuoksi näkyvämmäksi, mutta tilanne on ollut hankala jo pidempään. Mitä kauemmin tapahtumasta on kulunut aikaa, sitä vaikeampaa todistajien on hänen mukaansa muistaa tarkasti tapahtumien kulkua. Pahimmillaan todistajaa tai tekijää ei enää edes tavoiteta asian käsittelyä varten. (Roslund 2020.) Viimekädessä tuomioistuimien kuitenkin arvioi esitutkinnassa kerätyn todistusaineiston näyttöarvon todistusharkinnalla, jotta rikoksen tekijä on mahdollista tuomita. Tuomioistuimen todistusharkinta määrittää faktat, joiden mukaan päätetään, mitä näyttöä oikeudessa voidaan pitää totena ja mitä ei. (Ylikulju 2017, 234–235.)

Esitutkinta päättyy siihen, kun poliisi siirtää keräämänsä tutkinta-aineiston syyttäjälle, mutta se voi päättyä myös siksi, että tutkija arvioi, ettei kyseistä rikosta ole pystytty selvittämään tai rikosta ei ole nähty tapahtuneen (Kainulainen & Niemi 2017, 148). Tutkija voi päätyä tutkinnan lopettamiseen myös, jos näyttää siltä, että syyttäjä on tekemässä syyttämättäjättämispäätöksen, tapahtunut rikos jää liian vähäiseksi tai tutkimuksissa tulee säästää kustannuksissa (Esitutkintalaki 806/2011, luku 10).

2.4 Ilmiön tunnistamiseen liittyvät haasteet

Ihmiskaupan tunnistaminen on tärkeää myös rikollisuuden torjunnan kannalta, jotta kyseinen rikollisuuden muoto ei pääsisi kasvamaan (Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmä 2020, 3). Näyttökynnyksen ylittämiseksi sekä rikosvastuun ja uhrin oikeusturvan toteutumisen näkökulmasta tunnusmerkistön osaaminen on olennaisen tärkeää kaikkien esitutkintaan liittyvien viranomaisten kohdalla. Eri tehtävissä olevien oikeudellisten toimijoiden välinen yhteistyö sekä yhteisymmärrys tunnusmerkistöstä ovat merkittävässä asemassa, jotta riittävä näyttö ja tuomio on mahdollista saavuttaa. Vastuu riittävän tunnistamisen osaamisesta on tasapuolisesti kaikkien rikosprosessin parissa toimivien käsissä. Tietoisuus työperäisestä ihmiskaupasta on kuitenkin ollut ilmiötä kohtaavien toimijoiden keskuudessa vaillinaista ja sen tunnistaminen haastavaa (Autio & Karjala 2012, 175–176). Ihmiskaupan tunnistamisen hankaluutta kuvastaa hyvin myös se, että uhri ei välttämättä ole aina itsekään tietoinen omasta tilanteestaan. Tämän johdosta vähemmistövaltuutettu esitti hallitukselle vuoden 2010 raportissaan, että ihmiskaupan uhrien tunnistamista ja siihen liittyvää tutkintaa tulee parantaa. (Ollus 2016, 29–30.) Ehdotuksen johdosta ihmiskauppaa koskevien rangaistussäännösten muutoksiin annettiin tarkennus hallituksen esityksellä (103/2014), mikä laajentaa

ihmiskauppaan liittyvää perspektiiviä siitä, kuinka hankala uhrin aseman tunnistaminen voi joskus olla.

Ihmiskaupan määritelmillä ja näkyvyydellä on selkeitä vaikutuksia toimijan kykyyn tunnistaa ihmiskauppaa (Kallio 2019, 59). Siihen voidaan siis herkästi liittää myös harhaanjohtava käsitys äärimmäisestä rikollisuuden muodosta, mikä voi hankaloittaa ihmiskaupan tunnistamista eikä hyväksikäyttöä osata nähdä arkipäiväisenä ilmiönä. (Ollus 2016, 59). Yhtenä osatekijänä tällaisten ääritapausten luomien pinttyneiden narratiivien muodostumiseen ja ylläpitämiseen ovat olleet median sekä joidenkin kampanjoiden luomat mielikuvat ”ideaaliuhreista”. Puutteelliset mielikuvat hankaloittavat ihmiskaupan tunnusmerkistön objektiivista havainnointia ihmiskaupan vastaisessa työssä ja ilmiön totuudenmukaisuus voi rakentua yksin median muodostaman kuvan ympärille. (Kallio 2019, 35.) Jos tutkija ei ole ollut riittävän perehtynyt ihmiskauppa ilmiöön, sen tunnistamisen voi tuoda huomattavia lisähaasteita esitutkintaan. Esimerkiksi Pro-tukipiste on tuottanut tähän tarkoitukseen avuksi listan tunnusmerkistöä, joka voi helpottaa ihmiskaupan vastaisen työn toimijoita tunnistamaan ilmiötä. Ihmiskaupassa on kyse toisen henkilön määräysvaltaan ottamisesta kontrollointia, alistamista ja hyväksikäyttöä hyödyntäen. Lista on tämän vuoksi kirjattu ylös tekijöitä, jotka voivat antaa viitteitä henkilön alisteisesta asemasta, koska kontrolloinnin ja hyväksikäytön taustalla voi olla hyvin laaja skaala eri tekijöitä. Näin lista voi helpottaa toimijoita tunnistamaan ilmiötä. (Pro-tukipiste 2021.) Haasteena tällaisissa ”tarkistuslistoissa” on kuitenkin se, että niihin on mahdotonta saada katetusti ylös kaikkia kokonaisvaltaisen kontrolloinnin ja hyväksikäytön muotoja (Ylinen ym. 2020, 20). On siis olennaista ymmärtää, että vaikka tunnusmerkit eivät näyttäisi kaikissa tapauksissa pitävän paikkaansa henkilö voi siitäkin huolimatta olla ihmiskaupan uhri (Pro-tukipiste 2021).

Laajempi ymmärrys ihmiskaupan hitaasti kehittyvistä ja syveneivistä mekanismeista on tunnistamisen kannalta välttämätöntä, jotta se voidaan erottaa työsyryntään liittyvistä rikoksista. Työperäisen ihmiskaupan tunnistaminen on avainasemassa uhrin oikeusturvaan sekä hänen saamaansa apuun rikosprosessin aikana. Tunnistaminen on kuitenkin haastavaa, koska ymmärrys tapahtuneesta rikoksesta vaatii laajempaa hahmotusta hyväksikäytön mekanismeista ja voi näin ollen muodostua herkästi tulkinnanvaraiseksi. (Autio & Karjala 2012, 175–176.) Ihmiskaupan tunnistamiseen liittyvät ongelmat sekä uhrien oikeusturvan ja aseman heikko taso ovat olleet tiedossa jo pidemmän aikaa. Vuonna 2010 kirjatussa Hovioikeuden Perus- ja Ihmisoikeus -julkaisussa todettiin, että Euroopan valtiot pitivät tärkeämpänä torjua laitonta maahantuloa, kuin tunnistaa ja auttaa ihmiskaupan uhreja. Lisäksi

julkaisussa pidettiin ongelmallisena poliisien syyllistävästä asennesta uhreja kohtaan. (Autio & Karjala 2012, 208–209.) Nämä kertovat osaltaan myös ilmiön tunnistamiseen liittyvistä osaamisvajasteista. Tuomittujen ja tutkittujen ihmiskaupparikosten vähäisen määrän taustalla julkaisussa arveltiin olevan rajanveto-ongelmat sekä tunnistamisen epävarmuus. Ihmiskaupan tunnistaminen on tärkeää uhrin oikeusturvan kannalta, mutta tarvittaessa myös hänen turvallisuutensa vuoksi, jotta hän voi saada tarvitsemaansa suojelua. (Autio & Karjala 2012, 208–209.)

Vaikka suomessa on tunnistettu ja jopa tuomittu ihmiskaupparikoksia Eurooppalaisesti verrattain hyvin (Ylinen ym. 2020, 8), on tunnistamisessa vielä parantamisen varaa. Myös Euroopan kriminaalipolitiikan instituutti HEUNI on julkaissut tunnistamista varten esitutkinnan parissa työskenteleville viranomaisille oppaan työperäisen ihmiskaupan paljastamiseksi. Oppaan tavoite on antaa työkaluja ja parantaa ihmisten tietoisuutta ihmiskauppailmiöstä ja myös se sisältää tarkistuslistoja tunnistamisen helpottamiseksi. Työperäisessä ihmiskaupassa on usein kyse kansainvälisestä rikollisuudesta, jossa maahan tuodaan ulkomaalaisia työntekijöitä, joita on helppo käyttää hyväksi heidän tietämättömyytensä sekä heikon asemansa vuoksi. Ilmiön ymmärrys ja osaaminen korostuvat etenkin työsuojelu- ja esitutkintaviranomaisten keskuudessa, jotka ovat tekemisissä ihmiskaupan uhrien kanssa rikoksen paljastumisen alkuhetkillä sekä tapahtumien selvittämistyössä. Opas kuvaa ihmiskaupan tunnusmerkistön koostuvan kolmesta eri tekijästä, jotka tulee ilmetä ja kyetä näyttämään toteen ihmiskaupan toteutukseksi. Nämä tekijät ovat: *keinot, tekotapa ja tarkoitus*. (Ylinen ym. 2020, 8–11.)

Keinojen osalta haastavinta on tunnistaa uhrin haavoittuva asema, eli turvaton tila sekä riippuvainen asema. Arvioinnissa joudutaan huomioimaan uhrin ja tekijän välisiin suhteisiin liittyvät epätasaiset valtasuhteet sekä uhrin henkilökohtaisiin taustoihin ja ominaisuuksiin liittyvää alttiutta joutua hyväksikäytetyksi. Uhrin ja tekijän välinen suhde on usein henkilökohtainen ja luottamuksellinen, mikä voi asettaa uhrin herkästi riippuvaiseen asemaan, joka osaltaan hankaloittaa uhrin mahdollisuuksia suojautua hyväksikäytöltä. Haaste tunnistaa tekijän käyttämiä keinoja liittyy vahvasti myös siihen, että kyseiset keinot eivät välttämättä ole kokoaikaisesti käytössä, vaan ne voivat vaihdella prosessin eri vaiheissa. Keinojen käytössä olennaista on se, että niillä saadaan ylläpidettyä sellaiset olosuhteet, joilla uhrin hyväksikäytön jatkuvuus on taattu. Prosessia tarkasteltaessa on kyettävä huomioimaan laaja-alaisesti se, että juuri keinojen vaihtelevuus luo olosuhteet, joissa uhrin tosiasialliset mahdollisuudet pitää kiinni omista oikeuksistaan ja irrottautua hyväksikäytöstä estyvät.

Ongelma kulminoituu siihen, kuinka tällaisten vaihtelevien keinojen käyttö kyetään myös näyttämään toteen. Keinojen käytön tunnistaminen on olennaisen merkittävää siksi, ettei uhrin ole voitu katsoa antaneen suostumustaan hyväksikäyttöön. Esimerkiksi, kun keinojen käyttö voidaan näyttää toteen, se kumoaa täysin uhrin antaman suostumuksen, kuten työsopimuksen allekirjoittamisen. (Autio & Karjala 2012, 186–187.)

Ihmiskaupan keinona on usein tehty niin, että työsopimusta kirjoittaessaan, uhri ei ole saanut lukea sopimusta omalla kielellään tai saanut siihen asianmukaista tulkkausta. Näin ollen uhri ei ole voinut saada täyttä varmuutta sopimuksen sisällöstä. Muita yleisesti käytettyjä keinoja ihmiskauppa tapauksissa ovat olleet sopimusten heikot työehdot sekä palkanmaksut, jotka voidaan saada näyttämään laillisilta esimerkiksi urakkasopimusten valossa. Myös suullisesti tehtyjä sopimuksia on voitu muuttaa jälkikäteen ja työntekijöitä saatetaan majoittaa suomen elintason verrattuna heikommassa olosuhteissa. Lisäksi tekijä on usein saattanut uhrin itseensä nähden velkaantuneeksi jostain maahantuloon, asumiseen tai työhön liittyvistä järjestelyistä. Edellä mainitut esimerkit keinojen käytöstä luovat asetelman, jotka vahvistavat tekijän mahdollisuuksia asettaa uhri itsestään riippuvaiseksi. Tässä suhteessa on tärkeä ymmärtää, että keinojen käytön todentaminen ihmiskauppa tapauksissa on olennaista, mutta se voi helposti muodostua myös ristiriitaiseksi. Oikeudenalan toimijat voivat myös kokea tekijän ja uhrin välisen riippuvuussuhteen joissain yhteyksissä hyväksyttäväksi, koska riippuvuussuhteen syvyyttä ja tarkoituspää voi olla hankala hahmottaa.

(Vähemmistövaltuutettu 2010, 133–135.)

Ihmiskauppa on usein myös ketju erilaisia **tekotapoja**, joihin voi liittyä useita eri henkilöitä. Ihmiskauppaan voi liittyä laitonta maahantuloa tai muuta valtion rajojen yli tapahtuvaa toimintaa, mutta ihmiskauppa voi toteutua myös ilman uhrin siirtämistä eri paikkaan. Uhri voi tuntea hyväksikäyttäjänsä jo entuudestaan tai hänet valtaan ottanut henkilö tai joku kolmas osapuoli voi luovuttaa uhrin hyväksikäyttäjälleen. Tämän vuoksi tekotavoiksi määritellään toisen valtaan ottaminen sekä värvääminen ja nämä ovat eritelty rikoslakiin omin tunnusmerkistöin. Erityisen vakavaksi tekomuodoksi näistä katsotaan valtaan ottaminen, jolla uhrin katsotaan menettäneen vapautensa ja joutuvan toisen määräysvallan alaiseksi. Valtaan ottaminen eroaa vapaudenriistosta sillä, että se on tekotapana jatkuva, jolloin toiminnan katsotaan ulottuvan syvemmälle kuin yksittäiseen hetkeen. Värväämiseksi taas katsotaan työn tekemiseen houkuttelu. Myös majoittaminen katsotaan omaksi tekotavakseen, koska itse majoittaja ei välttämättä ole hyväksikäyttäjä, mutta majoituspaikan järjestäjä pitää tällä

toimellaan uhria vallassaan. Maahantuloon liittyviin tekotapoihin on eritelty lisäksi luovuttaminen, kuljettaminen sekä vastaanottaminen. (Autio & Karjala 2012, 191–192.)

Työperäisen ihmiskaupan **tarkoituksilla** tarkoitetaan työvoiman hyväksikäytön muotoja, jota tarkastellaan pakkotyönä. Suomen lainsäädäntö ei ole kuitenkaan erikseen määritellyt pakkotyötä, mikä tulisi pystyä todistamaan ihmiskaupan tunnusmerkistön täyttämiseksi (Ylinen ym. 2020, 12). Kun esitutkintavaiheessa määritellään pakkotyötä, siihen liittyvä ainoa määritelmä löytyy Kansainvälisen työjärjestön (ILO) pakollista työtä koskevasta yleissopimuksesta No. 29. Sopimuksen mukaan pakolliseksi työksi katsotaan kaikki sellainen työ sekä palvelukset, joihin henkilö ei ole vapaaehtoisesti suostunut. (SopS 44/1935 & SopS 17/1960.) Pakkotyöllä tarkoitetaan vallitsevia olosuhteita, joissa uhrilla ei ole mahdollista kieltäytyä työstä tai lopettaa työtä uhkausten nojalla. Se ei vaadi aina äärimmäistä pakottamista, kontrollointia tai väkivaltaa ja ihmiskaupaksi voidaan myös katsoa tilanteet, joissa uhri ei välttämättä itse ymmärrä tulleensa hyväksikäytetyksi, kuten esimerkiksi suomalaisista työoikeuksista tietämätön ulkomaalainen. (Hallituksen esitys 103/2014.)

Pakkotyötä tarkasteltaessa onkin olennaista huomata erilaiset kontrollikeinot, joista osa voi olla hyvinkin hienovaraisia. Tällaisia tekijöitä ovat mm. seikat, jotka estävät työntekijää lopettamasta työsuhdetta, kuten tietämättömyys omista oikeuksista, velkaan perustuva riippuvuussuhde työnantajaan tai puutteellisten perustarpeiden aiheuttama haavoittuva asema. Vapaaehtoisesta suostumuksesta ei voida puhua myöskään silloin, kun työntekijää kontrolloidaan esimerkiksi rajoittamalla liikkumisvapautta tai itsemääräämisoikeutta taikka lisäämällä velkaa. (Ylinen ym. 2020, 12.) Perus ja ihmisoikeuksien näkökulmasta pakkotyön määritelmä on kuitenkin suhteellinen ja epäselvästi määriteltävissä, mikä hankaloittaa näyttöön ja tutkintaan liittyviä kysymyksiä. (Autio & Karjala 2012, 189).

Liian laeva määritelmä pakosta sekä ala-arvoisista työoloista on koettu ongelmallisina, koska oikeudenalan toimijoilla ei ole mahdollista saada riittävän selvää käsitystä siitä, milloin hyväksikäyttöä pidetään niin vakavana, että sen katsotaan täyttävän ihmiskauppaan liittyvää tunnusmerkistöä. Sekä esitutkinnassa, että tuomioistumissa kynnys lain soveltamiseen on koettu liian korkeana työvoiman hyväksikäyttöön liittyvissä tapauksissa. Huomio on kiinnittynyt tarpeettoman paljon alkuperäiseen suostumukseen, jolloin kokonaiskuvan hahmottaminen toteutetuista keinoista on jäänyt liian vähälle huomiolle. Ongelmaksi muodostuu rajanveto, kun täytyy punnita, milloin kyseessä on ihmiskauppa ja milloin ihmiskaupan kaltainen rikos. (Vähemmistövaltuutettu 2010, 125, 141.) Vaarana tässä

rajanveto ongelmassa on se, että tapausta lähdetään tutkimaan herkemmin kiskonnantapaisena työsyryntänä, jolloin ihmiskauppaan liittyvän tunnusmerkistön täytyminen voi jäädä arvioimatta (Autio & Karjala 2012, 194). Työperäisissä ihmiskauppatapauksissa tavoite olisi kyetä arvioimaan tapaukset kokonaisuuksina, jolloin tarkastelun kohteena tulisi olla työn ehdot ja olosuhteet, mutta myös uhrin vapaa-ajanviettoon sekä majoitukseen liittyvät kysymykset. Lisäksi arvioinnissa kuuluisi tarkastella erityisiä seikkoja, jotka altistavat uhrin hyväksikäytölle hänen ulkomaalaistaustastaan johtuen. Tällaisia tekijöitä ovat muun muassa tosiasialliset mahdollisuudet tietää oikeuksistaan, kielitaidon puute ja kontaktien vähäisyys. (Autio & Karjala 2012, 190.)

Keinot	Tekotapa	Tarkoitus
<ul style="list-style-type: none"> • Riippuvaisen aseman tai turvattoman tilan hyväksi käyttäminen • Painostaminen • Erehdyttäminen tai toisen erehdyksen hyväksi käyttäminen • Korvauksen maksaminen toista määräysvallassa pitävälle henkilölle tai korvauksen vastaan ottaminen 	<ul style="list-style-type: none"> • Toisen määräysvaltaan ottaminen • Värvääminen • Luovuttaminen • Kuljettaminen • Vastaanottaminen • Majoittaminen 	<ul style="list-style-type: none"> • Seksuaalinen hyväksikäyttö • Pakkotyö • Muut ihmisarvoa loukkaavat olosuhteet • Elimien tai kudoksien poistaminen

Kuvio 1 Ihmiskaupan elementit. Lähde: Ylinen, Pekka, Jokinen, Anniina, Pekkarinen, Anna-Greta, Ollus, Natalia, Jenu, Katja-Pia & Skur Thomas (2029): "Työperäisen ihmiskaupan paljastamien". HEUNI. Report series No. 95b. s.11

Hyväksikäyttöä arvioitaessa tulisikin selvittää, mitkä ovat olleet uhrin mahdollisuudet hakea apua sekä tosiasialliset vaihtoehdot poistua tilanteesta. Ihmiskauppa eroaa työsyryntätilanteista sillä, että se on aina vapauteen kohdistuva rikos, jossa käytetään hyväksi uhrin turvatonta tilaa ja hänet asetetaan riippuvaiseen asemaan tekijän kanssa. Käytännössä sillä tarkoitetaan erinäisiä erehdyttävien olosuhteiden ylläpitoja, joilla uhrin asema saadaan pidettyä muuttumattomana kuten työaikaan, palkkaan, asumiseen tai työolosuhteisiin liittyen. Hyväksikäytöissä voi lisäksi esiintyä väkivallalla uhkailua, sen käyttöä tai pankkitunnusten tai passin pois ottamista. Eli uhrilla ei ole kokonaisvaltaista kontrollia omaan tilanteeseensa. (Ylinen ym. 2020, 13–15.)

2.5 Ihmiskauppa osana talousrikollisuutta

Seuraavaksi siirryn tarkastelemaan ihmiskauppa ilmiötä talousrikollisuuden näkökulmasta, johon työperäinen ihmiskauppa olennaisesti liittyy. Esitutkinnassa tulee keskittyä sekä henkilöiden välisten valtatasapainon ja hyväksikäytön muotoihin että taloudellisten hyötyjen tavoittelemisen tarkoituksiin. Tämä kuvastaa hyvin myös sitä, kuinka moniulotteisesta rikollisuuden muodosta ihmiskaupassa on kyse. Ihmiskauppa on kytkeytynyt vahvasti talousrikollisuuteen ja harmaaseen talouteen, sisältäen lähes poikkeuksetta myös vero- ja kirjanpitorikoksia. Esitutkinta alkaakin usein asianosaisten rahaliikenteiden selvittämällä ja siksi ihmiskaupparikoksia tutkitaankin useimmin talousrikosyksiköissä. Lisäksi talousrikostutkinta mahdollistaa monipuolisemmat ja salaiset tiedonhankintakeinot. (Ylinen ym. 2020, 45–47.)

Olluksen (2016) mukaan Suomen talousrikollisuuden tarkastelussa on tähän saakka keskitytty liiaksi laajempiin talousrikoksiin ja ulkomaisen työvoiman hyväksikäyttö on jäänyt vähäisemmälle huomiolle (emt. 2016, 49). Nyt Suomi on kuitenkin havahtunut siihen, että myös ihmiskaupalla voi ansaita merkittävää taloudellista rikoshyötyä. Tätä kautta Suomi on alkanut näkemään ihmiskaupan koko yhteiskuntaa koskettavana ongelmana. On ymmärretty, että se heikentää kilpailua rehellisesti toimivien yritysten keskuudessa ja vähentää valtion verotuloja. (Roth & Luhtasaari 2021, 57.) Ihmiskauppaa harjoittavat tekijät pyrkivät hyväksikäytöllä yleensä vähentämään omia kustannuksiaan sekä kerryttämään tulojaan laskuttamalla hyväksikäytön kohdetta keksimillään ylimääräisillä kuluilla. Tekijät käyttävät näissä toimissaan monia eri keinoja, kuten ylihinnottelua tai pidennettyjä työtunteja. Työperäisen ihmiskaupan laitonta toimintaa on helppo peitellä muun muassa laittomilla rahavirroilla, koska talousrikosten rakenteet ovat niin monimutkaisia. Erityisesti käteiseen liittyviä rahavirtoja on vaikea seurata, mikä helpottaa toiminnan piilottamista. Uutena ilmiönä on nähty myös kryptovaluutan käyttöä, jolloin rahavirtojen jäljitys ja havainnointi on vieläkin hankalampaa yhdistää ihmiskauppatoimintaan. On huomattu, että Suomessa työperäistä hyväksikäyttöä ja harmaata taloutta esiintyy etnisissä ravintoloissa. Palkkoja jätetään maksamatta kokonaan tai työstä maksetaan huonosti. Kyseiset ravintolat jättävät myös ilmoittamatta osan myyntituloistaan viranomaisille. Mitä enemmän toimintaan on liitetty uhreja, sitä paremmin hyväksikäyttöjen on havaittu tuottavan rahaa tekijälleen. (Jokinen & Ollus 2019, 16, 27.)

Eniten työperäistä hyväksikäyttöä esiintyy siivous-, ravintola-, rakennus- ja maatalousaloilla. Niitä ajaa eteenpäin taloudellisen hyödyn maksimointi, koska riski kiinnijäämisestä on pieni ja taloudelliset hyödyt hyvinkin kannattavia. (Ylinen ym. 2020, 8.) Rikosylikonstaapeli Kenneth Erikssonin (2020) mukaan Suomi on houkutteleva maa ihmiskauppiaille, juuri hyvien taloudellisten hyötyjen vuoksi. Lisäksi riski kiinnijäämisestä on pieni, koska vuosien mittaisiksi venyvät tutkinnat hyödyttävät tekijää todistusaineiston heikkenemisen sekä hävittämisen näkökulmasta. Pahimmillaan tekijä voi myös ehtiä poistua maasta ennen käsittelyä. Eriksson esittää, että tämän vuoksi Suomessa on helppoa tienata ihmiskaupalla. (Roslund 2020.)

Tyypillisesti EU-alueella ihmiskaupparikolliset ovat käyttäneet toiminnassaan hyväksi liiketoiminnan laillisia rakenteita rikollisen toimintansa piilottamiseksi. Kirjanpidon ja tiliotteiden mukaan asiat on tehty näyttämään siltä kuin ne olisivat kunnossa, mutta todellisuudessa työntekijä saa vain pienen osan palkastaan. Esimerkiksi palkkalaskelman mukaan uhrille on voitu maksaa 1 234 euroa, mutta hän joutuukin palauttamaan siitä tekijälle lähes 800 euroa muun muassa käteisnostojen kautta. Tekijällä saattaa myös olla yksinoikeudet uhrin tiliin tai lisäksi myös pankkikortin käyttöön, jolloin tekijä hallitsee koko rahaliikennettä yksin. Uhrin eivät välttämättä aina edes tiedä pankkitiliensä olemassaolosta sekä siellä liikkuvista rahoista. Kun palkkojen osuus näyttää firman tuloksessa isolta, se laskee maksettavan yhteisöveron osuutta. Tutkijan onkin erityisen tärkeää tietää, millaista näyttöä ollaan etsimässä epäkohtien löytämiseksi, mutta nämä ymmärrettyään, ne on helppo löytää tiliotteista. (Ylinen ym. 2020, 45–47.)

2.6 Tämän hetken tilanne suomessa

Uhrin aseman kehittymisen kannalta saavutetulla oikeuskäytännöllä on ratkaiseva merkitys. Rikoksen uhrin kannalta on merkittävintä, millä nimikkeellä tuomio tulee rikoksesta. Jos ihmiskaupparikokset alenevat oikeusistuimissa alempiin rikosnimikkeisiin uhrin oikeus ja asema ei toteudu. Alemmilla rikosnimikkeillä tuomitseminen voi siis johtaa uhrien aseman vähättelyyn ja jopa perusteettomaan syrjintään ihmiskauppaan liittyvissä asioissa. (Autio & Karjala 2012, 209.) Ihmiskaupparikosten uhrien yhdenvertaisuus muiden rikosten uhreihin nähden voikin muodostua ongelmalliseksi lain edessä, jos uhrin asemaa vähätellään. Ihmiskaupan määritelmä on hyvin monimuotoinen ja haastava ja on ollut havaittavissa sellaista suuntaa, että uhri joutuu todistelemaan kokemiaan tapahtumia jopa apua saadakseen. (Ollus 2016, 36.)

Suomi on pääsääntöisesti toiminut ihmiskaupan kohdemaana eli maana, johon työvoima kuljetetaan hyväksikäyttöä varten (Autio & Karjala 2012, 196–197). Euroopan kriminaalipoliittisen instituutin (HEUNI) työperäisen ihmiskaupan paljastamisoppaan mukaan Suomessa on Euroopan mittakaavassa tunnistettu ja jopa tuomittu ihmiskaupparikoksia hyvin (Ylinen ym. 2020, 8). Mutta Oikeusministeriön ihmiskaupan vastaisen toimintaohjelman mukaan ihmiskaupan tunnistamisessa on edelleen parantamisen varaa rikosvastuun toteutumisen näkökulmasta. Ihmiskauppaan liittyvät tilastot eivät myöskään kerro koko totuutta asiaan liittyen, koska niiden keruu tapahtuu niin monen eri toimijan taholta, minkä vuoksi ne eivät myöskään ole keskenään täysin vertailukelpoisia. (Roth & Luhtasaari 2021, 68.)

Järjestöt tunnistivat vuonna 2020 yhteensä 120 ihmiskaupan uhria, joista 67 prosenttia oli naisia ja 53 prosenttia miehiä. Kaikista uhreista 58 prosenttia teki rikosilmoituksen asiastaan ja 63 prosenttia hakeutui Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmään. 18 prosenttia uhreista ei halunnut viedä asiaansa viranomaisten tietoon ja jäi näin ollen vaille viranomaisapua ihmiskaupan uhrina. Suurin syy uhrin haluttomuuden taustalla asian eteenpäin viemisessä on ollut pelko (36 %) rikosilmoituksen aiheuttamista seurauksista. Toiseksi eniten (18 %) on pelätty, ettei uhri olisi turvassa asian etenemisen jälkeen ja sama määrä uhreista on halunnut suojella epäiltyä. On myös yleistä, että henkilöt haluavat vain unohtaa kokemansa tapahtumat (16 %). (Roth & Luhtasaari 2021, 69–70.)

Poliisille on ilmoitettu ihmiskaupparikoksia sekä sen lähirikoksia viime vuosina enenevässä määrin. Esimerkiksi vuonna 2015 poliisi sai ilmoituksen 68 tapauksesta, kun taas viisi vuotta myöhemmin tapauksia oli jo 197. Yleisimpinä rikosnimikkeinä näissä ovat olleet ihmiskauppa sekä törkeä ihmiskauppa. Rikosilmoituksia on edennyt syyttäjälle asti ihmiskauppa tapauksista vain 34 ja vuoden 2019 syyskuuhun mennessä käräjäoikeus oli antanut asioissa vain 2 tuomiota. Rikosilmoitusten ja syytteiden määrät ovat viime vuosina selvästi nousseet, mutta niistä saadut ratkaisut venyvät usein jopa vuosien päähän. Tämän vuoksi rikoksista saadut tuomiot eivät siis ole suoraan verrannollisia näihin lukuihin. Huomion arvoista on kuitenkin se, että merkittävä osa syytteistä ei ole johtanut edes syyteharkintaan, vaan niiden tutkinta on päätetty. Yhdeksi syyksi tutkintojen päättämiseen on Oikeusministeriössä arveltu ulkomailla uhriksi joutuminen, jolloin tutkinnan päättymiseen on voitu päätyä kustannussyistä tai siksi, että ulkomailta ei ole edes mahdollista saada riittävää näyttöä Suomessa tapahtuvaa käsittelyä varten. Oikeusministeriön ihmiskaupan vastaisen toimintaohjelman mukaan, annettujen tuomioiden määrä on kaikesta huolimatta ollut

toistaiseksi hyvin alhainen rikosilmoitusten ja syyttäjälle edenneiden tapausten määriin nähden. (Roth & Luhtasaari 2021, 74–77.)

Rikosuhripäivystyksen (2020) näkemyksen mukaan ihmiskaupan uhrien oikeusturva jää liian usein toteutumatta. Heidän tilastoissaan Suomessa oli kesällä 2020 yli 300 ihmiskaupan tai sen lähirikosten uhria, joista valta osa oli joutunut uhriksi nimenomaan suomessa.

Rikosuhripäivystys esittää, että heidän asiakkaitaan on jopa käännytetty ulos poliisilaitokselta heidän yrittäessä tehdä rikosilmoitusta kohtaamastaan hyväksikäytöstä (Rikosuhripäivystys 2020.) Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmän mukaan Suomessa on tunnustettu vuonna 2020 ennätysellisen monta Suomessa tapahtunutta ihmiskauppaan viittaavaa hyväksikäyttöä. Vuoden aikana järjestelmän piiriin esitettiin 393 henkilöä, joista 247 otettiin uudeksi asiakkaaksi. Kaiken kaikkiaan Auttamisjärjestelmässä oli vuoden 2020 lopussa yhteensä 916 asiakasta, joista 704 on katsottu olevan mahdollisia ihmiskaupan uhreja. Auttamisjärjestelmän tilaston mukaan aiempina vuosina enemmistö asiakkaista joutui uhriksi ulkomailla ennen Suomeen saapumistaan, mutta 2020 järjestelmään tuli hiukan enemmän Suomessa hyväksikäytettyjä uhreja. Ulkomailla uhriksi joutuneet ovat olleet useimmin prostituutiossa hyväksikäytettyjä. Lisäksi pakkotyöhön joutuneiden uhrien määrä kaksinkertaistui asiakkuuksissa edelliseen vuoteen verrattuna. (Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmä 2020, 8–10.)

Ihmiskauppa on ollut edelliset kaksi vuotta merkittävän yhteiskunnallisen kiinnostuksen ja julkisen keskustelun kohteena Helsingin Sanomien julkaistua laajan selvityksen nepalilaisravintoloiden työntekijöiden hyväksikäytöstä (Teittinen 2019). Keväällä 2021 Helsingin Sanomat julkaisi jälleen pitkän tutkivan journalismin artikkelin siitä, kuinka ihmiskauppaan viittaavia tapauksia ei tutkita Suomessa kunnolla tai niiden tutkinnat vain päätetään vailla tarkempia perusteluja. Artikkelin nosti esiin huolestuttavia piirteitä

ihmiskauppatutkintojen selvittämisiä ja lopettamisia koskien. Artikkelin mukaan ihmiskauppaan liittyvissä rikosilmoituksissa poliisi on ollut usein kiinnostuneempi uhrin maassaolon edellytyksistä, kuin ilmoitetun rikoksen selvittämisestä. Jutussa esitettiin, että poliiseilla on ollut vaikeuksia ymmärtää ja olla kiinnostuneita ihmiskauppailmiöstä ja lisäksi niihin liittyviä esitutkintoja on pidetty niin haastavina, ettei niitä haluta aina selvittää pidemmälle. Joissain kohdissa artikkelia nousi esiin myös poliisien voimakkaita ennakkokäsityksiä ja jopa vähättelyä uhrien kertomuksia kohtaan. Lisäksi tutkinnanjohtajien esitettiin ottavan välillä liian suurta roolia tutkinnoissa ja jutun mukaan niitä on päätetty jopa

lopettaa mielivaltaisesti. Osaa artikkeleita varten läpi käydyistä tutkinta tapauksista ei ollut edes päätetty, vaan ne oli jätetty auki. Lisäksi tutkintojen kerrottiin seisseen useita kuukausia ja jopa vuosia, vailla mitään edistystä. Artikkeleihin haastateltujen asiantuntijoiden mielestä ihmiskauppa tutkinnoissa on onnistuttu erinomaisesti lähinnä vain silloin, kun tapaukseen osallistuvat tutkijat ovat itse halunneet nähdä siinä vaivaa. (Teittinen 2021a, B1-5.)

Artikkeli kuvaa osaamisvajeen ja asenteiden vaikuttavan sekä esitutkintojen läpi viemiseen että tutkintojen huolellisuuteen. Artikkelin ilmestyttyä apulaisoikeuskansleri Mikko Puumalainen (2021) koki sisällön niin huolestuttavana, että hän päätti käynnistää asiasta oman selvityksen, kuinka ihmiskauppaa ja sen lähirikoksia Suomessa tutkitaan. Hänen mukaansa jutussa käsitellyissä tapauksissa oli esitutkintalain vastaisia piirteitä. Hän havaitsi ongelman taustalla rakenteellista vikaa muun muassa viranomaisten asenteissa ulkomaalaisia kohtaan, jonka hän näki voivan muodostua suureksikin esteeksi tutkinnoille. (Teittinen 2021b, A14-15.) Myös poliisihallitus sai luvan käynnistää asiassa oman selvityshankkeensa (Teittinen 2021 c, A17). Tutkivasta journalismista seurannut yhteiskunnallinen keskustelu on ollut tärkeässä roolissa työperäisen ihmiskaupan ymmärryksen lisäämisessä. Se on vauhdittanut aiheen tutkimista sekä aihetta koskevaa päätöksentekoa. Jo aiemmin nepalilaisravintoloiden tilanteen paljastuminen sai muun muassa aikaan, että hallitusohjelmaan tehostettiin ihmiskaupan vastaista työn tarvetta (Oikeusministeriö 2020). Tämän seurauksena poliisiin perustettiin oma ihmiskaupan vastainen toimintaryhmä (Sisäministeriö 2020).

3 Ihmiskaupan tutkimuksellinen tausta

Ihmiskauppaan liittyviä ilmiöitä on tutkittu muun muassa valtiotieteiden ja oikeussosiologian tieteenaloilla. Se kuvastaakin hyvin ihmiskaupan moniulotteisuutta ilmiönä, jonka ymmärrys vaatii syvällisempää perehtyneisyyttä ihmiskauppaan rikoksena mutta myös siihen, millaisia yhteiskunnallisia tekijöitä asian yleistymisen taustalla voi olla (Ollus 2016, 40). Ilmiön yleistymiseen on vaikuttanut globalisaatio, joka on edistänyt työvoiman liikkumista maasta toiseen. Myös tuotannossa tapahtunut globalisaatio sekä kilpailun kasvaminen ovat muuttaneet työntekijän asemaa edistämällä työntekijöille asetettuja vaatimuksia työn joustavuudesta. Näiden lisäksi maahanmuuton kontrollointi on vaikuttanut olennaisesti maahanmuuttajien työllisyyteen ja asemaan. (Himanen & Könönen 2010, 46; Korhonen, Peltokoski & Saukkonen, 2006, 378–380.)

Ihmiskaupan taustalla on havaittu myös rakenteellista rasismia ulkomaalaista työvoimaa kohtaan. Kontula (2010) on osoittanut Olkiluodon ydinvoimalan työntekijöistä tehdyllä tutkimuksellaan, kuinka Suomen hyvinvointivaltion malli kytkee sisäänsä rakenteellista rasismia ulkomaalaista työvoimaa kohtaan. Tutkimuksen mukaan moni siirtotyöläinen joutuu rakenteiden vuoksi sekä laillisesti, että fyysisesti Suomalaisen yhteiskunnan ulkopuolelle. Siirtotyöläisten odotetaan olevan halpaa työvoimaa ja maksavan veroja, mutta he jäävät hyvinvointipalveluiden ulkopuolelle. Uhrin asema työmarkkinoilla, yhteiskunnalta saadun tuen väheneminen sekä maahanmuuton kontrollointiin liittyvät ilmiöt ovat näin kehittäneet yhteiskuntaa rakenteellisesti siihen suuntaan, että yksilö voi herkemmin altistua työperäiselle ihmiskaupalle. Nämä tekevät työperäisestä ihmiskaupasta perustellusti myös yhteiskunnallisen kysymyksen. (Ollus 2016, 20, 40–42.)

Tutkimus osoittaa, että moniulotteisen ilmiön taustalla on monia yhteiskunnallisia tekijöitä. Uhriksi joutumisen taustalla voidaan nähdä työvoiman asemassa tapahtuneet muutokset sekä rakenteisiin ja rakenteelliseen rasismiin liittyvät kysymykset. Uhrin asemasta taas tekee yhteiskunnallisen kysymyksestä se, kuinka uhrin heikentynyt toimijuus voi vaikuttaa uhrin oikeusturvan toteutumiseen rikosprosessissa sekä lopulta myös rikosvastuun toteutumiseen. Ihmiskauppaan liittyvän vallankäytön aiheuttamien traumojen on todettu vaikuttavan olennaisesti uhrin toimijuuteen rikosprosessissa (Keskinen 2005 192). Syvennyn tässä luvussa työssä tapahtuneisiin muutoksiin, joiden seurauksena uhrin asema työmarkkinoilla on muuttunut. Lisäksi tarkastelen keskusteluja ja taustakirjallisuutta ihmiskaupan valtasuhteiden

epäsymmetriasta sekä siitä johtuvan trauman vaikutuksia uhrin toimijuuteen. Lopuksi tarkastelen myös trauman rakenteellista rationalisointia.

3.1 Ihmiskauppa moniulotteisena ilmiönä

Ihmiskaupan tutkiminen on toistaiseksi ollut vähäistä sekä Suomessa että Pohjoismaissa ja ensimmäiset ihmiskauppaa sivuavat tutkimukset ovat kiinnittyneet enemmän seksityöhön liittyvään hyväksikäyttöön. Ihmiskaupan tutkiminen vilkastui Suomessa 2010-luvulla ja ensimmäinen, yksin työperäistä ihmiskauppaa käsittelevä tutkimus julkaistiin 2011, joka koski ulkomaalaisten työntekijöiden hyväksikäyttöä Suomessa. Tutkijat ovat osoittaneet, että pakotettuun työhön ja ihmiskauppaan liittyvä terminologia sekä sen sijoittaminen työskentelyyn liittyviin rikoksiin on ollut tulkinnan kannalta sekavaa ja lisäksi ihmiskauppaa määrittävät mittarit eivät ole riittävästi kohdistuneet miespuolisiin uhreihin. Tämä on johtanut siihen, että ihmiskauppaan liittyvät toimet ovat keskittyneet seksityöhön, koska työperäistä hyväksikäyttöä ei ole saatu riittävän näkyväksi. Ihmiskauppaa tutkineet ovat tulleet siihen johtopäätökseen, että ihmiskaupan vaikutukset ulottuvat satoihin miljooniin työntekijöihin. (Ollus 2016, 18–19, 30.)

YK:n yhteydessä toimiva Euroopan Kriminaalipoliittinen Instituutti (HEUNI) on ollut aktiivinen julkaisemaan ihmiskauppaan liittyviä tutkimuksia sekä tuottamaan aineistoa ilmiön parissa työskenteleville toimijoille. Ollus (2016) on tutkinut muun muassa siirtotyövoiman hyväksikäyttöä ja työperäistä ihmiskauppaa sekä selvittänyt yhdessä Jokisen kanssa, kuinka hyväksikäytön voi Suomessa kätkeä laillisen liiketoiminnan sisään (Jokinen & Ollus 2019). Lisäksi he ovat olleet mukana tutkimassa ulkomaalaisten työntekijöiden hyväksikäyttöä erityisesti siivous- ja ravintola-alalla (Jokinen & Ollus 2014). Tutkimus tuo esiin muun muassa sen, kuinka etenkin turvapaikanhakijat sekä paperittomat altistuvat hyväksikäytölle. He jäävät vaille apua ja tukea, koska ilman henkilöllisyystodistusta uhrin paljastuminen viranomaisille ei ole uhrin omien etujen mukaista. He eivät siis halua paljastua hyväksikäyttö tilanteissa esitutkintaviranomaisille, jottei heidän mahdollisesti laiton oleskeluoikeutensa tule ilmi. (emt. 2014, 88–89.)

Seuraavissa luvuissa tarkastelen ihmiskauppailmiöön liittyvää taustakirjallisuutta, joka käsittelee ensisijaisesti uhrin asemassa tapahtuneita muutoksia työmarkkinoilla. Kirjallisuuden avulla tarkastelen, kuinka työvoiman liikkuvuuden lisääntyminen sekä työvoimalta edellytetty joustavuus ovat osaltaan myötävaikuttaneet ihmiskaupan uhrien lisääntyneisiin määriin globaalisti. Tarkastelen tässä yhteydessä lyhyesti myös sitä, millä

tavoin maahanmuuton hallinta voi heikentää maahanmuuttajien työoloja, mikä myös samanaikaisesti edesauttaa osaltaan työvoiman hyväksikäyttöä.

Lisäksi syvennyn keskusteluihin, jotka koskevat ihmiskaupan valtasuhteisiin liittyvää epäsymmetriaa sekä sen luomia vaikutuksia uhrin toimijuuteen trauma näkökulmasta. Olen tarkastellut työhöni alalla toimivien asiantuntijaorganisaatioiden kautta löydettyä traumaan ja lähisuhdeväkivallan mekanismeihin syventyvää kirjallisuutta. Tarkastelemani aineisto käsittelee vallankäytön mekanismeja sekä väkivaltaa kohdanneiden uhrien auttajille suunnattua kirjallisuutta, joiden sisältö on suunnattu sekä vallankäyttöä kokeneille että aiheen parissa toimiville auttajille ja asiantuntijoille. Lisäksi tutkin uhrin toimijuutta väkivaltatyössä tarkastelevaa yhteiskuntatieteellistä väitöskirjaa ja sosiaalialan kirjallisuutta, joka tarkastelee ehkäisevän ja tukevan työn perusteltavuutta sosiaalisissa ohjausjärjestelmissä (Hokkanen & Sauvola 2006, 5–6). Tarkasteluni ytimessä on luoda ymmärrys siitä, millainen dynamiikka hyväksikäyttörikoksiin liittyy sekä kuinka oikeudenalan toimijat kykenevät huomioimaan sitä esitutkintaprosessissa. Uskon, että tämä näkökulma voisi tuoda uutta tietoa hyväksikäyttörikosten tutkintaan liittyen.

3.2 Uhrin asema työmarkkinoilla työn muutoksen seurauksena

Työvoiman hyväksikäyttö on ilmiönä jo vanha, mutta sen tunnistamisen parannuttua tapaukset ovat alkaneet nousta enemmän tietoisuuteen. Työmarkkinoilla globaalisti tapahtuneet muutokset ovat vaikuttaneet ihmiskaupan uhrien lisääntyneeseen määrään. Yhdysvaltalainen globalisaatiotutkija Saskia Sassen (2001) esitti jo 1990-luvulla palvelualojen kasvun ja maahanmuuton välisen yhteyden globaaleissa metropoleissa. Hän huomasi, että huonoiten palkatut palvelu ja tuotannon alan työntekijät olivat etupäässä sekä laillisia että laittomia maahanmuuttajia. Ilmiön taustalla hän näki IT- ja finanssialan ”huippuosaajien” tarpeen laajalle skaalalle eri palveluita, jotta he pystyivät tuottamaan mahdollisimman tehokkaasti innovaatioita monikansallisille yrityksille. Tämä johti palvelualojen laajamittaiseen kasvuun, mikä kasvatti tarvetta osa-aikatyölle, alensi tuotteiden hintoja, lisäsi kulutusta ja joiden kustannuksella tuotannon ja saatavuuden tuli joustaa. Samasta syystä matalapalkka-aloilla työskentelevien palkat ryhtyivät laskemaan entisestään, mikä lisää ulkomaisen työvoiman käyttöä. (emt. 2001, 305–317.).

Myös Ollus (2016) on käsitellyt väitöskirjassaan ihmiskauppaa laajempänä rakenteellisena ongelmana. Tutkimuksen mukaan ilmiön kasvamiseen on ajauduttu globalisaation kiihdyttämän kilpailun seurauksena, jonka johdosta työmarkkinat ovat siirtyneet käyttämään

yhä enemmän alihankintaketjuja. Tämä on myös osaltaan lisännyt ulkomaisen työvoiman liikkuvuutta viimeisten vuosikymmenten aikana. Työntekijöiden kannalta alat, joissa esiintyy eniten hyväksikäyttöön liittyviä ongelmia ovat muun muassa siivous-, ravintola-, rakennus- ja maatalousalat. Kiristyneen kilpailun seurauksena yhteiskunnan rakenteet ovat edistäneet työvoiman hyväksikäyttöä legitimoiden huonoja sopimuksia ja työoloja laillisina käytäntöinä. Lisäksi kasvavat vaatimukset joustavuudessa pakottavat työntekijät suostumaan aina vain huonompiin työehtoihin. Tämä on lisännyt etenkin ulkomaisen työvoiman hyväksikäyttöä, koska heillä ei usein ole riittävästi tietoa omista oikeuksistaan. (emt. 2016.)

Globalisaation edistämä verkostotalouden kasvu edisti siis työvoimalta vaadittua joustavuutta ja liikkuvuutta, minkä seurauksena alkoi muodostua erilaisia epätyypillisiä ja joustavia työsuhteita mikä synnytti prekariaatin. Käsite prekariaatti tulee latinasta (*precario*) ja se tarkoittaa mm. peruutettavissa olevaa, epävakaa, hetkellistä ja epävarmaa. Se viittaa myös turvattomuuteen ja toisen armoilla olemiseen. Prekaarinen elämä on siis tulevaisuudeltaan oikeudellisesti ja taloudellisesti epävarmaa. Prekaarisuus tiivistyy etenkin siirtotyöläisyydessä, jolloin työskennellään sellaisten töiden armoilla, mitä eteensä sattuu löytämään, tuntematta lainkaan omia oikeuksia alan työoloissa. Osa- ja määräaikaiset työt, keikkatyö ja ulkoistaminen kuvaavat näin 2000-luvun palvelusväen työtä, joka palvelee vain tuotannon kasvun tarpeita. (Korhonen, Peltokoski & Saukkonen, 2006, 378–380.) Työn epävarmuus ja liikkuvuus johdattavatkin seuraavaksi tarkastelemaan maahanmuuttajien asemaa työmarkkinoilla.

Työmarkkinat muuttuivat olennaisesti 1980-luvun jälkeen, kun kapitalistinen tuotanto ja talous ryhtyivät kontrolloimaan myös ihmisten liikkumista ja hallitsemaan maahanmuuttoa. Tämä mielessään Himanen & Könönen (2010) ryhtyivät haastattelemaan ja tutkimaan maahanmuuttajien asemaa Suomen työmarkkinoilla. Tutkimuksen mukaan ulkomaalaisen työvoiman asema näyttäytyi huonona, koska Suomessa oleskelu on maahanmuuttajille ehdollista. Himanen & Könönen näkevät maahanmuuttajien tilanteen pakon alla toimimisena, jolla he tarkoittavat tilanteita, joihin maahanmuuttajat joutuvat yhteiskunnan järjestelmien toiminnasta johtuen. He kuvaavat turvapaikanhakua prosessina, jota luonnehtii tilapäisyyden ja odottamisen värittävä pakko. Tilanteessa on pakko odottaa prosessiin liittyviä käsittelyjä, siirtymiä ja päätöksiä. Etappien välissä on aina odottamista, jota leimaa myös pelko käännyttämisestä ja tämä tila kestää useita vuosia. Odottaminen estää asettumasta paikoilleen, aiheuttaa psyykkistä painetta ja tekee välitilasta oikeudettoman. Odotus on lupaus

pysyvyydestä pysyvän oleskeluluvan muodossa, mutta sen odottaminen voi kestää koko elämän. (Himanen & Könönen 2010, 45–71.)

Oleskelun ehdollisuus konkretisoituu EU:n ulkopuolelta maahan muuttavien kohdalla, koska heidän tulee hakea lupa maassa oleskeluun. Oleskelulupa on aina alkuun määräaikainen ja sen hakemiseen liittyy erilaisia ehtoja. Oleskelun edellytykset liittyvät mm. työskentelyyn, asumiseen ja toimeentuloon, kun taas työnteko-oikeus on rajoitettu ainoastaan sille alalle, johon oleskelulupa on myönnetty. Myönteinen oleskelulupa edellyttää usein tiettyä toimeentuloa ja esimerkiksi nelihenken perheen kohdalla se on yhteensä 2 600 € nettotuloja kuukaudessa. (Maahanmuuttovirasto 2020.) Oleskelulupa on siis riippuvainen hakijan työsuhteesta sekä ansaitusta palkasta, jolloin luvan jatkuvuuteen liittyvät ehdot voivat pakottaa turvapaikanhakijan joustamaan omista työehdoistaan. Lisäksi turvapaikanhakijan asemoituminen työnhakijaksi heikentää hänelle tarjotun työn määrää, mikä rajoittaa työskentelyn mahdollisuuksia. Näin maahanmuuton hallinta heikentää maahanmuuttajien työoloja ja rakenteen on nähty toistuvan globaalisti kaikissa suurissa kaupungeissa. (Himanen & Könönen 2010, 45–71.)

Maahanmuuttajan epävarmuutta ja riippuvuutta lisäävät myös kielelliset haasteet.

Ympäristössä, joka on maahan muuttaneelle vieras sekä tavoiltaan, että kieleltä, työt löytyvät usein vain kysymällä niiltä, joiden kanssa löytyy yhteinen kieli (Himanen & Könönen 2010, 66–67). Kielelliset vaikeudet ja esteet johdattavat työntekijät samaa kieltä puhuvien pariin ja usein hyväksikäyttäjät ovat juuri saman kielialueen edustajia ja jo entuudestaan tuttuja tai sukulaisia. Asetelma vahvistaa hyväksikäyttäjän valta-asemaa ja altistaa herkemmin hyväksikäytölle, mikä on yleistä työperäisessä hyväksikäytössä. Näistä tekijöistä muodostuu pitkälti myös hyväksikäytön perustana olevat riippuvainen asema sekä turvaton tila. Työnantaja onkin usein ainoa linkki ja kontakti uuden maan toimintamalleihin sekä kielellinen apu niiden hoitamiseen. Esimerkiksi työnantajan voi olla helppo ottaa haltuun uhrin pankkiasioiden hoito. (Autio & Karjala 2012, 190–191, 210; Ylinen ym. 2020,14.) Ihmiskaupassa uhri on aina alisteisessa asemassa tekijään nähden, mikä vaikeuttaa myös hyväksikäytön paljastumista sekä uhrin mahdollisuuksia hakea apua. Etenkin uhrin maahanmuuttaja asema vaikuttaa avun hakemiseen, koska kielimuuri hankaloittaa löytämään auttavat tahot. Myös uhrin luottamus viranomaisia kohtaan voi olla usein heikko uhrin lähtömaan olosuhteista johtuen. Näin ollen pelko voi hankaloittaa ja jopa estää tapahtumista kertomista tarvittavan avoimesti ja yksityiskohtaisesti. (Autio & Karjala 2012, 209.)

3.3 Ihmiskaupan valtasuhteiden epäsymmetria

Yksi keskeinen konteksti ihmiskaupan uhriksi joutumisen taustalla on uhrin läheinen suhde tekijään. Ihmiskauppatapauksissa tekijä on usein ystävä, sukulainen tai muulla tavoin entuudestaan tuttu (Autio & Karjala 2012, 195) ja heidän välisensä valtasuhde on tyypillisesti vääristynyt. Työperäisissä ihmiskauppatapauksissa valtasuhde määräytyy työpaikan hierarkian mukaan eli uhri on työssään alaisen asemassa, lisäksi työnantajan auktoriteettiasemaa voi lisätä myös esimerkiksi sukulaissuhde (Mäkelä 2007, 97; Autio & Karjala 2012, 195). Kun uhri on toisen palveluksen alaisena, hän on taloudellisesti riippuvainen tekijästä ja samalla myös ulkonaisesti puolustuskyvytön henkisesti väkivallalle (Mäkelä 2007, 97). Lähisuhteissa valta määrittyy osapuolten välille muodostuneiden riippuvuuksien kautta. Mitä riippuvaisempi toinen osapuoli on toisesta, sitä suurempi suhteessa esiintyvä valta on. Kun valta-asetelma on jatkuva se heikentää heikomman mahdollisuuksia toimia vallankäyttäjää kohtaan. Vallankäyttäjän itsetunto on voinut sekoittua vallan tunteeseen, jolloin vallankäyttäjä yrittää pitää kiinni vallastaan ylläpitämällä heikomman riippuvuussuhdetta itseensä. Voimakkaasti valtaa käyttävät henkilöt eivät aina itse koe käyttävänsä valtaa ja voivat myös kieltää vallankäytön tai ainakin sen, että heidän vallankäytöstään aiheutuisi haittaa toisille. (Attias 2020, 40–49.)

Hyvään uskova ihminen luottaa siihen, että työsuhteeseen liittyvät asiat, kuten työaika ja palkanmaksu tapahtuvat oikeudenmukaisesti ja yleisesti hyväksytyllä tavalla. Tekijä esittäytyy uhrilleen hyvän tekijänä ja auttajana tarjoten tälle työtä, kenties majoituksen sekä muuta apua. Kun tekijä on rakentanut uhrin luottamuksen sekä varmistanut oman auktoriteettiasemansa, hän voi pikkuhiljaa ottaa uhrin omaan määräysvaltaansa. Tässä tekijä voi käyttää aseenaan muun muassa kaksoissidosviestintää, jonka avulla hän hyväksikäyttää uhrin toivoa ja uskoa antamiinsa tyhjiin lupauksiin. (Kaulio 2006, 61–64.) Lupaukset voivat liittyä työsuhteissa tuleviin palkkoihin tai esimerkiksi maahanmuuttaja taustaisilla uhreilla heidän työ- tai oleskelulupuihinsa. Näin tekijän käyttämä kaksoissidosviestintä luo uhrille turvattoman tilan, koska vain tekijällä on määräysvalta ohjata pelin kulkua sekä määrittää mikä on milloinkin oikein tai väärin. Tapahtumien epäloogisuus aiheuttaa sen, että uhri ei kykene toimimaan tilanteissa oikein. Tämä taas järkyttää hänen perusluottamustaan ja vie häneltä mahdollisuuden puolustaa itseään. Kaksoissidosviestintä ajaa uhrinsa väistämättä umpikujaan ja sekoittaa uhrin pään totaalisesti, mikä vain vahvistaa tekijän valta-asemaa. (Kaulio 2006, 61–64.) Vääristyneistä valtasuhteista muodostuu näin kompleksinen

kokonaisuus, jonka voimakkuus myös vaihtelee eri tilanteissa vallankäyttäjän tarpeiden mukaan (Nyqvist 2006, 143).

Tekojen vaihtelevuus sekä tekijän käytöksen epäloogisuus liittyvät olennaisesti vääristyneisiin valtasuhteisiin. Tekijä on usein sosiaalinen, pitää julkisivunsa ystävällisenä ja uskottavana ulkopuolisille päin, jotta ulkopuolisten on helppo uskoa hänen versiotaan tapahtumista ja tarvittaessa näin myös puolustaa tekijää. Ulkoapäin katsottuna tekijän käytös näyttää hyvän tekemiseltä ja ongelmaksi muodostuu se, että tällaisen käytöksen tunnistaminen muuttuu ulkopuolisille käytännössä täysin mahdottomaksi. Tästä johtuen käytös saattaa paljastua vasta, kun aikaa on kulunut hyvinkin kauan, pahimmillaan jopa vuosia. Ulkopuolisille tällaisen käytöksen uskominen voi tuntua täysin absurdilta, koska he ovat itse säästyneet kohtaamasta tällaista käytöstä teosta syytetyn kohdalla. (Mäkelä 2007, 21–25.) Ilman riittävää tietopohjaa ja kokemusta ilmiön mekanismeista vaarana on, että uhria auttavat tahot voivat ajautua pahasti harhaan. Tällöin uhri voi jäädä ilman apua ja kokemansa tilanteen ymmärrystä ja saattaa jopa joutua seuraamaan vierestä, kuinka auttavat tahot kääntyvät syyllistävän ja alistavan tekijän puolelle ilman tosiasiallisia perusteita. (Mäkelä 2007, 8.)

Vääristyneistä valtasuhteista voidaan puhua myös lähisuhdeväkivallan käsitteiden kautta. Tyypillisesti lähisuhdeväkivalta ymmärretään perheen sisäisenä ilmiönä, mutta sitä esiintyy muissakin lähisuhteissa, kuten työyhteisöissä tai muissa tutummissa ihmissuhteissa. Käsitteenä lähisuhdeväkivalta pitää sisällään sekä henkisen että fyysisen pahoinpitelyn muodot. Henkinen väkivalta on verbaalista, mutta usein uhrin tunnistavat tekijässä myös keholliseen viestintään liittyviä ilmaisuja ja kaikki nämä edeltä mainitut kohdistuvat uhrin tunnetasolla. (Nyqvist 2006, 142.) Tällaisissa tilanteissa ensisijaiset tunteet liittyvät avuttomuuteen, voimakkaaseen pelkoon sekä kauhuun, eikä ihminen kykene pääsääntöisesti hallitsemaan itseään tällaisten olosuhteiden vallitessa, koska hän kokee tilanteen vaaralliseksi. Hän ei kykene pakenemaan eikä puolustautumaan, vaan alkaa toimia vaistojojensa varassa ja alistuu automaattisesti, mikä on kehon luonnollinen suojausmekanismi vaaratilanteita varten. Tilanteet traumatisoivat uhrin, kun hänen psyykinen kapasiteettinsa käsitellä tapahtumiin liittyviä tunteita, ajatuksia ja havaintoja ylittyy. (Koivukoski 2021, 30–35.)

Traumaattiseksi kokemukseksi määritellään sellaiset tapahtumat, joihin liittyy uhka omasta fyysisestä koskemattomuudesta, hengestä tai terveydestä sekä tilanteet, joissa ihminen kokee merkittävää turvattomuutta. Traumaattisissa tapahtumissa aivoprosessit muun muassa estävät ja karsivat tapahtumiin liittyviä yksityiskohtia oman toimintakyvyn säilyttämiseksi. Tällä

tavoin aivot prosessoivat pelkoon liittyviä tilanteita ja aina kun uhri kokee olevansa uhattu aivot aktivoivat uhrin sympaattisen hermoston, mikä käynnistää luonnollisen taistelee, pakene tai alistu reaktion. Tavallisesti reaktio käynnistyy yksittäisestä uhkatilanteesta, mutta se myös vaimenee, kun vaara on ohi. Pitkään jatkuneissa ja voimakkaasti kuormittavissa tilanteissa uhrin keho kuitenkin jää jatkuvaan hälytysvalmiuteen. Tämä traumatisoi kokijan ja kokemuksen jälkeen uhri reagoi pieniinkin traumasta muistuttaviin tilanteisiin vakavan uhkan tavoin. Jatkuva reagointi synnyttää traumaperäisen stressin, joka aiheuttaa muutoksia yksilön psyykkiseen tasapainoon ja näillä muutoksilla on vahva fysiologinen perusta.

Traumaperäisessä stressissä mieli ja keho elävät siis jatkuvasti uudelleen tilanteita, joissa turvallisuuden tunne on hävinnyt ja stressireaktio on päällä niin kauan, kunnes uhri kokee voivansa luottaa ympäristöönsä. Näin vääristyneistä valtasuhteista seurannut traumaperäinen stressi muuttaa aivojen toimintakykyä, minkä seurauksena väkivaltaa kokenut reagoi erilaisissa tilanteissa usein kokemiensa traumojen kautta, jolloin hänen käytöksensä voi vaikuttaa sekavalta ja kääntyä jopa hänen omia etujaan vastaan. (Koivukoski 2021, 30–35, 38–39.)

Traumatisoitumisen käsittely sekä uhrin toimijuuden tukeminen ovat keskeistä toimintaa väkivaltatyössä, jotta uhrin toimijuus paranee myös rikosprosessin läpikulkemista varten. Jos tekijää ei saada vastuuseen teoistaan voi rikosprosessi huonoimmillaan uusintaa olemassa olevaa valtasuhdetta, jolloin valtasuhde vain vahvistuu eikä uhri pääse voimaantumaan (Attias 2020, 49). Tutkimusten mukaan lähisuhdeväkivaltaa kokeneiden on usein vaikeaa eritellä ja sanoittaa heihin kohdistunutta alistavaa ja kontrolloivaa käytöstä. Tämä johtuu siitä, että tapahtumien läpikäynti laukaisee uhrissa uudelleenkokemisen myötä muiston, joka aktivoi menneitä tapahtumia. Uhrin toimintakyvyn säilyttämiseksi takauman aikana tietty aivoalue kytkeytyy pois toiminnasta, mikä estää tiettyjen aistien vastaanottamista koettujen tapahtumien yhteydessä. Tästä johtuen tapahtumien sanoittaminen muuttuu kokijalle mahdottomaksi. Vääristyneiden valtasuhteiden aiheuttama traumaperäinen stressi voi näin lamaannuttaa uhria esimerkiksi kuulusteluissa, joissa hän joutuu puolustamaan omia oikeuksiaan ja vastustamaan ääneen vallankäyttäjän tekoja. Takaumien lisäksi tekijä voi myös painostaa ja uhkailla uhria esitutkintaprosessin aikana, mikä horjuttaa vain lisää uhrin jo valmiiksi murentunutta ja kaventunutta turvallisuuden tunnetta sekä toimijuutta. Näistä johtuen kuulustelut ovat usein voimakas rasite uhrin turvallisuuden tunteelle ja voivat näin vaikuttaa siihen mitä uhri uskaltaa ja kykenee kertomaan tutkinnassa. Tällaisissa tilanteissa väkivaltaa kokeneet reagoivat usein traumakokemustensa kautta. Sivusta seuraaville ja

mekanismeja ymmärtämättömille uhrin takaumien ja lukkiutumisien aiheuttama käytös voi tästä syystä näyttäytyä tilanteissa vain hyvin omituisena. (Keskinen 2005, 192–197; Koivukoski 2021, 32–33, 35, 42.)

Pitkään jatkunut väkivalta aiheuttaa siis kokijalleen traumaattisia stressioireita, jotka purkautuvat eri tavoin kriisin eri vaiheissa (Nyqvist 2006, 165). Tästä johtuen uhrin toimijuus voi vaikeutua ja lukkiutua alistetun uhrin positioon hänen kokemiensa vääristyneiden valtasuhteiden seurauksena, mikä kaventaa uhrin toimintatilaa. Feministisessä väkivaltatutkimuksessa on huomattu, että jos traumaattisia muistoja ei ole voinut purkaa, uhri voi kokea ne niin ahdistaviksi ja raskaiksi, että hän pyrkii mieluummin unohtamaan kokemuksensa. Samoissa tutkimuksissa on nostettu esiin väkivallan vähättely ja tapahtumien nimeämiseen liittyvät vaikeudet, jotka heikentävät uhrin toimijuutta. Lukkiutunutta toimijuutta on mahdollista murtaa trauman käsittelyyn tarkoitetuilla menetelmillä. Ne auttavat uhria sanoittamaan ja rakentamaan tarinaansa kokemistaan tilanteista ja vahvistavat näin uhrin toimijuutta. (Keskinen 2005, 194–197.)

Sana väkivalta sisältää jo itsessään vallan käyttämisen ominaisuuden ja tarkoittaa vallan kohdistamista heikompaan. Sosiaalisissa suhteissa väkivallan käyttäjä tekee siis asiat oman tahtonsa mukaan vastustuksista huolimatta. Tällöin voidaan puhua lukkiutuneista valtasuhteista eli valtaan alistuneesta ei ole yrityksistä huolimatta mahdollisuutta kääntää voimasuhdetta tasapuoliseksi (Keskinen 2005, 45). Väkivaltaiset teot ovat tyypiltään pakottavia, tarkoituksenmukaisia ja jopa rationaalisia, joka voi kertoa myös siitä, että väkivallan tekijän persoona voi olla jollain muotoa häiriintynyt, mutta ainakin hän on vähintään jonkinlaisessa auktoriteettiasemassa uhriinsa nähden (Nyqvist 2006, 152; Mäkelä 2007, 70–71; Kaulio 2006, 63). Ei ole kuitenkaan tarpeellista keskittyä siihen, mistä lähtökohdista teot kumpuavat, vaan olennaisempaa on keskittyä uhrin kokemuksiin. Tekijän käytöstä ei ole mahdollista diagnosoida tai tunnistaa tekijää kuulemalla, joten ainoaksi vaihtoehdoksi paljastaa vallankäyttöä jää teoille altistuneiden kertomuksien perusteellinen kuuleminen (Mäkelä 2007, 72–73). Kokemus on aina subjektiivinen, mutta vallankäytön mekanismien sekä trauman aiheuttamien vaikutusten ymmärtäminen voi tehdä teot näkyviksi. Tekojen ja käytöksen intensiteetit voivat vaihdella huomattavan paljon tilanteiden mukaan, mutta kun mekanismi on tuttu ja uhria kuullaan, tapahtumista ja käytöksestä on löydettävissä tekoon liittyvät elementit.

3.4 Trauman rationalisointi

Rikosprosessin aikana ammatillista kohtaamista voi siis hankaloittaa puutteellinen ymmärrys trauman aiheuttamista seuraamuksista uhrin toimijuuteen. Uhrin alentunut toimintakyky voi vaikuttaa interventioissa merkittävästi rikosvastuun toteutumiseen, jos hänen toimijuutensa on lukkiutunut niin, ettei hän kykene kertomaan tapahtumista riittävän selkeästi kokonaiskuvan saavuttamiseksi. Keskinen (2005) on tutkinut alistettujen uhrien lukkiutunutta ja hankaloitunutta toimijuutta eli kuinka heidän toimintatilansa kapenee vääristyneiden valtasuhteiden seurauksena. Hänen mukaansa väkivallan vähättely sekä rajoitettu mahdollisuus purkaa traumamuistoja vaikeuttavat uhrin toimijuutta. (emt. 2005, 194–197.) Nyqvist (2006) on esittänyt, että interventioiden kannalta lähisuhdeväkivaltaan liittyvillä rationalisoinneilla on merkitystä ammatillisen puuttumisen näkökulmasta. Rationalisoinnissa on kyse ongelman ymmärtämiseen tähtäävistä perusteluista, jolloin ilmiön selittäminen jää tulkinnan tasolle. Tämä vaikeuttaa auttavien tahojen mahdollisuuksia ymmärtää vaikutusmekanismien ja itse ongelman tunnistamista ja samalla se myös estää heitä ottamasta moraalista vastuuta kyseisistä ongelmista. Vastuurationalisointi voi olla joko tiedostamatonta tai tiedostettua ja se siirtää vastuun pois siltä kohteelta, jonka juuri tulisi kantaa vastuu puuttumisessa. Rationalisointi on konstruktio, joka vaikuttaa auttamiskäytäntöihin sekä suoraan, että välillisesti uusintamalla stereotypioita. (emt. 2006, 144–146.)

Nyqvistin (2006) mukaan, traumaan liittyvät rationalisoinnit hallitsevat interventioissa tapahtuvia kohtaamisia. Ammatillisen kohtaamisen ongelmana hyväksikäyttöön liittyvässä väkivallassa on nähty siihen kuuluva vaikenemisen kulttuuri sekä ongelman ”poispuhuminen” aina yhteiskunnalliselle tasolle saakka. Ongelmaan puuttumisen tarkoitus olisi kyetä selkeästi osoittamaan vallankäyttöön liittyvät valtasuhteet ja vastuut, mutta teoriassa moraalinen puuttuminen vallankäyttöön vaatisi kuitenkin siihen liittyvän dynamiikan syvempää ymmärrystä. Kyky puuttua ongelmiin tulisi näkyä ammatillisissa käytännöissä ja kohtaamisissa. Jotta ongelmiin voitaisiin todella puuttua ja saada tosiasialliset tekijät vastuuseen teoistaan, ymmärrys hyväksikäytön ja valtaan oton dynamiikasta tulisi yleistyä normaaliksi käsittelytavaksi kaikilla yhteiskunnan toiminnan tasoilla. Tämän toteutuminen edellyttäisi eri viranomaisten välistä yhteistyötä hyväksikäyttöön liittyvissä kohtaamisissa. (emt. 2006, 142–170.)

Toimijoiden välinen yhteistyö vaatii yhteen sovitettua dialogia, jonka ytimessä on ilmiön liittyvän dynamiikan avaaminen ja selkeyttäminen. Ilmiön ympärillä on mahdollista saavuttaa

tuloksia vasta sitten, kun kentällä on löydetty yhteiset suuntaviivat ja päämäärät toimintatavoille. Tuloksellisen dialogin saavuttamiseksi on tärkeää tiedostaa, että jotkut ammattikulttuurit ovat rakentuneet vahvasti itse luomiensa paradigmojen ympärille, jolloin heidän edustamansa tieteen alalla käytetyt selitysmallit voivat ”normalisoida” toisia aloja enemmän väkivaltaan liittyviä tulkintoja (Nyqvist 2006, 144–146, 149.) Esimerkiksi oikeustieteellinen ala ei toistaiseksi ole kyennyt määrittelemään Suomen lainsäädäntöön lähisuhdeväkivaltaa, minkä vuoksi kaikissa väkivaltaan liittyvien tekojen oikeudellisissa toimissa keskitytään ainoastaan fyysisen väkivallan tekoihin. Vaikka yleisesti on tiedossa, että pitkäaikainen kontrollointi ja henkinen väkivalta voivat vahingoittaa psyykkistä terveyttä, Suomen rikoslaki ei siitä huolimatta kykene ottamaan erikseen kantaa väkivaltaisten tekojen toistuvuuteen ja osapuolten välisiin suhteisiin. Kaikkia henkiseen väkivaltaan ja kontrollointiin liittyviä tekoja ei tällä hetkellä ole säädetty rangaistaviksi, eikä järjestelmä kykene todistamaan henkisen väkivallan syy-yhteyttä ja tekojen tahallisuutta. (Kainulainen & Niemi 2017, 142–144.)

Näin ollen lähisuhdeväkivallan uhrin ovat rakenteellisesti eriarvoisessa asemassa ”tavallisemmaksi” katsottujen eli yksittäisiin tekoihin sekä fyysiseen väkivaltaan liittyvien uhrien kanssa. Jos rikosvastuu ei näytä yhteiskunnassa toteutuvan riittävässä määrin lähisuhderikosten kohdalla, voidaan uhrin asema nähdä rakenteellisesti myös ulossulkemisena silloin, kun lähisuhdeväkivaltaa kokeneiden uhrien oikeudet jäävät selvästi isompana ryhmänä toteutumatta. Tällöin asia tulee ymmärtää eriarvoisuuden rakenteen kautta suurempana kokonaisuutena ja kyetä ratkaisemaan rakenteissa olevat eriarvon osa-alueet väkivaltarikoksia koskettavissa toimissa. (Kuusterä 2020). Väkivalta luo olosuhteet sellaisille sosiaalisille ongelmille, jotka tarvitsevat vaativia interventioita. Se vaatii väkivaltatyöltä ratkaisukeskeistä ja poikkeavaa ongelmanratkaisua, moraalisen vastuun ottamista sekä vanhojen standardien uudelleenarviointia. Yhteiskunnan tulisi paremmin tiedostaa velvollisuutensa väkivaltaongelmiin liittyvässä työssä ja kyetä kyseenalaistamaan sekä tarvittaessa myös sivuuttamaan aiemmin vakiintuneita toimintaperiaatteita. (Nyqvist 2006, 165.) Oikeuden alalla tarvittaisiin lisätutkimusta siltä osin, kuinka vallankäytön uhrien asemaa on huomioitu rikosprosessiin liittyvissä interventioissa uhrin oikeusturvan toteutumisen näkökulmasta.

4 Tutkimusasetelma

4.1 Tutkimustarve ja tutkimuskysymykset

Tämän tutkimuksen tutkimustarve nousee ihmiskauppaan liittyvien rikosprosessien rikosvastuun vähäiseksi koetusta toteutumisesta. Näyttää siltä, että ihmiskaupparikoksia ilmoitetaan poliisille, mutta jostain syystä tutkinnat eivät tahdo edetä eikä ihmiskaupparikoksista saada riittävästi tuomioita. Tämä tekee aiheesta yhteiskunnallisesti merkittävän ongelman, jonka vuoksi päätin lähteä tarkastelemaan asiaa rikosprosessin ensimmäisestä vaiheesta eli esitutkinnasta eteenpäin. Ihmiskaupan vastaisen työn haasteisiin on yritetty viime aikoina tuoda parannuksia tuottamalla ihmiskaupan parissa työskenteleville toimijoille erilaisia oppaita ihmiskaupasta sekä tuomalla ilmiötä paremmin tunnetuksi uhreja kohtaaville toimijoille. Tämän tutkimuksen tavoitteena on tuottaa lisätietoa siitä, millaisena työperäisen ihmiskaupan esitutkintaprosessi näyttäytyy suomalaisessa rikosprosessissa. Tarkastelen, millaisena esitutkintaprosessi näyttäytyy alalla toimivien asiantuntijoiden kertomana ja pyrin kartoittamaan millaisia haasteita työperäisen ihmiskaupan esitutkintaan voi liittyä. Lisäksi yritän selvittää, miten hyvin esitutkintaprosessissa tunnistetaan työperäistä ihmiskauppaa sekä kuinka hyvin hyväksikäytössä traumatisoituneen uhrin tilanne sekä toimijuus ymmärretään rikosprosessin esitutkintavaiheessa. Tutkimukseni ytimessä on luoda ymmärrys siitä, millainen dynamiikka liittyy hyväksikäyttörikoksiin sekä kuinka esitutkintaprosessi, ja oikeudenalan toimijat kykenevät ottamaan huomioon työperäisen ihmiskaupan erityispiirteitä. Lisäksi tarkastelen, millaisena uhrin oikeusturvan toteutuminen näyttäytyy esitutkintaprosessissa asiantuntijoiden näkökulmasta sekä sitä, voiko työperäisen ihmiskaupan esitutkintavaiheella olla jonkinlaisia vaikutuksia rikosvastuun toteutumisen kannalta. Tavoitteeni on avata kyseistä näkökulmaa myös akateemiselle kentälle, jonka piirissä aihetta ei ole Suomessa vielä tutkittu.

Toivon tutkielmani syventävän näkemystä siitä, millaisia rakenteellisia haasteita vallankäyttörikosten tutkintaan voi liittyä. Näkemykseni mukaan vallankäyttörikoksissa on tärkeää ottaa huomioon laajempia kokonaisuuksia tutkintaan vaikuttavista mekanismeista, jotka voivat hankaloittaa tai pahimmassa tapauksessa jopa estää rikosvastuun toteutumista tämän tyyppisten rikosten kohdalla. Tuon tutkielmassani esiin niitä haasteita, joita ihmiskaupan vastaisessa työssä toimivat asiantuntijat ovat haastatteluissaan nostaneet esiin.

Alkuperäinen tavoitteeni oli pyrkiä selvittämään, kuinka sujuvaa työperäisen ihmiskaupan esitutkinta ylipäätään Suomessa on, millaisena rikosvastuun toteutuminen koetaan alalla toimivien asiantuntijoiden keskuudessa sekä millaisessa roolissa traumaan liittyvä informaatio on auttavien tahojen toiminnassa mukana, kun ollaan tekemisissä vallankäyttörikosten uhrien kanssa. Haastatteluja tehdessäni huomasin, että aineistossa alkoivat painottua erilaiset ihmiskaupparikosten tunnistamiseen liittyvät haasteet, jotka vaikuttivat liittyvän ihmiskaupan valtasuhteiden epäsymmetrian ymmärtämiseen. Tämän vuoksi koin tarpeelliseksi tarkastella tunnistamiseen sekä toteen näyttämiseen liittyviä haasteita myös tutkimukseni kolmannessa luvussa esiteltyjen valtasuhteiden sekä traumaan liittyvien viitekehysten kautta. Tiedostan kuitenkin, että traumaan ja traumatisoitumiseen liittyvien mekanismien vaikutukset vaihtelevat tilanteen mukaan ja ne ilmenevät tilanteissa hyvin moninaisesti. Lisäksi ne ovat voimakkaasti sidoksissa myös siihen, kuinka traumatisoitunut tulee kohdatuksi vuorovaikutustilanteessa. Tavoitteeni traumaymmärryksen avaamisen taustalla onkin tuoda tässä tutkimuksessa esiin niitä näkökulmia, joiden tarkasteluun olisi jatkossa tarpeellista syventyä aiempaa enemmän.

Eniten tässä tutkimuksessa minua kiinnostavat uhrin oikeusturvan toteutumiseen sekä uhrin toimijuuteen esitutkinnassa vaikuttavat seikat. Tavoitteeni on selvittää, millaisena työperäisen ihmiskaupan esitutkintaprosessi näyttäytyy alalla toimivien asiantuntijoiden kertomana. Lisäksi tutkin, onko uhrin tunnistamiseen liittyvien haasteiden taustalla joitain erityispiirteitä sekä voiko työperäisen ihmiskaupan esitutkintavaiheella olla jonkinlaisia vaikutuksia rikosvastuun toteutumisen kannalta.

Tutkimuskysymykseni ovat:

1. Millaisena työperäisen ihmiskaupan esitutkintaprosessi näyttäytyy alalla toimivien asiantuntijoiden kertomana?
2. Millaisena uhrin asema sekä hänen oikeusturvansa toteutuminen näyttää esitutkintaprosessissa ihmiskaupan vastaisen työn parissa toimivien asiantuntijoiden näkökulmasta?
3. Millaisia vaikutuksia työperäisen ihmiskaupan esitutkintavaiheella voi olla rikosvastuun toteutumiselle?

4.2 Aineiston keruu ja esittely

Tutkin työssäni haastatteluaineiston avulla millaisena työperäisen ihmiskaupan esitutkinta näyttäytyy rikosprosessissa alalla toimivien asiantuntijoiden kokemusten kautta. Haastattelin tutkimustani varten seitsemää erilaisissa tehtävissä sekä ihmiskaupan vastaisessa työssä toimivaa että lähisuhdeväkivaltaan traumanäkökulmasta perehtynyttä asiantuntijaa. Haastattelemalla mahdollisimman monipuolisesti alan eri toimijoita voidaan saada laaja näkemys esitutkintaprosessin haasteista. Henkilöt, jotka työskentelevät ihmiskaupaan liittyvien ilmiöiden parissa, osaavat työnsä tuoman kokemuksen kautta konkreettisimmin hahmottaa kentän toimintamallit sekä ilmiöön liittyvät käytännöt. Tarkastelen aihetta ihmiskaupan vastaisen työn avaintoimijoiden näkökulmasta, koska he ovat asiantuntijoita ilmiöön ja sen mekanismeihin liittyen ja pystyvät rikoksen ulkopuolisina toimijoina selkeämmin havainnoimaan uhrin toimijuuteen liittyviä asioita. Lisäksi avaintoimijoilta saatujen vastausten tietorakenne on hyvin moninainen, koska heidän kokemuksensa asioista ovat sidottu yhtäaikaisesti useamman eri tapauksen käsittelyyn (Hyvärinen 2017, 12). Uhrin lukkiutunut toimijuus ja kyky sanoittaa ja havaita epäkohtia esitutkintaprosessissa vaatii syvempää perehtyneisyyttä aiheeseen, jonka vuoksi esitutkintavaiheen tutkiminen uhrin näkökulmasta on toisten tutkimusten tehtävä.

Valitsin haastateltavat sellaisista alan toimijoista, joilla koin olevan laajempaa kokemusta ihmiskaupan ja lähisuhdeväkivallan parissa toimimisesta. Perustin valintani haastateltavista omille näkemyksille, jotka olen muodostanut toimiessani itse ihmiskaupan vastaisessa työssä vapaaehtoisena, minkä kautta kenttä oli itselleni jo jossain määrin tuttu. Lisäksi halusin valita haastateltavia eri puolilta Suomea, laajemman perspektiivin saamiseksi ja sainkin kerättyä haastateltavia kolmesta eri kaupungista, hyvin eri puolelta Suomea. Lisäksi kysyin järjestössä työskentelevältä kollegalta vinkkejä, keitä voisi olla hyvä haastatella työtäni varten. Kaksi haastateltavista oli poliisia, kaksi virkamiestä, asianajaja, järjestötoimija sekä sosiaalityön asiantuntija. Lähestyin haastattelukutsuilla yhdeksää haastateltavaa sähköpostitse, jossa esittelin itseni sekä työni aiheen ja lyhyen perustelun siitä, miksi koin juuri hänen asiantuntijuutensa tärkeäksi työni kannalta. Yksi kutsutuista kieltäytyi osallistumasta haastatteluun ja yksi jätti kokonaan vastaamatta kutsuun. Toin haastattelukutsussa esiin, että työn joustavoittamiseksi haastattelu on tarkoitus nauhoittaa vastaajan suostumuksella. Haastattelut toteutettiin vuoden 2021 helmi- ja maaliskuussa.

Haastatteluja varten haastateltaville kerrottiin mitä tarkoitusta varten haastattelu tehdään ja mihin kerättyä aineistoa on tarkoitus käyttää (pro gradu). Heiltä kysyttiin suostumus haastatteluun sekä suostumus siitä, että haastattelun sai nauhoittaa ja suostumus näihin todettiin allekirjoittamalla suostumuslomake. Lisäksi haastateltaville esitettiin tietosuojailmoitus, jossa kerrottiin, että aineisto säilytetään turvallisesti yliopiston verkkokansiossa, joka on suojattu käyttäjätunnuksella ja salasanalla. Litteroinnin yhteydessä aineisto anonymisoitiin eli vastauksista poistettiin sekä muokattiin kaikki tunnistettavissa olevat tiedot, jotta raportoituja vastauksia ei voi yhdistää tiettyyn vastaajaan tai hänen asemaansa.

Haastateltavat saivat itse valita, tehtiinkö haastattelut koronapandemian turvaohjeistukset huomioiden kasvotusten vai etänä, joten kaksi haastattelua tehtiin videovälitteisesti Teamsissa ja loput viisi haastattelua kasvotusten. Vuorovaikutustilanteina kasvokkaiset ja videovälitteiset haastattelut erosivat nyt poikkeusolosuhteiden vallitessa hieman toisistaan, koska kasvokkain tapahtuneissa haastatteluissa käytettiin kasvomaskeja. Näin video loi jopa paremmat mahdollisuuden tarkkailla nonverbaalista viestintää haastattelujen aikana, koska tuolloin pystyttiin toimimaan ilman kasvomaskeja. (Alasuutari 2011, 85). Muilta osin haastattelutilanteiden vuorovaikutukset olivat lähes samankaltaiset haastattelu tavasta riippumatta. Kaikkien haastattelujen nauhoitukset onnistuivat, eikä videovälitteisten haastattelujen nauhoituksissa ollut juurikaan laadullista eroa kasvokkain tehtyihin haastatteluihin. Haastattelutilanteissa pyysin haastatteluihin sekä niiden nauhoittamiseen vielä kirjallisen luvan ja sain luvan nauhoittaa kaikki haastattelut. Haastattelut kestivät keskimäärin vajaan tunnin ja yksi haastatteluista venyi lähemmäksi kahta tuntia. Haastattelujen jälkeen litteroin sekä anonymisoin keskustelut auki ja aineistoksi kostui yhteensä 85 sivua litteroitua tekstiä.

Käytin haastatteluun puolistrukturoitua haastattelumenetelmää, koska haastateltavat olivat eri ammattiryhmien edustajia, mikä mahdollisti kysymysten muotoilun haastateltavan toimenkuvasta riippuen. Haastatteluissa esitetyt kysymykset oli muodostettu teoriassa esiin nousseiden teemojen ympärille. Halusin kuitenkin tehdä haastattelukysymyksistä sellaiset, jotka soveltuivat kysyttäväksi lähes samanlaisina kaikille haastateltaville, jotta kaikissa haastatteluissa käytäisiin läpi samat teemat. (Ks. Liite 1.) Muotoilin joitain kysymyksiä parille haastateltavalle uudelleen hänen työnkuvaansa paremmin soveltuvaksi, mutta kysymysten sisällöt pysyivät samoina. Haastatteluteemojen tavoitteena oli avata uhrin oikeusturvan toteutumista mahdollisimman hyvin alalla toimivien tahojen näkökulmasta ja tuovan sitä

kautta uutta näkökulmaa esitutkintaprosessin rakenteellisista haasteista. Tavoitteena oli myös saada vastauksista mahdollisimman avoimia, jolloin ne kuvaisivat henkilöiden omia kokemuksia järjestelmän toimivuudesta eivätkä vastaukset kuvailisi vain yleisesti sitä, kuinka järjestelmän kuuluisi toimia. Haastateltavia pyydettiin kuvaamaan esitutkintaa eri toimijoiden näkökulmista, työperäisen ihmiskaupan tutkintaa toteen näyttämisen näkökulmasta, uhrin asemaa esitutkinnassa sekä rikosvastuun toteutumista esitutkintaosuuden näkökulmasta.

Vapaaehtoistyöni kautta muodostunut käsitykseni työperäisen ihmiskaupan esitutkintavaiheen problematiikasta auttoi minua tunnistamaan ihmiskaupan vastaisen työn avaintoimijoita sekä muotoilemaan tutkimukseni haastattelukysymykset. Tutkimukseni analyttinen jäsenitys tulee tarkastelemastani aiemmasta tutkimuksesta sekä perusoikeuksiin ja esitutkintaan liittyvästä lainsäädännöstä, joiden perusteella rakensin tutkimukseni teemarungon. Näitä teemoja olivat tunnistamiseen liittyvät haasteet, rikosvastuun toteutuminen, uhrin asema prosessin aikana sekä oikeudellisten toimijoiden tietoisuus uhrin toimijuuteen vaikuttavasta traumasta. Ryhdyin rakentamaan tutkimukseni teoriaa valitsemieni teemojen ympärille ja muodostin sitä kautta haastattelukysymykset tutkimukseeni. Halusin tarkastella tutkimuksessani työvoiman hyväksikäytön tunnistamiseen sekä rikosvastuun toteutumiseen liittyviä taustatekijöitä esitutkintavaiheessa. Kysymyksiä oli 15 ja ne koostuivat tunnusmerkistöön, uhrin asemaan sekä rikosvastuun toteutumiseen liittyvien asioiden ympärille.

Haastattelin tutkielmaani sellaisia henkilöitä, jotka työnsä puolesta ovat joko itse aktiivisesti mukana esitutkintavaiheessa ihmiskaupan uhrien kanssa tai ovat muulla tavoin työssään läheisesti kosketuksissa aiheeseen liittyviin ilmiöihin. Koska haastateltavat ovat asiantuntijoita tutkimuksessani esiin nostamiin ilmiöihin liittyen, ajattelen että silloin asiantuntijatieta voidaan tuottaa tutkittavasta ilmiöstä haastatteleamalla. Näin ollen pyrkimykseni on tuottaa aineistossa esiin nousseista havainnoista loogista sekä objektiivista todistelua kyseisestä ilmiöstä (Alasuutari 2011, 32). Haastattelua purkaessa on huomioitava myös se, että tutkimussuhde vaikuttaa haastattelutilanteissa saatuihin vastauksiin sekä kysyjän että vastaajan näkökulmasta. Haastattelun vuorovaikutukseen voi vaikuttaa haastattelijan omat käyttäytymismallit ja reaktiot, kuten vapaaehtoistyöni kautta saatu tuntemus kentän toiminnasta, mikä mahdollisti tarkentavien kysymysten esittämisen. Lisäksi haastateltavaan voi vaikuttaa tilanteessa luotu ilmapiiri, kuinka luotettavasti haastateltava kokee uskaltavansa vastata esitettyihin kysymyksiin. Tutkimussuhde ei kuitenkaan yksiselitteisesti selitä aineiston arvoa, vaan se muodostuu suurimmalta osin kysymysten asettelusta. (Alasuutari 2011, 144–148.)

Haastateltavien asiantuntijatieto on rakentunut ja vahvistunut tekemässään työssä sekä kentän toimijoiden ja uhrien kanssa tapahtuvassa vuorovaikutuksessa. Tällöin haastattelumateriaalia voidaan purkaa niin sanotusta faktanäkökulmasta, jossa vastaaja antaa tutkimukseen yleiskuavaavaa tietoa haastateltavasta aihealueesta sekä siihen liittyvästä käyttäytymisestä. (Alasuutari 2011, 90–93.) Toimijoiden kokemukseen perustuva tutkimustieto on tärkeää, koska tutkijan ei ole mahdollista päästä paikalle esimerkiksi kuulusteluihin, jolloin ilman haastatteluja koko aihealue jäisi tutkimatta (Hyvärinen 2017, 12). Tutkimuksen tavoite on tuoda esiin haastateltavien omia huomioita ja kokemuksia tutkittavasta ilmiöstä.

Feministisessä tietämisessä avoimet haastattelut, jotka kuvaavat haastateltavan kokemusmaailman rakentumista pidetään tärkeänä, koska siinä haastateltavalla on tila kertoa mitkä tiedot ja tulkinnat ovat oleellisia tutkimuskohteen kannalta. (Oinas 2004, 212, 214, 217.) Vastaavia kentältä saatuja kokemuksia ei ole aiheen tiimoilta tutkittu ennen Roth & Luhtasaaren (2021) tekemää valmistelua ihmiskaupan vastaisen työn tehostamiseksi. Tutkimukseni kiinnostus kohdistuu siis siihen, millaisena aiheen parissa työskentelevät kokevat esitutkintaprosessin toimivuuden tämänhetkisen järjestelmän näkökulmasta. Tämän vuoksi aineistosta on erityisesti nostettu esiin kohtia, joissa kuulin haastateltavien ilmaisevan huolta uhrin oikeusturvan tai rikosvastuun toteutumisesta sekä esitutkintaprosessin valtasuhteista. Tällä aineistolla tutkiminen tuo suoraan esiin kentällä työskentelevien eri alan ammattilaisten kokemukset sekä järjestelmän toimivuudesta että sen epäkohdista.

4.3 Analyysimenetelmät

Tutkimukseni on tehty laadullisia menetelmiä käyttäen, koska pyrkimykseni oli tavoittaa kentällä toimivien asiantuntijoiden havaintoja esitutkintaan liittyvistä haasteista, joita ihmiskaupan uhrin oikeusturvan toteutumiseen voi liittyä. Yksilöllisten kokemusten tavoittamiseksi laadullisessa tutkimuksessa keskitytään yleensä vain muutamiin tapauksiin, joita analysoidaan mahdollisimman tarkasti. Tästä johtuen tutkittavat myös valitaan yleensä tarkkaan, eikä sattumanvaraisesti, kuten laajemmalle joukolle suunnatuissa tutkimuksissa on tapana. (Alasuutari 2011, 38–44.)

Halusin tarkastella aineistoa aineistolähtöisen sisällönanalyysin mukaisesti, koska menetelmä pyrkii tuomaan esiin tiivistetyn kuvauksen tutkittavasta ilmiöstä haastateltavien näkemysten ja kokemusten kautta. Tällöin tutkimuksessa korostuvat haastateltavien tekemät omat jäsenyykset työperäisen ihmiskaupan esitutkintaprosessiin liittyen. Näin sisällönanalyysi

selkeytti ja tiivisti tutkimastani aineistosta esiintyviä merkityksiä ja toi esiin ihmiskaupan tunnistamiseen sekä rikosvastuun toteutumiseen liittyvää problematiikkaa. Selkeytys mahdollisti myös erittelemään syvemmin aineistosta esitutinnan problematiikan taustatekijöitä. Käytin menetelmässä loogista päättelyä sekä tulkintaa, joiden avulla pilkoin aineiston koodaamalla sen pienempiin osiin. Tämän jälkeen tiivistin koodaukset omiin kokonaisuuksiinsa, joiden mukaan tutkimusprosessin analyysi tapahtui. (Tuomi & Sarajärvi 2013, 103, 106–108.)

Hyödynnän tutkielmassani myös feministisen tutkimuksen lähestymistapaa, jonka keskiössä on tarkastella yhteiskunnallisia valta-, hyväksikäyttö- sekä alistussuhteita. Asettumalla avoimesti ihmiskaupan vastaisten toimijoiden puolelle se voi mahdollistaa aiemmin näkymättömien valtasuhteiden tarkastelua yhteiskunnallisissa rakenteissa. Feministisen tutkimuksen tavoite on pyrkiä tuomaan näkyväksi eriarvoistavia rakenteita ja toimia tällaisten rakenteiden parantamiseksi. (Oinas 2004, 212, 218.) Olen siis analysoinut aineistoani feministisen tarkastelun kautta kriittisesti vallan ja oikeuksien jakautumisen näkökulmasta. Tämän tarkastelutavan pyrkimys on kiinnittää analysoidessa huomio siihen, ilmeneekö haasteltavien vastauksista vallan ja oikeuksien jakautumisessa joitain rakenteellisia seikkoja esitutkintavaiheessa tai nouseeko aineistosta esiin, kenellä tuossa kyseisessä prosessissa on valtaa tai millaisia rakenteita tämänhetkisillä toimilla luodaan. (Sariola 2017.)

Analyysin runko on jäsennelly haastateltavien itse haastatteluissa esiin nostamien käsitejärjestelmien ympärille, jotka ovat myös ohjanneet tekemääni analyysiä ja tulkintaa. Aineisto on pelkistetty koodaamalla siitä analyysirungon mukaisia teemoja, jotka kuvaavat esitutkintaprosessissa ilmeneviä uhrin oikeusturvan toteutumiseen liittyviä tekijöitä. Teemat esiintyivät keskeisimpinä sekä aiemmissa tutkimuksissa että tekemissäni haastatteluissa. Näiden teemojen yläluokkina ovat toimineet 1) tunnusmerkistöön liittyvät haasteet sekä 2) rikosvastuun toteutuminen. Lisäksi tunnusmerkistön haasteellisuuden taustalla ilmenneitä tekijöitä kuvaavia teemoja haastatteluissa ilmeni: uhrin kokemusten vähättely, traumaan sekä resursseihin liittyvät kysymykset. Aineistosta on siis identifioitu seuraavat analyysirungon viitekehyksen mukaiset teemat; *tunnusmerkistö, rikosvastuun toteutuminen, uhrin kokemusten vähättely, trauma* sekä *resurssit*.

Koodasin ja erotin tutkimustehtävän mukaiset teemat litteroidusta runkotekstistä päälle viivaamalla niin, että jokaisella teemalla oli oma värikoodinsa. Aineistosta löytyi yhteensä 451 kappaletta koodattua teksti osiota ja koodaukset olivat sisällöltään joko yksittäisiä

lauseita tai asiayhteyksiä, joilla haastateltavat kuvasivat teeman ilmenemistä oman työnsä sekä kokemustensa kautta. Merkkasin runkotekstistä kaikki sellaiset lauseet tai asiakokonaisuudet, jotka olivat selkeästi johdettavissa määrittämiini koodeihin itse asiasanan tai asiasisällön perusteella. Haastateltavien vastauksissa ei ollut havaittavissa vaikeatulkintaisia vastauksia, vaan annettujen vastausten sisällöt olivat helposti yhdistettävissä haettuihin koodeihin (Alasuutari 2011, 92–95). Koodaukset tehtyäni, kokosin kaikki koodatut lauseet omaan tiedostoon ryhmitellen ne omien teemojensa alle. Keskeisin havainto oli, että aineistosta löytyi hyvin paljon lauseita ja asiasisältöjä, joissa esiintyi sekaisin eri koodeja eli pääsääntöisesti ne olivat yhteydessä toisiin koodeihin. Tällaiset tekstit, joissa esiintyi limittäin useampia eri koodeja, jaottelin ne koko kokonaisuuksina jokaiseen tekstissä esiintyvän koodin mukaiseen ryhmään. Selkeästi eniten löytyi koodattavaa tunnusmerkistöön liittyen ja eniten yhteyksiä toisiin koodeihin löytyi traumaan liittyvissä koodauksissa. Aineisto tiivistyi koodausten ja ryhmittelyn mukaisesti omiin luokkiinsa. Tämän jälkeen erottelin aineistosta tutkimuksen kannalta olennaisen tiedon, jonka perusteella loin johtopäätöksiä alkuperäisestä aineistosta. Tutkitusta aiheesta tehdyistä johtopäätöksistä on muodostettu kuvaus, joka on tarkoitus liittää teoreettisiin viitekehyksiin. (Tuomi & Sarajärvi 2013, 18, 108–111.)

Aineistossa oli paljon yksityiskohtia, mutta tulosten raportoimiseksi olen tiivistänyt tutkimukseni tulokset luvun viisi alle kahteen eri lukuun. Nämä luvut kuvaavat ilmiötä keskeisimpien teemojen mukaisesti eli tunnusmerkistöön liittyvät haasteet sekä rikosvastuun toteutuminen. Olen myös lisännyt tunnusmerkistöä käsittelevään lukuun sen haasteellisuuteen liittyvien taustatekijöiden teemoja käsittelevät alaluvut lukemisen helpottamiseksi, joissa samalla kuvataan kyseisten teemojen välisiä yhteyksiä. Jotta analyysi olisi ymmärrettävää, olen nostanut tuloksien joukkoon suoria lainauksia haastatteluista, joiden toivon kuvaavan lukijalle omia tulkintojani aineistosta tehdyistä analyyseistä. Olen erotellut lainaukset omasta tekstistäni keskittämällä ja sientämällä ne omiksi kappaleiksi muun tekstin väliin. Aineistosta esiin nostetut lainaukset on esitetty tutkimuksessa sellaisenaan, kuin ne on haastatteluissa kerrottu, mutta sitaatteja on kuitenkin kevyesti toimitettu aineiston helppolukuisuuden vuoksi. Tämä tarkoittaa esimerkiksi vastauksessa useamman kerran peräkkäin toistetun saman sanan tai muiden tarpeettomasti toistuvien sanojen poistamista, kuten ”niinku” tai ”totanoin” ja niin edelleen.

4.4 Tutkimusetiikka

Haastatteluaineistoon perustuvissa tutkimuksissa sekä tutkijalla että haastateltavalla on omat tiedonintressinsä, jolloin on tärkeä tiedostaa ja tarkastella kohtaamisiin sekä valtaan liittyviä kysymyksiä myös eettiseltä kannalta. Haastateltavilla on valtaa kertoa oma versionsa kysymyksiin liittyvistä aiheista, mutta viimekädessä tutkijalla on suurin valta määritellä tutkimuksensa kohde, esitetyt kysymykset sekä tulkinta aineistosta. Tutkija päättää, mitä aineistosta nostetaan esiin ja mitä jätetään tutkimuksen ulkopuolelle siitäkin huolimatta, vaikka tutkimusraporttiin on nostettu esiin paljon lainauksia haastatteluaineistosta.

Laadullisessa tutkimuksessa keskeistä on siis perehtyä paikantuneeseen tietoon, mutta samalla on tärkeää ymmärtää, että tekemäni tulkinnat ovat henkilökohtaisesti rajoittuneita. (Oinas 2004, 222–225.) Oman roolin tiedostaminen tutkimuksen taustalla on tärkeä osa tutkimusetiikkaa, koska se vaikuttaa aina joiltain osin tehtyyn tutkimukseen. Oma tausta vaikuttaa aina jollain tavalla siihen, millaisia asioita näkee ja kokee relevantteina omaa tutkimusta varten ja kuinka tutkijana sekä haastattelijana jäsentää sekä hahmottaa omaa tulkintaansa tutkimuskirjallisuudessa sekä haastatteluissa. Tästä johtuen ihmistieteissä ei edes ole täysin mahdollista kerätä ja tuottaa täysin neutraaleja faktoja tutkimastaan ilmiöstä. (Oinas 2004, 210–212.) Tätä tutkimusta tehdessäni olen ollut hyvin tietoinen omista taustoistani sekä roolistani tutkijana tällaisen aiheen parissa. Oma ymmärrykseni trauman vaikutuksista uhrin toimijuuteen on kiinnittänyt omaa huomiotani kenties keskivertoa enemmän traumaan ja toimijuuteen liittyviin seikkoihin. Samoin vapaaehtoistyöni ihmiskaupan uhrien parissa on epäilemättä vaikuttanut siihen, miltä kantilta olen tässä tutkimuksessa tarkastellut asioita.

Tutkimusetiikka voidaankin nähdä siksi myös kaksijakoisesti. Tutkimuksen tuottamat tulokset voivat vaikuttaa eettisiin ratkaisuihin esimerkiksi uhrien oikeusturvan toteutumisen parantamisessa ja saman aikaisesti etiikka vaikuttaa myös tutkijan tekemiin ratkaisuihin. Tässä tapauksessa siihen, millaisia valintoja olen tutkijana tehnyt esimerkiksi valitsemani aineiston tai haastateltavien suhteen. (Tuomi & Sarajärvi 2013, 125.) Valitsin tutkimukseni aiheen uhrin oikeusturvan toteutumisen näkökulmasta ja koen, että aiheeni on etiikan valossa sellainen, joka pyrkii tarkastelemaan esitutkinnassa tapahtuvan toiminnan tavoitteita sekä siinä ilmeneviä ihmiskäsityksiä. Tutkimukseni eettisyys pohjautuu pyrkimykseen selvittää työperäisen ihmiskaupan esitutkintavaiheessa ilmeneviä rakenteellisia eroja. Tällöin uhrin asema esitutkinnassa tulee esiin sitä kautta, kuinka hän tulee kohdatuksi prosessissa. Tätä kautta tämän tutkimuksen tavoitteena on tuoda näkyväksi tasa-arvoisemman rikosvastuun toteutumista ja tarvittaessa edistää sen toteutumista tulevaisuudessa tarvittavilla

jatkotutkimuksilla asian selvittämiseksi sekä siihen tähtäävillä toimenpiteillä. (Oinas 2004, 223, 227.) Tämän vuoksi olen haastatellut työhöni ihmiskauppailmiön parissa toimivia asiantuntijoita, joiden kertomusten perusteella teen johtopäätöksiä prosessin rakenteista.

Haastattelututkimusten eettisyydessä olennaisinta on haastateltavan kunnioittava kohtaaminen. Tutkimuksen teossa tulee myös huomioida, ettei haastateltaville aiheudu haittaa tutkimukseen osallistumisesta. Haastateltavien tulee tietää, mitä varten haastattelu tehdään, mihin kerättyä tietoa käytetään ja kuinka sitä säilytetään. On tärkeää, että haastateltavat ovat informoituja siitä, että he voivat myös kieltäytyä vastaamasta tai keskeyttää osallistumisensa tutkimuksen kaikissa vaiheissa. (Hyvärinen 2017, 32–33.) Tätä tutkimusta tehdessä lähestyin itse suoraan jokaista haastateltavaa ja kutsun saadessaan he saivat itse päättää, osallistuvatko he tutkimukseen vai eivät. Pyrin huomioimaan haastateltavien itsemääräämisoikeuden niin, että tiedotin haastateltavia tutkimuksen vapaaehtoisuudesta kutsukirjeessä, minkä yhteydessä ilmaisin heille myös heidän oikeutensa vetäytyä tutkimuksesta, missä tahansa tutkimuksen tekemisen vaiheessa. Lisäksi kysyin haastateltavilta jo etukäteen lupaa nauhoittaa haastattelut ja suostumus nauhoittamiseen vahvistettiin vielä haastattelutilanteessa sekä suullisesti, että kirjallisesti.

Haastattelujen peruseriaatteisiin kuuluu varmistaa haastateltavien anonymiteetti (Hyvärinen 2017, 32). Koska ihmiskauppaan liittyvän esitutkinnan parissa työskentelevien asiantuntijoiden joukko on pieni ja yhteistyö laajaa, voi tunnistettavuus heidän keskuudessaan olla mahdollista. Vastauksia purkaessa oli kiinnitettävä erityishuomiota vastausten anonymisointiin haastateltavien yksityisyyden säilyttämiseksi. Haastateltavien tunnistamisen välttämiseksi olen kirjannut haastateltavat työhöni haastattelujärjestyksessä nimimerkeillä H1–H7. Lainatessani haastateltavien kommentteja tähän työhön viittaan heihin käyttämällä näitä nimimerkkejä. (Ks. Anttila 2010, 34–35). Poistin aineistosta myös kaikki vastaajiin viittaavat epäsuorat tunnistetiedot, joiden perusteella heidät olisi voitu tunnistaa, kuten työnkuvat, kaupungit sekä työpaikkoihin liittyvät tiedot ja viittaukset. Kaikki haastateltavien yhteystiedot, nauhoitetut haastattelut sekä litteroitu aineisto on tietoturvasyistä säilytetty salasanan takana olevissa tiedostoissa.

5 Asiantuntijoiden näkemyksiä esitutkinnasta

Kokonaiskuva työperäisen ihmiskaupan esitutkintaprosessista näyttäytyi sekä aiemman tutkimuksen kautta että tarkasteltujen aineistojen perusteella siltä, että työperäistä ihmiskauppaa on *hankala tunnistaa, näytön kerääminen on haastavaa* ja *uhrin asema* näissä tapahtumissa on raskas. Aiempaa tutkimuskirjallisuutta tarkasteltaessa *rikosvastuun toteutuminen* työperäisissä ihmiskauppatapauksissa jäi rikosilmoituksiin nähden vähäiseksi. Analyysini jäsenyi näiden teemojen ympärille ja tämän työn tavoitteena oli selvittää, miltä esitutkintaprosessi ja rikosvastuun toteutuminen näyttäytyy alalla toimivien asiantuntijoiden silmissä. Lisäksi tarkoituksenani oli selvittää, millainen käsitys haastateltavilla on uhrin asemasta esitutkintaprosessissa. Käsittelen tässä luvussa ensin haastateltavien kuvauksia esitutkinnasta sekä sitä, millaisia huomioita he ovat tehneet uhrin asemasta esitutkintaprosessissa. Tämän jälkeen siirryn analysoimaan tunnistamiseen sekä toteen näyttämiseen liittyviä kuvauksia haastatteluista. Tähän lukuun olen vielä eritellyt omiksi alaluvuikseen taustatekijöitä, joita haastatteluista nousi esiin tunnistamisen haasteisiin liittyen. Nämä alaluvuissa esitellyt taustatekijät ovat uhrin kokemusten vähättely, trauma sekä resurssit. Viimeisessä luvussa tarkastelen haastateltavien näkemyksiä siitä, miltä rikosvastuun toteutuminen näyttää esitutkintaprosessin raameissa.

5.1 Tunnistamiseen sekä toteen näyttämiseen liittyvät haasteet

Aineistoa tarkastellessani, vastauksista välittyi esitutkinnan suurimpana ongelmana tekoon liittyvän tunnusmerkistön osaaminen sekä siihen liittyvät haasteet, jotka nousivat keskeisenä ongelmana esiin myös teoriassa. Tunnusmerkistön osaaminen vaikuttaa todistusaineiston keräämiseen esitutkinnassa, mutta aineistossa kuvattiin myös tekojen toteen näyttämiseen liittyviä haasteita. Vastauksista välittyi turhautuneisuus, koska toteen näyttämisen painoarvoa kuvattiin ehdottoman tärkeänä rikosvastuun toteutumisen kannalta. Osaaminen ja ymmärrys tunnistamisessa ja näyttöön liittyvissä kysymyksissä ovat avainasemassa työperäisissä ihmiskauppa tapauksissa uhrin oikeusturvan kannalta. Toteen näyttäminen kytkeytyy olennaisesti tunnusmerkistöön siten, että jos esimerkiksi asian parissa toimiva tutkija, avustaja tai sote-alan toimija ei tunnista ja tunne ihmiskauppailmiötä, näyttöön vaaditut asiat tai osa niistä jää huomaamatta ja näin myös pois esitutkinnasta. Vastauksista välittyi, että useimmin uhrin tunnistaminen tapahtuu jonkun ulkopuolisen tahon toimesta, koska hyväksikäytön aikana uhri ei usein kykene itse tiedostamaan omaa tilannettaan. Tässä vaiheessa eri

viranomaisten kerrottiin olevan merkittävässä roolissa ohjaamassa uhria eteenpäin esimerkiksi Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmään tai Rikosuhripäivystykseen. Vastauksista välittyi toivo siitä, että tietoisuus ihmiskauppakysymyksestä leviäisi laajemmin yhteiskunnassa, koska ihmiskauppaan voi törmätä missä tahansa toiminnassa. Erityisesti terveydenhuollon kentän tunnistamismahdollisuuksia kuvailtiin aineistossa huolestuttavan huonoiksi ja lisäksi alan kouluttautumisentressiä ihmiskaupan vastaiseen työhön kuvattiin heikoksi.

-- ihmiskaupan uhrin tunnistaminenhan voi tulla missä tilanteessa tahansa kentällä myös niinku muiden viranomaisten toimesta -- H5

-- mut ehkä semmonen keskeinen taho mihin mun mielestä pitäisi ehdottomasti pureutua ja missä sitä tunnistamisen haastetta erityisesti on, on terveydenhoito. Mut se ongelma on vähän se et ihmisii ei saada niinku tavoitettua, ku on niin kiireinen ala. H6

Haastateltavat kuvailivat kentällä tapahtuvaa tunnistamista sattumanvaraiseksi. Tunnistamisen kuvattiin olevan hyvin paljon kiinni yksittäisten toimijoiden osaamisen varassa sekä osittain myös ajankäyttöön sekä yhteistyöhön liittyvissä resursseissa. Ajankäytöllisesti ihmiskauppatutkintaa kuvattiin hyvin työlääksi selvittää, joka vie paljon työtunteja. Vastauksista välittyi tarve erityistoimenpiteille tiettyjen tutkintaosa-alueiden selvittämiseksi ja lisäksi tutkintojen odotettiin tapahtuvan yhteistyössä syyttäjän kanssa. Tunnistamista kuvattiin asiana, joka voi käytännön työssä asiakkaita kohdatessa helposti unohtua niiltä, jotka eivät työskentele ilmiön parissa säännöllisesti. Aineistossa kuvailtiin, kuinka tunnusmerkistöön liittyvät elementit ja niiden toistuvuus ovat kokemuksen kautta helpommin nähtävissä, kun tieto ja rutiini ilmiöstä kasvaa. Tiedostaminen ja tunnistaminen ilmiön olemassaolosta koettiin helpommaksi silloin, kun sen kanssa oltiin toistuvasti tekemisissä omassa työssä. Haastateltavat kuvasivat ihmiskauppa ilmiötä asiana, jota on hyvä tuoda toistuvasti esiin ja josta on tarpeellista muistuttaa heitä, jotka saattavat työssään kohdata ihmiskaupan uhreja.

-- huolena on se, että tää niinku kansallinen ryhmäkin [poliisin] niin eihän se kuitenkaan auta siihen, jos edelleen on se taso, että ei tunnisteta, et ei osata sieltä massasta napata niitä missä olis ihmiskauppa kyseessä. H3

-- ollaan erikseen muistutettu työperäsen ihmiskaupan olemassaolosta ja siitä miten sitä voidaan havaita. Ja tätä kun toistetaan tarpeeks kauan, niin toivon mukaan se toteutuu myös silloin kun ei erikseen muistuteta. H7

Tunnistavan tahon kuvailtiin usein ohjaavan uhri ensisijaisesti johonkin auttavaan järjestöön ja tässä yhteydessä vastauksista välittyi myös järjestötoimijoiden sekä Auttamisjärjestelmän tunnistamiskyvyn tärkeys. Näillä toimijoilla nähtiin olevan laajaa kokemuksen tuomaa

tietoutta, joka on syntynyt uhreja kohdatessa. Tunnistamisen osaamattomuus välittyi aineistossa eniten koulutuksen, tiedon ja kokemuksen puutteena. Näiden kuvattiin ilmenevän muun muassa kykyinä ymmärtää ja tunnistaa toisistaan eroavia tekotapoja kyeten samalla huomaamaan, kuinka tietyt ilmiön peruselementit toistuvat tapauksissa. Lisäksi haastateltavat kuvailivat, kuinka tärkeää tunnistustyössä on ymmärtää tekojen vaihtelevuuden lisäksi myös uhrien käytöksissä tapahtuvia variaatioita, joka ovat osa tunnistamiseen liittyvää herkkyyttä. Vaihtelevuus viestii myös siitä, kuinka monimuotoisesta ilmiöstä ihmiskaupassa on kyse, mikä korostaa ilmiöön perehtymisen tärkeyttä.

-- kyl useammin on sillain, voi sanoo ihan reilusti et sit tietoo ei oo riittäväst, et sitä on kolmannen sektorin toimijoilla, jotka on niinku tehokkaita tässä. -- Siellä on sellaista todella niinku sisään menevää tietoutta mikskä sitä nyt sanois, tämmöstä... no hiljaista tietoo, sellaista sisään rakentunutta tietoa ja viisautta ymmärtää ihmistä, et sitä ei koulun penkiltä saa, välttämättä kokemuksenkaan kautta, jos ei ikään kuin koko ajan kehitä itseään, että se syntyy semmosena tiedonjanon ja kokemuksen vuoropuheluna. Kohdataan aidosti. H2

Et just se tietty et ei osata tunnistaa tai ymmärretä sitä et uhri voi olla tai ihmiset käyttäytyy niin eri tavalla. Ihmiset suhtautuu siihen hirveen eri tavoil ja kokevat asiat eri tavalla ni sit et se tavallaan osattas myös ottaa huomioon täs ihmiskaupassa, just et tunnistetaan. H6

Järjestöt auttavat usein uhria edistämään asiaansa poliisin kanssa esimerkiksi rikosilmoituksen tekemisessä, jos uhri näin haluaa. Rikosilmoituksen tekovaihetta kuvattiin kuitenkin yhteneväisesti niin, että siinä kerrottiin esiintyvän usein tunnistamiseen liittyviä haasteita. Vastauksista välittyi, että rikosilmoitusvaiheessa viranomaisen kyky tunnistaa ihmiskauppaa on merkittävässä roolissa, jotta ilmoitus menee läpi oikeilla nimikkeillä tilanteen vakavuuden selvittämiseksi. Rikosilmoituksen tekovaihetta kuvattiin niin, että jos sitä vastaanottavan viranomaisen osaaminen ihmiskauppailmiöstä ei ole riittävä, voivat kirjaukset jäädä vajaiksi, minkä vuoksi rikosilmoitus voi jäädä pitkäksi aikaa käsittelemättä. Tässä yhteydessä vastauksissa nousivat korostetun tärkeään asemaan myös tutut ja toimivat henkilösuhteet. Haastateltavat kuvailivat, että asioiden etenemisen kannalta on olennaista tietää, keiden henkilöiden kanssa asioita kannattaa hoitaa ja vastauksista välittyi, että ensisijaisesti asiat pyritäänkin hoitamaan ennalta tiedettyjen henkilöiden kanssa. Toimivaksi havaitsemiensa sosiaalisten verkostojen avulla haastateltavat kuvasivat pyrkivänsä paikkaamaan koulutuksen ja osaamisen puutteita ihmiskaupan vastaisessa työssä. Nämä kuvaukset viestivät oikeudellisesta vajeesta, koska jos toimijat joutuvat turvautumaan suhteisiin järjestelmä ei pysty takaamaan tasa-arvoista tunnistamista.

Ja toisaalta myöskin se et koska me ollaan opittu tuntemaan joitain tutkijoita jotka on ilmiöstä kiinnostuneita tai motivoituneita niin tietää myös sen että.. tietysti sitä toivois et tilanne ois se et voi lähettää kenelle tahansa rikosilmoituksen mihin tahansa yleiseen sähköpostiin ja se menee läpi. Mut koska valitettavasti se ei oo niin, niin tietää et ketä lähestyä, jotta tää juttu lähtee eteneen. H3

-- tunnusmerkistön osalta niin osaa sen, että tietää mitkä ne on ne tunnusmerkistö tekijät, ne tietyt elementit ja osaa ymmärtää että mitä esimerkiksi semmoiset kohtuullisen haastavat elementit kuten esim. riippuvainen asema ja turvaton tila ja niiden hyväksikäyttö, nii mitä ne käytännössä vois tarkoittaa ja et minkälaisista seikoista se voi muodostua. Et ne riippuvainen asema ja turvaton tila on mun nähdäkseni ihmiskauppa tunnusmerkistön ihan keskeistä kauraa tai siis se olennainen sisältö siinä. Niiden oikea ymmärtäminen, että mistä se voi muodostua ja minkälaiset olosuhteet sen tekee tai uhrissa olevat ominaisuudet voivat siihen vaikuttaa ja että ne arvioidaan kokonaisuutena, on tietysti yks semmonen tekijä. Ja vaikuttaa myöskin siihen tunnusmerkistön valintaan ja ylipäätään siihen, että nähdäänkö asiassa rikosta tapahtuneen. Että nää on mun mielestä paljon myös semmoinen koulutus asia. H4

Jos uhrin asia saadaan rikosilmoituksessa läpi, siirrytään suorittamaan esitutkintaa.

Esitutkinnan aikana rikosnimike voi muuttua lievemmäksi tai kovemmaksi sen mukaan, mitä tutkinnassa tulee ilmi. Rikosnimikkeen mukaisen tutkinnan kerrottiin olevan sekä uhrin että tekijän oikeusturvakysymys, koska se takaa tapahtuneen rikoksen mukaisen tuomion. Rikoksen vakavuusasteen kasvaessa myös näyttökynnys kasvaa tekijän oikeusturvan takaamiseksi, jolla voidaan taata se, ettei syytöntä tuomita. Syyttömyysolettama perustuu Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6. artiklan takaamaan ihmisoikeuden turvaamiseen ja syytettyä on lähtökohtaisesti aina pidettävä syyttömänä, kunnes teko on näytetty laillisesti toteen (Ylikulju 2017, 234). Haastateltavat kuvasivat tutkinnan kannalta tärkeäksi rikosnimikkeen mukaisen tunnusmerkistön osaamista, jotta tutkija saa kerättyä riittävän näytön ja varmuuden siitä, että rikos on tapahtunut.

-- jos käydään esitutkinnas rajaa tän välillä, että onko se kiskonnan tapanen työsyryntä vai ihmiskauppa ni se on aika haastavaa. Koska se haaste siinä varmaan on juridisesti, kun molemmat on aika vaikeita tunnusmerkistöjä. Se on haastavaa juristille ja suurin osa poliiseista, jotka tutkii ni ei oo kuitenkaan saanu sitä oikeudellista koulutusta. H1

Siis se on vältt.. väist...tämä on nyt niinku juridiselta kannalta... ymmärrän tuon kysymyksen, mutta tähän ei oo ku yks vastaus ja se on pakko. Eihän voida tuomita rikoksesta kuin silloin kun näyttö on esitetty vailla varteenotettavaa epäilyä, koska taustalla tietenkin se, ettei ketään syytöntä tuomita. H1

Vastaajat kuitenkin kertoivat ihmiskaupan tunnistustyössä olevan hyvinkin eri tasoisia toimintamalleja ja osaamista. Niiden kuvattiin ilmenevän valtakunnallisesti sekä eri organisaatioiden sisäisesti järjestetyissä toimintatavoissa että paikkakuntakohtaisesti.

Kuvauksista välittyi, että organisaatiot eivät pysty takaamaan tasapuolista tunnistamista ja kohtaamista uhreille heidän toiminnassaan, vaan niissä korostui enemmänkin yksittäisten toimijoiden merkitys uhrin asian eteenpäin viemiseksi. Toimintamallien eroavuuksien ja osaamisvajeen lisäksi kuvattiin siis usein sitä, kuinka tutkintavaiheessa asian eteneminen ja yhteistyö on pitkälti kiinni asiaa hoitavan yksilön kiinnostuksesta sekä osaamisesta asiaa kohtaan. Näin kuvauksista välittyi korostunut henkilösuhteiden merkitys, joka viestii siitä, että järjestelmä ei kykene takaamaan uhreille tasa-arvoista kohtelua, jolloin uhrin oikeusturvan toteutuminen jää sattumanvaraiseksi.

Siinä tuntuu olevan poliisilaitosten välillä todella isoja eroja, että miten ihmiskauppaa ilmiönä tunnistetaan, miten niitä tutkitaan ja miten osataan olla yhteydessä auttaviin tahoihin. Eli osassa poliisilaitoksissa toiminta on tosi korkealla tasolla, mutta sitten on poliisilaitoksia, joissa ei käytännössä ollenkaan tunnisteta. H7

-- mä sanoisin, että on tosi paljon parantamisen varaa. Must tuntuu, että muualla Suomessa on ihan varmasti viel tosi paljon työperästä hyväksikäyttöä mikä ei sit paljastu. Tai paljastuu, mutta sitä ei lähetä selvittää ihmiskauppana tai tutkinta päättyy tai jotain muuta, -- ja sit se on paljon se tunnistaminen yksittäisten ihmisten varassa myös, et jos on joku henkilö, joka tietää ja on kiinnostunu aiheesta niin hän saattaa tunnistaa. H3

-- tämmönen keskeinen koordinaation puuttuminen ylipäättänsä valtakunnallisesti, mutta myös laitoksen sisällä saattaa olla, et ihmiskauppaa esimerkiks tutkitaan eri puolilla Suomea hirven eri osissa laitosta. -- ja tämmönen laitosten välinen tiedonvaihto siin mielessä et pystytään oikeesti hyödyntää sitä osaamista, mut se on yksilöstä kiinni. H6

Esitutkintaa kuvattaessa haastateltavat kertoivat olennaisen tärkeäksi siis tunnusmerkistön osaamisen, jotta tutkija tietää millaisiin asioihin ihmiskauppatutkinnassa tulee kiinnittää huomiota. Tekojen kuvattiin koostuvan sellaisista seikoista, jotka eivät ole suoraan nähtävissä tai osoitettavissa minkään tietyn asiakirjan tai muun helposti todistavan näytön kautta. Ihmiskauppailmiön tutkimisen vaativuus välittyi aineistosta erityisosaamisen sekä kriittisen tarkastelukyvyn osaamisen kautta. Haastateltavat kuvailivat näitä osaamisalueita tarpeellisiksi, jotta tutkija kykenee havaitsemaan teon kokonaiskuvan ja syvyyden. Aineistossa tekojen tunnistamista kuvattiin haastavaksi juuri isomman kokonaiskuvan hahmottamisen kautta. Vastauksista välittyi toimijoiden ymmärrys tekojen toistuvuudesta, mutta samanaikaisesti se nostaa esiin oikeudellisen vajeen järjestelmän mahdollisuuksista rangaista vallankäyttöön liittyvistä teoista. Suomen lainsäädäntö ei ole toistaiseksi kyennyt määrittelemään tai ottamaan kantaa lähisuhdeväkivaltaan liittyvien tekojen toistuvuuteen ja osapuolten välisiin suhteisiin (Kainulainen & Niemi 2017, 142–144). Aineiston perusteella

vallankäyttöön liittyvissä tapauksissa on suurempi merkitys tekojen kokonaisuuksilla, jolloin yksittäisiin pistemäisiin tapahtumiin vetoamisen merkitys pienenee. Tämä korostaa tekojen toistuvuuden huomioon otamisen mahdollisuutta rikosprosessissa.

-- jos sitä ei -tunne- sitä nimikettä nii se tuntuu vähän siltä, että -mitä tässä- niinku. Se on hirveen vaikea tutkia tällasta, missä tämmöistä vähän niinku ei nähtävistä seikoista voi johtua et joku on joutunut työperäisen ihmiskaupan uhriksi. H1

-- se harvoin näyttäytyy semmosena pistemäisenä asiana. Vaikka kriittisessä tarkastelussa voiskin havaita, että jokainen asia mitä tämä uhri tekee, on täysin epäillyn järjestämää ja kontrolloimaa ja päättämää hänen puolestaan. H7

Haastatteluista käy kuitenkin ilmi, että järjestelmä mahdollistaa heikosti näytön tuottamista tekojen pitkäkestoisuuteen sekä määräysvallan ottamisen mekanismeihin liittyen. Näytön tuottamisessa haastateltavat kuvasivat vaikeimmaksi juuri toisen määräysvaltaan ottamisen mekanismien sekä määräysvallan voimakkuuden toteennäyttämistä. Määräysvallan, pakottamisen ja uhkailun mekanismeissa todistelu jää usein sana sanaa vastaan tilanteisiin, josta ei voi saada kirjallista näyttöä, mikä olisi validi todiste tuomioistuimessa. Kuvauksista toteen näyttämisen haasteista herää kysymys tarvitseeko vallankäyttöön liittyvien tapausten tunnusmerkistöä ja toteen näyttämisen problematiikkaa tarkastella järjestelmässä uudelleen. Oikeusjärjestelmä määrittelee sen, millainen näyttö on riittävä kussakin rikoksessa ja kenen tarpeet niissä asettuvat etusijalle. Työperäisen ihmiskaupan kohdalla tämä johtaa siihen, että vaikka yleisesti on tiedossa, että pitkään jatkuvat teot ovat vahingollisia uhrille, siitä huolimatta Suomen rikoslaki ei kykene ottamaan erikseen kantaa tekojen toistuvuuteen ja osapuolten välisiin suhteisiin. Kaikkia kontrollointiin liittyviä tekoja ei tällä hetkellä ole säädetty rangaistaviksi, eikä järjestelmä kykene todistamaan kaikkia syy-yhteyksiä ja tekojen tahallisuutta. (Kainulainen & Niemi 2017, 142–144.) Haastateltavien kuvaukset vahvistavat sitä, että järjestelmään on rakennettu näennäinen mahdollisuus tuomita ihmiskaupasta, mutta uhrin tosiasialliset mahdollisuudet hänen oikeusturvansa toteutumiseen vallankäyttöön liittyvissä rikoksissa ovat puutteelliset. Samalla ne herättävät kysymyksen siitä, kenen etua hankalilla näyttökynnyksillä rakennetut rikosnimikkeet palvelevat.

Ne ovat haastavia, kun ne tunnusmerkistö tekijät on... näytön kerääminen ja sen osottaminen et jonku tahallisuus, ku joku on tahallisesti käyttäny ainakin jotaki keinoon tai tekotapaa ja se pakkotyö on toteutunu nii... Tietysti ku se on vakava rikos ni ei ole tarkoituskaa et niitä joka välissä tapahtus, vahingossa tämä tunnusmerkistö täyttys. Ei tietenkään. Että se on vakavaa tahallisuuden rikollisuuden muotoa. Mutta sen takii sitä on myös hankala näyttää toteen. H1

No se tunnusmerkistö on... melkein kaikkiin muihin rikoslain pykäliin verrattuna ni se on aika moniulotteinen ja haastava. Se on hyvin spesifi ja se on sellanen, että sitä asiaan vihkiytyneetki joutuu keskustelemaan usein näiden rikosten osalta, että täytyykö tunnusmerkistö kokonaisuudessaan ja osittain vai mikä tässä on. Eli... me ollaan ehkä niputettu liian paljon yhden rikosnimikkeen alle tässä. H7

Rikoslain mukaan ihmiskaupparikoksissa on kysymys nimenomaan toisen määräysvaltaan ottamisesta ja kontrolloinnista (Rikoslaki 650/2004 3§ & 3a§), mutta haastateltavat kuvaavat, kuinka järjestelmä ikään kuin syö sisäänsä mahdollisuuden näyttää toteen rikoksia, jotka perustuvat toisen määräysvaltaan ottamiseen. Heidän kuvauksensa viestivät siitä, että mitä voimakkaampi määräysvalta tekijällä on uhrista, sitä tahallisemmasta teosta on kyse ja sitä mukaa myös mahdollisuudet teon toteen näyttämiseen pienenevät. Vastausten mukaan näyttää myös sieltä, että järjestelmä ei mahdollista riittävän näytön saamista, koska se, millainen näyttö olisi tällä hetkellä validia oikeudelle määräysvallan alla olemisesta, on käytännössä mahdotonta osoittaa. Näin vastaukset viestivät oikeudellisesta vajeesta, koska vastausten mukaan henkisen väkivallan käyttö (psykkinen kontrollointi) on tarkoituksen mukaista toimintaa, mihin järjestelmä ei tällä hetkellä pysty vastaamaan olemassa olevilla näyttö kriteereillään. Haastateltava H6 (alla) kuvaakin tätä problematiikkaa osuvasti.

-- on haastavampaa mitä kauemmin menee, että meillä tulee usein asiakas, joka sanoo, että sen näkee kyllä kamerosta mut sit kun se tutkinta venyy niin yleensä niit kameratallenteita ei oo jäljellä enää silloin kun niit alettas avata. -- se on usein sana sanaa vastaan. H3

Et se tavallaan, no meil on itel ollu joskus sisäinen vitsi siitä et käytännös ihmisen pitäs videokuvata se oma uhriutumisenensa ni sit se riittäisi todistusaineistoks, mutta eihän sellaista voida niin kuin olettaa rikoksen uhrilta tutkinnassa. H6

Asiakirjanäyttö on tosi puutteellista. Työperänen ihmiskauppa lähes aina kytkeytyy talousrikollisuuteen ja harmaaseen talouteen eli silloin, kun meillä on jotain paperilla olevaa näyttöä työskentelystä, niin se harvoin on faktapohjaista, vaan se on tehty erikseen sitä varten, että työskentely näyttäis lailliselta ja edistäis sitte työnantajana rahan saantia, eikä työntekijän oikeuksia. Ja lisäksi usein nämä ihmiset irtautuvat vasta siinä vaiheessa, ku se epäillyn yritys on menny konkurssiin, epäilty on lähteny maasta tai jostain muusta syystä loppunut tää pienenki rahan saanti mitä uhreilla on ollu nii silloin päästään vasta jälkikäteen tutkiin näitä asioita. Eli reaaliaikainen rikostutkinta on aika harvinaista ollu työperäsis ihmiskauppa rikoksissa. H7

Vastauksista siis välittyi, että näytön keräämisen haasteita lisää myös tutkinnan aloittamisen hitaus, jonka vuoksi todistusaineistoa ehtii myös hävitä. Tutkinnan aloituksen tärkeyttä kuvailtiin myös sitä kautta, milloin uhri uskaltaa ottaa yhteyttä auttaviin tahoihin. Aineistosta käy ilmi, että ihmiskaupparikokset tulevat usein tutkittavaksi vasta jälkikäteen, jolloin

reaaliaikainen tutkinta ei ole enää mahdollista. Vastaukset siis viestittävät, että myös ajoitus muodostuu olennaiseksi ongelmaksi näytön saamisessa. Haastateltavat kertoivat, että ilman paljastavaa toimintaa määräysvallan alaisuutta ei saada näytettyä toteen, koska sitä ei saa näkyviin pelkällä asiakirjanäytöllä ja tuolloin tapahtumien kuvattiin jäävän vain sana sanaan vastaan tilanteeseen. Näin aineistosta välittyy viesti siitä, että järjestelmä ei kykene riittävästi vastaamaan vallankäyttörिकosten näyttökysymyksiin, mikä tekee järjestelmästä myös syrjivän. Tunnistamiseen ja toteen näyttämiseen liittyvät haasteet sekä ajoitus tutkinnan aloittamisessa ovat havaintojen mukaan avain asemassa uhrin oikeusturvan toteutumiseen.

5.1.1 Uhrin kokemusten vähättely

Useampien haastateltavien kertomuksista välittyi toimijakentällä toistuvasti kohdatut ennakkoluulot uhrien kokemuksista sekä tilanteista, joissa pinttyneet narratiivit ihmiskaupan uhrista saattoivat herkästi ohjata vuorovaikutusta uhrin kohdatessa. Jo itse termi ihmiskauppa luo harhaanjohtavan ennakkokäsityksen tapahtuneesta ja voi näin muodostaa siitä vahvan narratiivin ilmiöön perehtymättömälle. Ennakkoluuloja kuvattiin ohjaavan mielikuva siitä, että ihmiskaupan uhri on kaapattu ja häntä pidetään kahlittuna kiinni jossain kellarin tai takahuoneen tapaisessa paikassa, vailla muita ihmiskontakteja.

Niin, se vie meidät semmoseen ajatteluun, että joku on kauppatavataa ja haetaan ehkä semmosta fyysistä vapaudenriistoa. Ois niinku pakotettu sillä tavalla ja sillä tavalla se pakkotyö ois tapahtunu. H1

Haastateltavien kuvatessa tilanteita, joissa toimijat kohtaavat uhreja kentällä, välittyi tiedon ja osaamisen puute. Osaamisvajeen kuvattiin purkautuvan kentällä tapahtuvissa kohtaamisissa vääristyneiden ennakkokäsitysten ohjaamana, jonka seurauksena uhrin kokemuksia sekä asemaa saatettiin vähätellä. Haastateltavat kuvailivat vähättelyn heikentävän uhrin asemaa, koska osa uhrin kertomuksista on voinut jäädä vaille huomiota tai syvempää selvitystä, jolloin ne ovat jääneet pois myös esitutkinnasta. Ennakkoasenteiden ja kohtaamisten taustalla näytti vaikuttavan olennaisesti se, kuinka hyvin toimija tuntee rikosnimikkeen mukaisen tunnusmerkistön, joka koostuu pitkälti ”ei nähtävissä olevista seikoista”, jolloin ilmiöön perehtyminen nousee olennaisen tärkeään rooliin.

Tässä on ihan sama, että se tunnusmerkistö pitää olla tuttu tutkijalle, poliisille. Jos ei se - oo - niin nää saattaa tulla vastaan nää alku ajatukset mitä tähän nimikkeeseen liittyy ihmiskauppa. Se kuvastaa semmoista et ihminen melkein fyysisesti kaupataan jonnekin ja aletaan hakeen näit tällasia vapaudenriiston, fyysisen vapauden riiston elementtejä. Tämmösiä tokaisuja saattaa tulla sitten, että

jos jollakin vaikka juuri on ollukki kännykkä käytössä, no et eihän tää oo ihmiskauppaa, ku sullahan on ollu kännykkäki. H1

Vähättely kertoo myös kyvyttömyydestä tunnistaa yhteiskunnassa vallitsevia eriarvoisuuksia sekä niiden aiheuttamia vaikutuksia eri asemissa toimiville yksilöille. Ennakoasenteet näyttivät näin paikantuvan aineistossa ainakin osittain myös tiedon puutteeseen. Toteamukset pinttyneiden narratiivien ohjaamista kohtaamisista, kertovat kentän osaamisvajeesta tunnistaa yhteiskunnassa vallitsevia eriarvon sekä vallankäytön mekanismeja. H1:n kuvaus ”tokaisusta”, jossa mitätöidään ja pois suljetaan teossa tapahtunut vallankäyttö yksin sillä, että uhrilla on ollut kännykkä käytössä, kertoo selkeästi osaamisvajeesta. Toisen määräysvaltaan ottaminen on toisen kontrollointia, eikä se ole määriteltävissä käytettävillä olevien asioiden perusteella. (Ks. H7 s.55). Kontrollointi voisi siis ilmetä H1:n kännykkä esimerkin kohdalla niin, että uhrilla on puhelin käytössä, mutta tekijä kontrolloi, paljonko uhri on joutunut maksamaan puhelimestaan tai sen käytöstä tekijälle.

Osaamisvaje viestii myös tarpeesta kyetä analysoimaan tarkemmin kentällä esiintyvien yhteiskunnallisten mekanismien seurauksia. Oikeudellisten toimijoiden keskuudessa toistuvat ennakkokäsitykset näyttivät vaikuttavan uhrin oikeusturvan toteutumiseen. Vastauksista välittyi, että kentälle tarvitaan lisää osaamista ilmiöstä. Yksi osaamisen osa-alueista on kyky ymmärtää ilmiön kohtaamiseen liittyvä intersektionaalinen eriarvoisuus. Vastauksissa haastateltavat tunnistivat itse erilaisia sosiaalisia asemia, mutta kuvatessaan kentän toimintaa sosiaalisten asemien väliset erot näyttivät jäävän usein tunnistamatta. Vastauksista kuitenkin välittyi selkeästi se, kuinka ilmiöön perehtyneet tunnistivat myös toisten toimijoiden osaamisen intersektionaalisesta eriarvoisuudesta. Tätä kuvattiin aineistossa muun muassa seuraavasti:

Eli... siinä... ikään kun usein hämärtyy ulkopuolisessa tarkastelussa se, että kenen näkökulmasta sitä vallitsevaa tilannetta pitäs arvioida. Jos keski-ään ylittänyt korkeekoulutettu tuomari rupee pohtimaan, että oliko tolla kaksikymppisellä mahdollisuus nyt lähteä menemään sieltä työpaikalta vai ei, niin se on helppo tulla siihen johtopäätökseen, et totta kai se voi lähteä menemään sieltä, että jos on kurja työpaikka nii sitte vaihdetaan työpaikkaa. Mutta kun on yksinäinen, yksin Suomeen alaikäsenä päätynyt turvapaikanhakija, jonka kaikki Suomessa oleskelu on pyöriny yhen ihmisen ympärillä, joka on vastannu siitä, että hän saa ruokaa, hän tapaa ihmisiä työpaikallaan ja hänellä on jonkinnäkönen mahdollisuus saada lupausten perusteella joskus oleskelulupa Suomeen työskentelyn perusteella, niin todennäköisesti hänen arvionsa siitä, että pystyykö hän vaan kävelemään pois työpaikalta on aika erilainen kun sillä keski-ikäisellä tuomarilla, joka asiaa arvioi.
H7

Eriarvon lisäksi vastauksista välittyi myös rakenteellista rasismia. Haastateltavat kertoivat, kuinka myös maahanmuuttajatausta voi vaikuttaa uhrin aseman vähättelyyn ja jopa uhria syyllistävään kohteluun esitutkinnassa tai esimerkiksi esitutkintaan panostamisessa, niin ajallisesti, kuin motivaation osalta. Sana rasismi nousi esiin aineistossa sen eri muodoissaan useita kertoja ja muut rakenteelliseen rasismiin liittyvät kuvaukset liittyivät ulkomaalaistaustaan. Haastateltavien kuvaamisessa esimerkeissä toimijoilta näytti puuttuvan kyky ymmärtää intersektionaalista eriarvoisuutta, kuinka monitasoista alistus ja valtasuhteet voivat olla sekä ymmärryksen puute siitä millaisia seurauksia tällaisella eriarvoisuudella voi olla.

Yhtenä sellasena niinku pointtina mikä just nimenomaan työvoiman hyväksikäytössä on kohattu on myös tietty semmonen, liittyy osittain tähän todistustaakkaan, osittain ehkä siihen tiettyyn rasismiin mitä siellä voi olla, on se et uhria ei vaan uskota. Et se on joskus tosi tuskasta perustella sitä et, me aletaan tutkia asiaa ihmiskauppana niin se ei vaadi sitä et meil on kasa todisteita vaan se pelkkä uhrin kertomus riittää. Toki sitä on hyvä arvioida ja ilman muuta ihmiskauppaanki liittyy sitä ilmiötä et asiat ei välttämättä pidä paikkaansa, uhri ei välttämät kerro totuutta ja se saattaa sit taas johtuu monesta syystä, muustakin, ku et hän tahallisesti haluaa nyt valehdella, jotta sais asiat näyttämään paremmalta. Tavallaan se liittyy siihen, et miten se uhri itsessään kohdataan ja kuullaan, et se luottamus harvon rakentuu, jos lähtökohtaisesti epäillään kaikkee mitä se uhri sanoo. H6

-- toisaalta myös se, että sel on myös ehkä vähän tälläst et mä en nyt sanoisi rasismia mutta kuitenkin, että se ei oo ehkä se innostus niin suuri näihin ihmisiin, kun tuota se on sit taas kotimaisiin. H2

Ja sit on tietysti semmosii niinku yksittäisistä tutkijoista johtuvia et jotkut... et on ollu siis vaik rasistista käytöstä, tai jotain muuta niin kuin loukkaavaa, mut ne on kuitenkin aika harvassa ja niihin on pystytty sit puuttumaan. H3

Rasistisista asenteista vastaajat kertoivat haastatteluissa suoraan ja H3:n kertoma havainto rasismiin puuttumisesta, kertoo myös siitä, että toimijat joutuvat tarkkailemaan toistensa toimintaa ja tarvittaessa puuttumaan rasistiseen kohteluun. Rakenteellinen rasismi välittyi aineistossa myös silloin, kun vastaajat kuvailivat, kuinka Suomalaisen tekijän tai todistajan tarinaa voi joskus olla helpompi uskoa, jos vertailun kohteena on ulkomaalaistaustainen henkilö. Tilannetta kuvattiin muun muassa sitä kautta, kuinka suomalainen tai suomalaisiin käytäntöihin hyvin perehtynyt tekijä tuntee paremmin suomalaisen lainsäädännön ja pystyy sen vuoksi paremmin perustelemaan asiansa. Samassa yhteydessä haastateltavat kertoivat yhtenäisesti suomen työkulttuuriin ja -lainsäädäntöön perehtymistä sekä suomalaisuutta tekijän osalta keskeisinä suojaavina tekijöinä päästä helpommalla tai jopa kokonaan

pätkähästä tekemästään rikoksesta. Haastateltavien kertomuksista välittyi toistuvat kokemukset siitä, että uhrin kertomuksia ei usein uskota todistelun tarkoituksessa. Retoriikka voi johtua yksilön omista asenteista, mutta samanaikaisesti käytös voi helposti näyttäytyä asenteellisena tai rasistisena, jos ilmiön osaaminen on puutteellista.

Varmaan keskeisin asia mikä voi, suojata sitä on Suomalaisuus. Et se tekijä on suomalainen ja täs nyt tullaan ehkä siihen tiettyyn rasismi kysymykseen tietyst näkökulmasta et yksinkertaisesti sit jos on vaik suomalainen työnantaja niin sitä on helpompi ymmärtää. Hän pystyy perustelemaan, tuntee lainsäädännön mahdollisesti ja osaa perustella paremmin sen et miksi asiat nyt eivät ole näin, kun tämä työntekijä sanoo ja sit jos ei oo mitään todistusaineistoa niin sit se on sana vastaan. On kuitenkin tapauksia missä sitä suomalaista työnantajaa vaan on helpompi uskoa. H6

Haastateltavien vastauksista välittyi korostetusti se, että uhrin oikeusturvaan vaikuttaa herkästi se, kuinka hän tulee prosessissa kohdatuksi eri toimijoiden osalta. Uhrin kohdanneen toimijan osaamisen sekä ennakkokäsitysten kerrottiin vaikuttavan siihen, kuinka uhrin kokemus tulee vastaanotetuksi ja miten hänen asiansa tulee etenemään esitutkintaprosessissa. Sama kohtaamiseen liittyvää problematiikka on tutkittu jo aiemmin. Esimerkiksi Kainulainen (2017) on tutkinut kuinka paljon virkamiesten asenteellisuus uhria kohtaan voi vaikuttaa rikosilmoitusten sekä rangaistusten määrään. Tähän tutkimukseen oli tarkasteltu tutkimuskirjallisuutta raiskausmyyttien vaikutuksista ja käsittelystä rikosprosessissa, joka on lähirikoksena luonteeltaan saman tyyppinen kuin ihmiskauppa, eli paljon jää ”sana vastaan” tilanteiden varaan. Rikoksia ei saada raportoitua eikä tuomittua uhrien kohtaamien ennako asenteiden vuoksi, koska he kokevat, etteivät tule kuulluksi ja uskotuksi oikeusjärjestelmässämme. (emt. 2017, 214–221.) Tutkimuksessa esitetty problematiikka kuvaa samoja vaikeuksia, kuin tarkastelemassani aineistossa on kuvattu eli haasteena on tuottaa riittävää todistelua vallankäytöstä esitutkintaan, mikä heikentää uhrin oikeusturvaa sekä rikosvastuun toteutumista. Kainulaisen (2017) tutkimuksessa rikosprosesseja on arvosteltu tehottomiksi, koska prosessin lähtökohtana on se, että erilaisten näyttökynnysten vuoksi syytteitä on tarkoitus nostaa enemmän, kuin mitä on tavoitteena tuomita. Tutkintojen ja tapausten eteneminen voi loppua monestakin eri syystä, mutta käsittelyiden taustalla on nähty myös, ettei uhria oteta vakavasti. Tutkimuksessa esitettiin, että poliisikulttuurissa on valloillaan vahva näkemys siitä, että hyväksikäyttöön liittyviä rikoksia tulee kyseenalaistaa etenkin silloin, jos tilanteissa ei ole nähtävissä fyysisiä väkivallan merkkejä. (emt. 2017, 218–219.) Tutkimastani aineistosta välittyi samoja edellä mainitussa tutkimuksessa esitettyjä löydöksiä.

Myös rakenteelliset muutokset voivat vaikuttaa ennakkokäsitysten muodostumiseen alan toimijoiden keskuudessa. Ihmiskauppaan liittyvät ennakkokäsitykset näyttävät kulkevan käsi kädessä ilmiön osaamisen kanssa ja osaaminen vaikuttaa kykyyn tunnistaa ilmiötä.

Ihmiskaupan tunnistamiseen liittyvät ongelmat sekä uhrien aseman ja oikeusturvan heikko taso ovat olleet tiedossa jo pidemmän aikaa. Vuonna 2010 kirjatussa Hovioikeuden Perus- ja Ihmisoikeus -julkaisussa todettiin, että Euroopan valtiot pitivät tärkeämpänä torjua laitonta maahantuloa, kuin tunnistaa ja auttaa ihmiskaupan uhreja. (Autio & Karjala 2012, 208–209.)

Myös H7 kuvasi sitä, millaisia vaikutuksia rakenteellisilla ratkaisuilla voi olla uhrin oikeusturvan toteutumiseen sekä ennakkokäsitysten muodostumiseen, jos päätöksiä on tehty ymmärtämättä ilmiötä syvemmin.

Nii sit se [2015 turvapaikanhakija kriisi] teki ihan -todella paljon- hallaa näille oikeille uhreille ja se sai kyllä monet, etenki ulkomaalaispoliissa työskentelevät hyvin skeptiseksi koko niinku rikoslajia kohtaan. Ja siihen ei yhtään auttanu se, että monella poliisilaitoksella ihmiskauppatutkinta keskitettiin ulkomaalaispoliisille. Eli nämä samat erittäin skep muutenki työnsä puolesta skeptiset poliisit tutkivat vielä sitten näitä ihmiskauppa rikoksia tai olivat tutkivinaan. Se ei tietysti oo heidän vikansa se oli joku neronleimaus tossa 2010-luvun tietämällä, että ihmiskauppa ja laitton maahantulo ovat sama asia. Ja koko toiminta organisoitiin IHKA LAMA -nimellä eli ihmiskauppa ja laitton maahantulo. Enkä nyt tiedä onks se tälläkää hetkellä parempi, et se toimii et KRP:llä on ihmiskauppa ja turvapaikanhakijoiden tekemät rikokset. No... H7

Rakenteelliset ennakkoasenteet välittyivät myös Helsingin Sanomien artikkelissa (Ks.s.28), jossa niiden kuvattiin vaikuttavan sekä esitutkintojen läpiviemiseen että tutkintojen huolellisuuteen. Artikkelin mukaan syyllistävä asenne ulkomaalaisia kohtaan johtuu moraalisisista ongelmista, jonka seurauksena tapausten käsittelytapa on esitutkintalain vastaista ja se kertoo taustalla piilevästä rakenteellisesta viasta. (Teittinen 2021b, A14-15.) Myös Hovioikeuden julkaisussa pidettiin ongelmallisena sekä poliisien syyllistävästä asennesta uhreja kohtaan että uhrien maasta käännättämistä ennen asioiden tutkimista. Julkaisussa arveltiin ihmiskaupparikosten vähäisyyden taustalla olevan rajanveto-ongelmat sekä tunnistamisen epävarmuus. (Autio & Karjala 2012, 208–209.) Vaikka haastateltavat kertoivat havainneensa toiminnassa uhrien kokemusten vähättelyä, se ei automaattisesti kerro vain toimijoiden ongelmallisesta asenteesta. Luvussa kuvatut havainnot voivat viestiä myös rakenteellisesta rasismista, mikä on voinut syntyä sekä rakenteellisten ratkaisujen että osaamisvajeen siivittämänä. Jos järjestelmä ei kykene riittävästi vastaamaan toisen määräysvaltaan ottamista, se voi osaltaan vahvistaa toimijoiden ennakkoajatuksia ja johtaa sitä kautta uhrin kokemusten

vähättelyyn. Tämä tukee ajatusta rakenteellisen rasismin luomasta eriarvoistavasta toimintamallista.

5.1.2 Trauman ymmärrys

Haastateltavat kuvasivat auttavien tahojen asemaa merkityksellisenä sekä uhrin oikeusturvan että myös hänen toimijuutensa kannalta rikosprosessiin lähtiessä sekä prosessin aikana. Yksi keskeinen konteksti työperäisen ihmiskaupan uhriksi joutumisen taustalla on uhrin kohdistunut vääristynyt valtasuhde. Uhrin kohdistuva määräysvalta muodostuu osapuolten välisten riippuvuuksien kautta, joka on muodostunut heidän välilleen vähintäänkin työsuhteen ja lisäksi ehkä jopa sukulaissuhteen kautta. Kun valta-asetelma on jatkuva se heikentää heikomman mahdollisuuksia toimia vallankäyttäjää kohtaan. (Attias 2020, 40–49.) Uhrin kokemien vääristyneiden valtasuhteiden seurauksena hänen toimijuutensa vaikeutuu ja lukkiutuu usein alistetun uhrin positioon, mikä kaventaa uhrin toimintatilaa. Tällöin uhrilla ei ole yrityksistä huolimatta mahdollisuutta kääntää voimasuhdetta tasapuoliseksi, vaan hän tarvitsee sen kääntämiseen avuksi ulkopuolista tukea. (Keskinen 2005, 45, 194–195.)

-- näkisin et sillä siis, jos ei aatella pelkkiä esitutkinta viranomaisia niin sillä on merkitystä, että minkälainen tuki tällä uhrilla on, jotta hän uskaltaa puhua. Jos uhri menis vain yksin sinne poliisilaitokselle ilman että on ensin käyty läpi, mitä tää tarkoittaa, mitä siellä kannattaa sanoo, mitä niinku... jotenkin sellaista tsemppaamista, niin varmaan jäis aika paljon kertomatta. H3

-- et tähänkin pätee se vähän niinku tähän vanhaan sloganiin tästä lähisuhdeväkivallasta että... miten se menikään, että parempi tuttu helvetti kuin vieras taivas, että ajatellaan et täs ku nyt kuitenkin selviää hengissä et mulle voi tapahtuu vielä jotain pahempaa jos... ja kuitenkin se uhkaajahan käyttää tätä justiin niinku lähisuhdeväkivallaski käytetään. H2

H3:n esittämä havainto uhrin tuen tarpeesta rikosprosessissa tukee ajatusta siitä, että uhrin oikeusturvan toteutuminen ei vaikuta olevan uhrin oman toimijuuden varassa. Havainnosta välittyi viesti siitä, että toisen määräysvaltaan liittyvissä teoissa rikosvastuun toteutuminen vaatii ulkopuolista tukea sekä asiantuntijuutta oikeudellisen prosessin läpi viemiseksi. Vastauksista välittyi, että järjestelmä odottaa uhrin toimivan rationaalisesti ja itsenäisesti, vaikka vääristyneiden valtasuhteiden seurauksena se ei ole uhrille usein mahdollista. Tätä ajatusta tukee myös haastateltavien kuvaukset siitä, kuinka uhrien on koettu olleen vaikeaa irrottautua tekijästä sekä se, että useimmiten uhri päätyy tekemään rikosilmoitusta vasta, kun hän on saanut apua ja tukea joltain toiselta toimijalta sekä vahvistusta siihen, että häntä kohtaan on toimittu väärin. Haastateltavat kuvasivat heikentyneen toimijuuden syövän uhrin

kertomuksen uskottavuutta, joka viestii myös osaamisvajasta uhrin toimijuuteen vaikuttavista tekijöistä. Jos järjestelmä ei kykene tunnustamaan toimijuuteen vaikuttavia tekijöitä rikosprosessissa sekä saavuttamaan selkeämpää kokonaiskuvaa hyväksikäyttöön liittyvien rikosten luonteesta, niiden tunnistaminen vaikeutuu ja tuolloin oikeusjärjestelmä mahdollistaa rakenteellisesti hyväksikäytön. Näin hyväksikäyttöön perustuvista rikoksista muodostuu vakava yhteiskunnallinen ongelma rikosvastuun toteutumisen näkökulmasta.

Se rikoksen jatkuvuus on meille semmonen vaikee asia hyväksyy ja sulattaa, että se on mennä näin, niin se usein tekee epäuskottavaks myös sen uhrin kertomuksen. Etenkin kun uhrin on vielä usein eriasteisesti traumatisoituneita tapahtuneesta ja heillä on puutteellinen toimintakyky juuri sen takia et se epäily on hallinnu kaikkia asioita, nii he ei toimi itsenäisinä toimijoina siinä, vaan he on aika vietävissä myös rikosprosessin aikana. H7

Aineiston perusteella Suomalaisen rikosprosessin problematiikkana näyttäytyy siis uhrin kertomuksen koherenssi eli oletus siitä, että uhri kykenee itse selkeästi todistamaan oman tarinansa sekä asemansa ja siihen liittyvät vaikeudet. Toimijuuden lukkiutuminen taas puhuu puolestaan, että uhrin ei ole mahdollista toimia itsenäisenä toimijana asiansa eteenpäin viemiseksi. Uhrin oikeusturvan näkökulmasta on suuri merkitys, kuinka hyvin oikeudelliset toimijat ovat tietoisia uhrin toimijuuden lukkiutumisesta ja kuinka hyvin he osaavat ohjata uhrin tarvitsemansa tuen ja avun piiriin. Uhrilla on halutessaan oikeus saada apua ja tukea Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmästä, Rikosuhripäivystyksestä sekä oikeus ilmaiseen avustajaan.

Toki nuoren polven poliisit tietää asian [Auttamisjärjestelmän] paremmin, eli se tietoisuus on kyllä niinku leviämässä ja nuoremmat poliisit tuntuu keskimäärin tietävän paremmin tän viranomaisen olemassaolosta ja tehtävistä. Mutta se että sinne osataan soittaa, niin se on kyllä toistaiseks ollu vähän semmosta arpapeliä, että ei ole mikään niinku automaattinen toimintamalli ollu. H7

-- siis järjestöillähän on ihan äärimmäisen tärkeä rooli tässä ja erityisesti niillä järjestöillä, jotka sitä tuki työtä tekee ja sitä auttamistyötä, tunnistamistyötä nimenomaan tarjoaa. Et ensinnäki jos nyt ajatellaan vaikka että järjestöt toimii tietynlaisena siltana viranomaisiin nähden, mutta sit ne myöski tukee sitä viranomaistoimintaa ihan itsenäisesti tekemällä sitä omaa työtään. Että se on todella olennainen osa ja siis tukihenkilönä toimiminen ihan suoraan siinä esitutkinnan aikana. Ylipäätään se että näitä juttuja tulee viranomaisten tietoon järjestöjen kautta tai järjestöt on siinä toiminut tavallaan yhdistävänä tekijänä ja niin edespäin. H4

Vastauksista välittyi, että esitutkintaa voi sekoittaa tai hankaloittaa uhrin ajoittain jopa sekavaltakin vaikuttava toimintakyky. Uhri ei usein ole esitutkintavaiheessa kykeneväinen häneltä odotettuun vahvaan toimijuuteen ihmiskaupaan liittyvien epäsymmetristen

valtasuhteiden aiheuttamien traumojen vuoksi. Jos traumaattisia muistoja ei saa purettua, uhri voi kokea ne niin ahdistaviksi ja raskaiksi, että hän pyrkii mieluummin unohtamaan ne. Tutkimusten mukaan lähisuhdeväkivaltaa kokeneiden on usein myös vaikea eritellä ja sanoittaa heihin kohdistunutta alistavaa ja kontrolloivaa käytöstä. (Keskinen 2005, 195–196.) Jos esitutkinnassa ei tiedosteta uhrin toimijuuteen vaikuttavia tekijöitä, uhrin käytös ja hänen vastauksensa voidaan tulkita tutkinnassa väärin tai niistä johtuen tutkinnan kannalta olennaisia seikkoja voi myös jäädä tarkemmin selvittämättä. Tuolloin uhrin toimijuus ja kertomukset voivat ohjata tutkintaa uhrin oikeusturvan toteutumisen näkökulmasta väärään suuntaan. Heikentynyt toimijuus voi siis heikentää uhrin asemaa rikosprosessissa.

Joo siin helposti se tutkija voi tulkita väärin sitä tilannetta, et kun siel on kuitenkin aika usein se epäily siitä et onks tää ihan aitoa vai onks tässä feikkausta mukana ni se siis tietysti vahvistaa sitä epäluottamusta, jos se kertomus on ristiriitainen. Se on tyypillistä et jossain poliisikuulustelussaki ni se epäilty rikosentekijähän usein voi puhua ristiriitaisesti ja se on tietty merkki siitä hänen syyllisyydestään, mut tässä on kyse niinku eri asiasta. H2

Se tunnistaminen on kaiken a ja o siitä tapahtumasta missä se tapahtuu, niin pitää vähän osata kysyä oikeita kysymyksiä. Mutta ne voi olla hankalia tilanteita se tunnistaminen, ettei se uhri, varsinkin, jos se tavataan kohteessa missä sitä ihmiskauppaa on eli sitä hyväksikäyttöä, niin hänhän on hyvin arka puhumaan siellä yhtään mitään. Nii se haastattelu ympäristö pitäisi olla sitten joku muu tai pitääkin olla joku muu kuin se ravintola tai se työpaikka missä hän on sillä hetkellä. H5

Haastateltavien vastauksista välittyi, että niiden toimijoiden keskuudessa, jotka ovat perehtyneet ilmiöön, on tietoutta trauman vaikutuksista uhrin toimijuuteen. Vastauksista välittyi lisäksi ymmärrys siitä, että uhrin resilienssistä sekä tilanteista riippuen uhrin suhtautuvat ja käyttäytyvät asiansa kanssa hyvin eri tavoin. Trauma vaikuttaa yksilön toimijuuteen vaihtelevasti ja se voi saada uhrin käytöksen näyttämään pahimmillaan hyvinkin sekavalta. Kun uhrin ristiriitaiseen käytökseen lisätään vielä aiemmassa luvussa läpi käyty uhrin kokemuksen vähättely, voi osaamattomuus ilmiön mekanismeista johtaa uhrin oikeusturvan kannalta heikentäviin lopputuloksiin.

Kyllä joo ne on aina, nää on just niitä pirullisia siis meidän oikeusjärjestelmähän ei.. sama koskee lähisuhdeväkivaltaa, että sellaset väkivallan muodot mistä ei jää selviä jälkiä niin ne ei yleensä menesty. Et jos siitä ei ole selvää evidenssiä eli käytännös lääkärin todistusta aika tarkkaan kuvattuna mitä on voinut tapahtua, niin aika huonosti menestyy juttu, että se on täs niinku ongelma. H2

Tietoisuus uhrin toimijuuteen vaikuttavista tekijöistä sekä hänen käytöksessään ilmenevät vaihtelut kuuluvat osaksi tunnistamiseen liittyvää herkkyyttä. Toimijuuden muuttumisen

taustalla on hyväksikäytön aikana uhuriin kohdistunut vääristynyt valtasuhde. Pitkään jatkuva vääristynyt valtatasapaino heikentää uhrin kykyä toimia vallankäyttäjää kohtaan. Tämän seurauksena uhrin toimijuus lukkiutuu, eikä hän kykene kääntämään voimasuhdetta tasapuoliseksi. (Attias 2020, 40–49; Keskinen 2005, 45, 194–195.) Lähisuhteissa tapahtuva vallankäyttö aiheuttaa uhrilleen eriasteisia traumoja, jotka ilmenevät toimijuuden lukkiutumisenä ja jonka vuoksi ne ovat olennainen osa ihmiskauppailmiön taustamekanismia. Haastatteluaineistosta löytyikin eniten koodauksia trauma teemaan liittyen, mikä tukee ajatusta siitä, että trauman ymmärrystä ei voi sulkea pois vallankäyttöön liittyvistä rikoksista.

-- täs ei oo ollenkaan otettu huomioon tätä traumavaikutusta ja se, et miten uhrin elämä voi olla pilalla lopun aikaa ja tuomari vaan todennut, että minä perustan tuomioni tai oikeus perustaa tuomionsa tosiasioihin. Et trauma juttu on vaan ihan satua ja mielikuvitusta, että ei se oo tosiasia. Tää trauma on myös sairaus, se on diagnosoitu ihan psykiatrisessa tautiluokituksessa sekä yleisessä. Ja siis on vakavaa, jos osotetaan, siis asiantuntija, et ihminen on vaikeasti traumatisoitunu. Se pitäs olla erittäin paljon tuomiota koventava. Se on paljo vakavampi, ku joku ruhje tai jopa pysyvä ruumiinvamma voi olla pienempi ja nehän yleensä noteerataan hyvin vahvasti et silloin tulee vuosituomioita, mutta näistähän ei sit tuu. H2

Tää on ihan niin kuin yleisessä tietoudessa tietysti, että tämmöinen traumasta johtuva dissosiaatio ja muu, jossa ajatukset ja tunteet ja muistot ei integroidu. Et saattaa tulla hyvinki semmoisia vääriä muistikuvia ja tyypillisesti viel unohdukset ja muistamattomuus. Eri hetkinä kerrotaan erilaist tarinaa ja tää sit viranomaisis aiheuttaa hyvin suurta hämmennystä, kun he ei yleensä ymmärrä et mist se johtuu. H2

H2:n kuvaama havainto järjestelmän kyvystä vastata henkisen väkivallan osoittamiseen tosiasiallisena todisteluna, viestii ja syventää jo aiemmassa luvussa (Ks. 5.1.) esitettyä kuvaa oikeudellisesta vajeesta näyttää toteen toisen ihmisen määräysvaltaan ottamista. Vastaajien kertomat havainnot välittävät viestiä siitä, että myöskään uhrin toimijuuteen vaikuttavia tekijöitä ei aina tunnisteta kentällä. Aineiston välittämien kuvausten perusteella näyttää siltä, että jos oikeudelliset toimet eivät kykene huomioimaan uhrin trauman alentamaa toimijuutta, voi uhrin oikeusturva vaarantua. Tämä viestii myös siitä, että uhrilla ei ole mahdollisuutta toimia asiassaan itsenäisenä toimijana, vaan hänen ”kohtalonsa” on ikään kuin toisten käsissä. Luvussa esitetyt kuvaukset tukevat siis ajatusta siitä, että määräysvaltaan liittyvää osaamista tarvitaan lisää ja oikeudellisten toimien tunnusmerkistö sekä näyttöperusteet kaipaavat uudelleen tarkastelua.

5.1.3 Resurssit

Tutkintaan käytetyt resurssit vaikuttavat sekä tutkinnan laatuun että uhrin oikeusturvaan, koska esitutkinta-aineisto muodostaa oikeudellisen näytön tutkitusta asiasta. Resursseihin liittyviä kuvauksia aineistosta välittyi eniten esitutkintaan käytettävissä olevaan henkilöstöön, aikaan tai tutkintatoimien määrään liittyen. Haastateltavat kertoivat, että ihmiskauppatutkinnat ovat hyvin työläitä ja ne vaativat paljon resursseja, koska ihmiskauppatapausten tekoajat ovat pitkiä ja niihin liittyvät asiakirjat usein peukaloituja. Esitutkinnan aloittamisen sekä oikea-aikaisuuden tärkeyttä vastaajat kuvasivat ajallisten resurssien kautta. Kuvauksissa kerrottiin, että mahdollisimman nopea tutkinnan aloitus vaikuttaa muun muassa esitutkinta-aineiston kattavuuteen. Todistusaineistojen kerrottiin häviävän välillä hyvinkin nopeasti, jos materiaalia ei saada kerättyä ripeästi. Esimerkiksi valvontakameroiden tallenteiden kerrottiin häviävän hyvinkin lyhyellä aikavälillä, jonka jälkeen niihin ei enää päästä käsiksi. Lisäksi vastauksista välittyi kuulustelukertomusten heikkeneminen ajan saatossa. Tätä kuvailtiin esimerkiksi niin, että kun tapahtumista on kulunut riittävästi aikaa, uhrin kyky ja motivaatio kertoa tapahtumista laskevat.

Järjestön tai jonkun viranomastahon kautta on ihmiskaupan uhri tunnistettu jossakin työpaikassa, niin se tulee poliisin tietoisuuteen niin kyllä ne toimet pitää pyrkiä mahdollisimman nopeasti aloittamaan. Nimenommaan just tän todistusaineiston hävittämisen vuoksi ja saatat mahdollisimman kattava esitutkinta-aineisto kasaan mahdollisimman nopeasti. Varmasti uskoisin, että tässä on poliisin yksikössä resurssien kans ongelma. -- mutta, tiedän kuitenkin, että painetta on tutkinnoissa, vaikka kuinka paljo. Se on kuitenkin rikoksena työläs selvittää, että se asianomistajan, ku kuulustellaan, niin siinä helposti joutuu tekeen kotietsintöjä ja tämmöisiä muita toimenpiteitä sen esitutkinta-aineiston kasaan saamiseksi niin siihen joutuu käyttään resursseja. H5

-- poliisi tietää, että kuukauden vanha juttu on paljon kivempi tutkia kun 2 vuotta vanha, että silloin ei kukaan enää oikein muista mitään tarkkaa. Mitä nyt on kattonu miten näit on aikasemmin tutkittu niin ei oo kyllä vaikuttanu siihen, että millä nopeudella noita uhreja otetaan kuultavaks esitutkintaa varten. Eli se on hyvin kriittistä et saadaan luottavainen suhde ja että se uhri rupee puhumaa aika pian sen jälkeen, kun ne on irrottautunu tai kaikkein parasta vielä silloin, kun hän on vielä siellä riiston kohteena, niin silloin pystyttäis tekemään reaaliaikaista rikostutkintaa ja keräämään näyttöä. Resurssien pitää tietysti olla kohdallaan, kun on tämmönen rikos, joka parhaimmillaankin on varsin monimutkainen. Ne on sekä vaativia talousrikoksia että vaativia henkilöön kohdistuvia rikoksia, koska siinä puhutaan tästä toiminta vapauksien rajottamisesta ja uhrin kontrolloimisesta. Niin se on... siinä oikeestaan yhdistellään sekä väkivaltarikostutkinnan, että talousrikostutkinnan vahvimpia puolia monessa jutussa. Eli niihin pitää laittaa riittävästi resursseja ja yleensä jutut tarvii enemmän kuin yhen tutkijan, ettei kaikki kaadu yhen ihmisen harteille. H7

Aineistosta välittyi yhtenäinen ymmärrys siitä, että tutkinta pitäisi saada toimitettua mahdollisimman nopeasti, mutta samanaikaisesti niistä välittyi myös tietoisuus siitä, ettei tutkintoja ole resurssien puutteessa mahdollista suorittaa toivotulla tavalla. Näytön keräämisen oikea-aikaisuudesta ja nopeudesta puhuttaessa vastauksista välittyi myös tietoisuus uhrin toimijuuden heikkenemisestä ja jopa lukkiutumisen. Toimijuuteen vaikuttavien traumojen kerrottiin muodostavan omat haasteensa tutkinnoille. Yhtenä toimena uhrin toimijuuden lukkiutumisen näkyväksi tekemisessä haastateltavat kertoivat poliisikuulustelujen videoinnin. Sen kerrottiin helpottavan myös yhteistyötä syyttäjän kanssa, koska se lisäisi ja parantaisi syyttäjän mahdollisuuksia tarkastella kuulusteluja realistisemmin. Sitä kautta videoinnin nähtiin myös parantavan uhrin oikeusturvan toteutumista.

Haastateltava: -- ihmiskaupan tunnusmerkistössä on tosi kriittistä se, että miten tää uhri esiintyy ja ilmaisee itteään ja se on sellainen asia mikä näyttäytyy keskimäärin tuomioissakin. Eli jos uhri on lukossa, uhri ei osaa puhua tai jäsentää järkevästi kertomaansa niin siinä usein jää näyttämättä tää valtaan otto tai muu kontrolli mikä sitte, käytännössä aina erottaa ihmiskaupan kiskonnantapasesta työsyöjinnästä.

TS [haastattelija]: Kuin usein teillä sit vaikka videoidaan noita kuulusteluja?

Haastateltava: Koko ajan pyritään enemmän videoimaan. Eli tällä hetkellä on tavoitteena se, että pystytään videoimaan kaikki uhrien kuulustelut. Se ei vielä toteudu, meil ei oo viel tarpeeks kalustoa ja tarpeeks [naureskellen] motivoitunutta tutkija porukkaa tai siis motivaatio nyt rupee olemaan kohdillaan, mutta tähän mennessä on ollu liian helppo ottaa vaan paperille, mutta siinä ei tää uhrin käytös ja hädänalanan asema oikein pääse oikeuksiinsa. Eli pyritään siihen, että kaikki kuulustelut ois jatkossa videolla. H7

H7:n esittämä havainto tukee ajatusta siitä, kuinka haastavaa uhrin hädänalainan asema ja valtaan oton aiheuttamien traumojen mukainen käytös on saada näytettyä. Vastauksista välittyi, että ilmiöön sekä siihen liittyviin mekanismeihin perehtyneet tietävät selkeästi näytön keräämiseen liittyvät haasteet ja vaatimukset. Aineistosta välittyi tietoisuus siitä, mitä pitäisi tehdä, mutta myös se mitä näytön suhteen on mahdollista tehdä resurssien puitteissa. H7:n esittämä tavoite videoida kuulustelut, antaa toivoa siitä, että jatkossa nauhoitteet voisivat toimia todisteluna uhrin traumatisoituneesta käytöksestä ja helpottaa siten rikosvastuun toteutumista. Parhaan tuloksen saavuttamiseksi valtaan oton mekanismien toteen näyttämässä haastateltavat kertoivat paljastavan toiminnan. Vastauksissa korostettiin ihmiskauppaa piilorikollisuutena, minkä vuoksi paljastava toiminta nähtiin tarpeellisena ihmiskaupparikosten ratkaisemiseksi ja haastateltavien vastauksista välittyi toiveita ja

odotuksia siitä, että ihmiskauppatutkinnoissa pystyttäisiin tekemään enemmän paljastavaa toimintaa.

Mut täytyy sanoa et kyllähän ne tapaukset, jotka jää niin sanotusti rysin päältä kiinni, jossa on tehty paljastavaa toimintaa, esimes esitutkintaviranomaiset aktiivisesti itse paljastanu niitä rikoksia, on kenties keränny näyttöä jo etukäteen, tarkkailua, jotain tämän tyyppistä, niin kyllähän niissä tietysti on se mahdollisuus yksinkertaisesti saada näytettyä se juttu. Niin saattaa olla helpompaa, ehkä ei nyt aina, mutta monesti, että sellaisissa keisseissä, joissa sitä tukevaa näyttöä esitutkintaviranomaisella jo itsessään niin ne voi olla sitten helpompia näyttää. Että ihmiskauppa, kun se on piilorikollisuutta niin se täytyy paljastaa, kyl se edellyttää sitä valvontaa, paljastavaa toimintaa, viranomaisten aktiivisuutta. H4

Keskisimpinä resurssivajeina vastauksista välittyi ajalliset sekä osaamiseen liittyvät resurssit. Kukaan ei varsinaisesti selventänyt, että tutkinnan hidastuminen tai tutkimatta jättäminen olisi kiinni rahallisista resursseista, vaan haastateltavat kuvailivat esitutkintojen laatuun voivan vaikuttaa myös henkilökohtaiset näkemuserot sekä osaamisen. Haastateltavat kertoivat, että esitutkintapöytäkirjojen tulisi olla laadultaan sellaisia, joihin vetoamalla rikosvastuu on mahdollista saavuttaa, mutta samalla kuvailtiin, että esitutkintojen sisällöt voivat vaihdella tutkijan intressien mukaan. Näkemuseroja kuvattiin aineistossa sitä kautta, mitä tutkija näkee tai haluaa nähdä tutkinnan kannalta relevanttina. Tämä voi siis viestiä myös osaamisvajeesta, kuten H1:n (alla) kuvaamassa esimerkissä, josta saa vaikutelman, että avustajan ja poliisin osaaminen ilmiöstä ei kohtaa. Kuvailtu resurssivaje osaamisessa voi siten johtaa siihen, että uhrin oikeusturva ei toteudu.

-- ärtymystä on juuri tässä näin, että niinku mä sanoin, että jos on tämä nimike valittuna, että näyttää siltä et pitää tutkia sitä ihmiskauppaa niin sitten kuitenkin ne toimet eivät vastaa sitä, mitä pitäisi tutkia. Ja siinä tulee ne rajat et poliisi johtaa esitutkintaa, että avustaja ei tietenkään voi viime kädes -määrätä-, voi pyytää et mitä pitäs tutkia, mutta jos katsotaan, että ei tutkita, ei ole aiheellista, ei ole tarpeellista, ei saa esittää lisäkysymyksiä, näitä todistajia ei kuulla, muuta vastaavaa niin se o poliisi päättää näist seikoista ja tietenkin se herättää ärtymystä, jos omat ajatukset siitä mitä siinä ois pitäny tehdä uhrin kannalta nii ei sitten menestykkään. H1

Sekä syyttäjällä että tutkinnanjohtajalla täytyy olla aika selkee näkemys siitä, että mitä tässä asiassa tutkitaan ja mistä lähetään syyttämään. Koska joka jutussa paljastuu väistämättä todella suuri määrä pienempiä rikoksia, jotka ei varsinaisesti liity tähän ihmiskauppaan, tai liittyy siihen niin löyhästi, että niitä ei aina ole järkevä tutkia kaikkia ja sit jos lähtee jahtaamaan jokasta langan pätkää, jokasta pientä vero rikosta tai kela petosta tai mitä ikinä sieltä paljastuukaan, niin siinä kyllä sotkee tutkinnan ja kalenterinsa siihen malliin, että siitä jutusta ei tuu ikinä valmista. H7

Ajallisia resurssivajeita kuvattiin aineistossa sitä kautta, kuinka jotkut tapaukset etenevät esitutkinnoissa jopa ihmeellisen sulavasti, kun taas toisten ei kerrottu etenevän vuosikausiinkaan mihinkään. Haastateltavien vastauksista välittyi tyytymättömyys siitä, että esitutkintoja ei saada suoritettua vaaditulla tavalla ja toivotulla nopeudella. Aineistossa tuotiin toistuvasti esiin tietoisuus esitutkinnan ajallisista vaikutuksista uhrin oikeusturvaan etenkin todistusaineiston keräämisen kannalta. Osa haastateltavista tarkensi, että esitutkintamateriaali muuttuu näytön kannalta epäluotettavammaksi, mitä pidempään tapahtumista on kulunut aikaa. Rikosvastuun toteutumisen saavuttamiseksi todistelut tulisi siis saada kirjattua esitutkintapöytäkirjoihin mahdollisimman pian ja tarkasti. Samassa yhteydessä pöytäkirjojen kirjaamistarkkuutta kuvattiin niin, että onnistuneesti toteutettujen esitutkintapöytäkirjojen tulee olla sellaisia, joihin tulee pystyä nojaamaan vuosienkin kuluttua.

-- koska siis se, että nää esitutkinnat on niin pitkiä, et vaikka mun aikana täst 3 vuoden aikana niin ei oo mitenkään niinku kymmeniä tapauksia mennyt syyteharkintaan tai syyttäjälle asti vaan se esitutkinta on edelleen käynnissä. H3

Niist saa hyvin kädenlämpösiä juttuja jälkikäteen, kun ne on vuosia seissy tuolla noin ja ihmisiä on kuulusteltu 4 vuoden aikana yksittäisiä kertoja ja ne kuulustelu kertomuksetki näyttää just siltä, että 2017 on kuulusteltu ja heti perään syksyllä 2019, niin kyllä se tarinan yhtenäisyys hajoilee siinä aika voimakkaasti. H7

-- jos esimes tekijän tietoisuuteen menee, että uhri on ilmottautunu poliisille ja hänet vaikka ohjataan auttamisjärjestelmään, ok, mutta esitutkintaa ei vielä pystytäkään alottaan, että se jostaki syystä viivästyy, niin on aivan selvää, että sitte tämmösissä tilanteissa se todistusaineiston hävittäminen mahdollistuu. Ja siihe on tekijällä suuri houkutus ja hän varmasti näin tekeekin, jos hän tietää, että hän on ilmottautunu poliisille ja kertonut tähän ihmiskauppaan liittyvistä asioista nii totta kai. H5

Luvussa esiin nostetuissa esimerkeissä herää kysymys sitä, miten paljon osaamisen resurssit voivat vaikuttaa oikeudellisten toimijoiden näkemyseroihin sekä tutkintaan liittyvissä toimissa tehtyihin ratkaisuihin. Ajankäytölliset resurssit nousivat aineistossa esiin vahvasti, mutta vastaajilta jäi tarkentamatta minkä vuoksi esimerkiksi tutkintojen aloitukset ja aikataulut usein venyvät. Täten aineiston maalaama kokonaiskuva resursseihin liittyen jäi hieman epäselväksi, vaikka resursseihin liittyviä asioita kuvattiin vastauksissa usein. Haastateltavat kuvasivat tutkintojen etenemiseen liittyviä vaikeuksia ikään kuin itsestään selvinä seikkoina, että näin asiat ovat, mutta niiden taustasyitä ei avattu tarkemmin.

5.2 Riksvastuun toteutuminen

Haastateltavat kuvasivat esitutkinnan tärkeyttä selkeän yksimielisesti rikosprosessin ”kivijalkana” uhrien oikeusturvan sekä riksvastuun toteutumisen kannalta. Oikeusturva kuuluu ihmisen perusoikeuksiin ja oikeusturvan toteutumisen näkökulmasta esitutkinta on rikosprosessin tärkein vaihe, koska sen tavoitteena on selvittää sekä kerätä näyttö siitä, onko teosta epäilty syyllistynyt rikokseen. Riksvastuun toteutumiseen voivat esitutkintavaiheessa vaikuttaa poliisi, avustaja sekä syyttäjä. (Tuomioistuinlaitos 2021.) Uhrin oikeusturvan toteutuminen näytti kuitenkin aineiston perusteella olevan merkittävältä osin hänen kohtaamiensa viranomaisten sekä auttavien tahojen käsissä. Ensimmäisenä kompastuskivenä riksvastuun toteutumiseen liittyen aineistosta välittyi, rikosilmoitusten huomiointi asian vaatimalla tavalla. Haastateltavat kertoivat uhrien tarvitsevan apua ja tukea auttavilta tahoilta rikosilmoituksen eteenpäin viemiseksi, koska heillä kerrottiin olevan luottamus vaje viranomaisiin ja tarvitsivat siksi kannustusta toimiakseen asiassa. Tässä yhteydessä haastateltavat kuvasivat lisäksi, että uhrien omat käsitykset rangaistavista teoista poikkeavat siitä, mitä oikeudellinen prosessi mahdollistaa, mikä osaltaan tukee ajatusta siitä, että järjestelmä ei kykene tunnistamaan toisen määräysvaltaan ottoa. (Ks. 5.1.)

Niin tavallaan meidän näkökulmasta se ensimmäinen solmukohta tulee siinä jo et miten esitutkintaviranomanen kohtaa tän uhrin. Ni siin kohtaa se, että uhri esimerkiks pääsee siihen esitutkintaprosessiin itsessään tai saa sen ilmoituksensa läpi, ettei se jää johonkin järjestelmiin niin siin on ihan selvi haasteita. H6

Sillä on merkitystä, että minkälainen tuki tällä uhrilla on, jotta hän uskaltaa puhua. Jos uhri menis vain yksin sinne poliisilaitokselle ilman, että on ensin käyty läpi, että mitä tää tarkoittaa, mitä siellä kannattaa sanoa, mitä niinku... jotenkin sellasta tsemppaamista, niin varmaan jäis aika paljon kertomatta. Ja tää myöskin palaan takas siihen, et kun ne monet kokee et se suurin vääryys mitä heille on tapahtunut niin se on joku muu kun mikä mejän näkökulmasta on se mikä tekee tästä ihmiskauppaa, eli vaikka se että pomo huusi minulle. Niin se on semmoinen mitä he monesti hokee. Mikä sitte taas ei ole rikos valitettavasti. H3

Aineistosta välittyi myös, että riksvastuun toteutumiseen vaikuttaa se, millaisia toimijoita uhri sattuu kohtaamaan prosessin aikana. Vastauksissa kuvailtiin, että uhrin aseman ja prosessin lopputuloksen kannalta on olennaista tietää, kenen kanssa asioita kannattaa hoitaa. Eli kentän toimijuus näytti henkilöityneen sen mukaan, ketkä järjestelmän toimijat ovat perehtyneet ilmiöön vähintäänkin keskivertoa enemmän. Tämä kuulosti aineiston mukaan olevan tae myös siitä, että rikos saadaan tutkittavaksi ja että se ylipäätään etenee prosessissa uhrin oikeusturvan toteutumiseksi. Nämä tukevat myös aiemmassa luvussa (Ks. 5.1.1.) esiin

tuotua osaamisvajetta, jonka yhteydessä myös todettiin uhrin kohtalon voivan olla riippuvainen oikeudellisten toimijoiden suhtautumisesta ja osaamisesta ilmiöön.

Ja sit toisaalta myöskin se et koska me ollaan opittu tuntemaan joitain tutkijoita jotka on ilmiöstä kiinnostuneita tai motivoituneita niin tietää myös sen että.. tietysti sitä toivois et tilanne ois se et voi lähettää kenelle tahansa rikosilmoituksen mihin tahansa yleiseen sähköpostiin ja se menee läpi. Mut koska valitettavasti se ei oo niin, niin tietää et ketä lähestyä, jotta tää juttu lähtee eteneen. H3

Tilanne on tietysti erilainen nyt, jos henkilö hakeutuu tai on auttamisjärjestelmässä ja heidän kaut tehdään sit se rikosilmoitus niin sit se poliisi ottaa sen helpommin käsiteltäväksi. Ja toki meil on niinkun tavallaan tiettyä toimijana helppo myös ohittaa ne poliisin tavallisille kansalaisille tekemät ilmoituskanavat ja olla suoraan yhteydes niihin poliiseihin, jotka me tiedetään et tutkii näit ihmiskauppa keissejä. H6

H3:n ja H6:n esittämät havainnot tukevat ajatusta siitä, että oikeudellinen järjestelmä sekä rikosvastuun toteutuminen voivat olla hyvin pitkälle sattumanvaraisia, koska sen toteutumisen kuvattiin olevan voimakkaasti sidoksissa toimijoiden henkilökohtaisiin verkostoihin sekä tutkijoiden osaamiseen ilmiöstä. Oikeudellisen järjestelmän kykyä vastata rikosvastuun toteutumiseen hyväksikäyttörikoksissa kuvattiin haastattelussa samoin kuin aiemmissä tutkimuksissa on todettu (Ks. Kainulainen 2017). Haastateltavat kuvasivat vallankäyttöön liittyvien rikosten jäävän helposti piiloon, koska niiden toteen näyttäminen koettiin haastavaksi ja tästä syystä niiden mahdollisuuksia menestyä kyseenalaistettiin.

Ja jos nyt vaikka mieltii ihan pelkästään sitä, että suuri osa seksuaalirikoksista arvioidaan jäävän ylipäätään piiloon eikä tulevan koskaan viranomaisten tietoon ja sit on arvioitu et siin on hyvin moninaisia syitä minkä takia näin tapahtuu ja sitte vielä siitä merkittävä osa ei koskaan etene ja loppujen lopuksi aivan pieni osa päätyy tuomioistuimiin ja tuomitaan. Kyl mä niinku ite nään, että ei ole mitään syytä olettaa, etteikö tässä asia olisi kovin paljon erilainen. H4

Silloinkin, kun esitutkintoja kuvattiin hyvin suoritetuiksi, oikeudellisen järjestelmän kykyä vastata rikosvastuun toteutumiseen hyväksikäyttö rikoksissa kuvattiin niissä yhteyksissä sattumanvaraisiksi. Tätä kuvattiin aineistossa muun muassa niissä yhteyksissä, missä kuvailtiin tuomioistuinlaitosten osaamista ja perehtymistä ilmiöön. Haastateltavat kertoivat, että tästä syystä ihmiskauppa tuomioita joudutaan usein viemään ylempien oikeus asteiden päätettäväksi.

Niin siinä oli kyllä, tuomio hyvin ongelmallinen, koska tässä ei ollu minkäänlaista työaikakirjanpitoa, ei mitään työsopimuksia, ei mitään tällaista, niin pystyttiin paikannustiedoilla ja kuulusteluilla ja kevyellä asiakirja näytöllä osottamaan, että hän on tosiaan työskennelly siellä ja käytännössä asunu työpaikalla. Joskus

konkreettisesti pitkii aikoja, joskus vähä lyhyempiä ja palkan saantia ei ole ollut. Kaikki nää seikat pystyttiin näyttään toteen, mutta koska epäilty oli parempi puhumaan [hymyillen] salissa nii se asia kääntyy siihen, et epäilty on käytännös vaa auttanu tätä uhria eteenpäin elämässä ja et vaikka rahaa on tullu vähän, niin tuomari oli sitä mieltä, että se on kuitenkin saanu asua siellä työpaikan sohvalla ja joku on sille joskus ruokaaki antanu ni kyllä ne pitää palkaks tässä rinnastaa. H7

Oikeudellisessa järjestelmässä ihmiskauppa katsotaan virallisen syytteen alaiseksi rikokseksi, mikä tarkoittaa sitä, että syyttäjän velvollisuuteen kuuluu nostaa asiassa syyte (Rikosuhripäivystys 2021a). Syyttäjän tärkein tehtävä koko rikosprosessin ajan on huolehtia rikosvastuun toteutumisesta (Syyttäjälaitos 2021). Näin ollen uhrin oikeusturvan takaamiseksi syyttäjän ja poliisiin välinen yhteistyö on esitutkinnassa olennaisen tärkeää (Autio & Karjala 2012, 210). Syyttäjyhteistyöstä kysyttäessä itse yhteistyötä ei aineistossa kuvattu ongelmalliseksi, mutta vastauksissa korostui ilmiön tunnistamisen ja kokonaisvaltaisen ymmärtämisen tärkeys rikosvastuun toteutumisen saavuttamiseksi. Tyypillisesti vastauksissa kuvattiin rikosvastuun toteutumisen kannalta olennaiseksi sitä, että vähintään joku oikeudellinen toimija tuntee ihmiskauppailmiön syvemmin. Yhtistyössä syyttäjän roolia kuvattiin kuitenkin merkityksellisimpänä, koska syyttäjän tuntemuksella kerrottiin olevan suurin vaikutus siihen, kuinka prosessi etenee ja toteutuuko rikosvastuu.

-- syyttäjä pystyy hirveen hyvin myös sekä viemään esitutkintaa eteenpäin niis tapauksis jois poliisi ei välttämättä ole tietoinen ihmiskauppa asioista, -mutta- myös torppaamaan sen. Et syyttäjän rooli on itse asiassa hyvin merkityksellinen siinä, jos syyttäjä on hirveen hyvin kärryillä täst ilmiöstä niin sielt kyl pystytään poliisin suuntaan asettamaan sekä painetta että kannustamaan tekemään parempaa esitutkintaa, tai keskittymään niihin asioihin mitä ehkä poliisi ei oo huomannukaan. Ja toisaalta taas, jos syyttäjä on aivan pihalla koko ilmiöstä niin sit helposti käy niin, että joko se tippuu alempiin rikosnimikkeisiin tai sitten sitä ei tutkita ollenkaan. Et just se syyttäjä otetaan siihen mahdollisimman aikaises vaihees mukaan ja se yhteistyö lähtee mahdollisimman alussa, koska syyttäjän tietotaito ja ymmärrys asioista on kuitenkin ihan tosi valtava resurssi poliisille, jos saadaan semmoinen hyvä syyttäjä siihen mukaan. H6

Syyttäjän roolia kuvattiin vastauksissa ikään kuin tutkinnan ”vetovastuun” kautta, minkä vuoksi syyttäjän osaamisella kuvattiin olevan suurin merkitys tutkinnan nimikkeeseen ja laajuuteen. Haastateltavat toivoivat vastauksissaan syyttäjiltä suurempaa rohkeutta edetä syytteissä ilmiön mukaisilla nimikkeillä. Lisäksi haastateltavat kuvasivat syyttäjien toimintamahdollisuuksia ihmiskauppa tapauksissa rakenteellisesti rajoittuneiksi. Vastauksista välittyi, että syyttäjät suhtautuvat työhönsä suurella motivaatiolla, mutta oikeudellisen järjestelmän kuvattiin rajoittavan heidän toimiaan ja ratkaisujaan. Etenkin ihmiskaupan toteen näyttämistä kuvattiin oikeudellisen prosessin näkökulmasta osin mahdottomaksi ja

vastauksista välittyi toiveita siitä, että ihmiskaupparikoksia voitaisiin näyttää toteen vahvemmin, kuin mitä tämänhetkinen oikeusjärjestelmä mahdollistaa. Tämä tulee esiin muun muassa H7:n (alla) vastauksesta, jossa hän kuvaa syyttäjien todistelumahdollisuuksia oikeudenkäynneissä. Esimerkki kuvaa, kuinka rajattuja syyttäjien toimintamahdollisuudet ovat, koska järjestelmän mahdollisuudet näyttää toteen ihmiskauppaan liittyvää valtaan ottoa ovat heikot.

Syyttäjäportaan puolella mun mielestä se on aika hyvin miellettyä, mutta siellä on ehkä usein vallalla aika semmonen niinkun pragmaattinen lähestyminen. Eli he on sinänsä [nauraa] valmiita hyväksymään, että -joo- näin varmasti -on-, mutta salissa pystyn näyttämään -tämän- asian. Eli tämä on varmastikin ihmiskauppaa, mutta salissa pystyy näyttämään parituksen ja laittoman maahantulon järjestämisen. Se ei varsinaisesti oo vielä ollu mikään ongelma, et he on vähän pragmaattisempia ja pessimistisempiä näissä asioissa, mutta kyllä se myös näyttäytyy siinä, miten he asennoituu näitä juttuja kohtaan. Ja ymmärrän sinänsä hyvin koska heidän päätyötään on se, mitä he pystyy näyttään salissa ja mikä on se lopputulos, minkälainen tuomio siitä tulee. Se on heidän palasensa tätä asiaa. H7

Esimerkki kuvaa hyvin, kuinka näyttöön liittyvät haasteet kulkevat käsi kädessä rikosvastuun toteutumisen kanssa. Lisäksi haastateltavilta kysyttiin näkemyksiä siitä, millaiset asiat voivat suojata tekijää joutumasta edesvastuuseen teoistaan. Näissä kuvauksissa nostettiin esiin tekijän kyky tuntea Suomen oikeudellista järjestelmää, jonka avulla tekijä osaa toimia rajojen sisällä niin että kiinni jäämisen riski pienenee. Vastauksista välittyi, että tekijöillä on usein tietotaito siitä, millaisilla näytöllä teoista on mahdollista tuomita ja tämän kuvattiin ohjaavan tekijän toimia niin, että esimerkiksi paperit rakennetaan näyttämään laillisilta. Samalla kuvaukset vahvistavat tämänkaltaisten tekojen olevan suunnitelmallisia ja tahallisia.

No usein tekijät on asunut suomessa niin pitkään et he tietää miten järjestelmä toimii ja silloin jos tekijä tietää paremmin kuin uhri, niin se tekee sen toimimisen paljo helpommaks ja se, että jos osaa tehdä paperit, palkkalaskelmat, kaikki näyttää siltä, että kaikki on kunnossa eikä vaikka tee väkivaltaa niin, että siit jäis jälkiä, niin kyl varmasti. Siis kyl se vaikuttaa tosi paljon et he monesti tietää miten kuuluu puhua, miten kuuluu toimia täällä. Et harva vahingossa päätyy hyväksikäyttöön, et kyl he yleensä tietää mitä tekee, vaikka joku joskus muuta väittää [nauraa]. H3

Ei se riitä. Varsinkaan riko... niinku, et jos uhri kertoo, että on tehny pitkiä päiviä, tai sanotaan et hällä on tämmönen tilanne, niin se ei missään nimessä yksinään asianomistajan kertomus, luotettavakaan, hyvä aukoton kertomus ei ole riittävä näyttö modernissa rikosprosessissa, vaan siihen päälle pitää löytää muutakin näyttöä. H1

Usein jutut, jotka päättyy siihen, että ei tuomita niin niissä se ongelma ei oo useinkaan sen työskentelyn toteen näyttäminen, se yleensä osoitetaan. Mut ehkä se on se, valtaan otto sellainen niin haastava kuvio, että keskiverto koulutettu länsimaissa kasvanu ihminen ei miellä, että ei olis toisin toimimisen mahdollisuutta sillä uhrilla. Ei osata asettua siihen tilanteeseen. Me ollaan ehkä ajatus rakenteeltakin jo valmiita uskomaan sitä epäiltyä, ku se kertoo, että näinhän nää asiat on ollu. Et on ollu ihan normaali työsuhde ja tässähän näkyy et se on saanu 1200 € palkkaa ja sit jos silt on jotain jääny saamatta, niin se nyt -on ollut laiska- työntekijä ja se on vaan nukkunu siellä työpaililla. Me ollaan valmiita uskomaan semmosia selityksiä, joita itse ollaan koettu työelämässä... Ja jos epäilty sanoo et olisihan se aina voinu lähtee, ettei hän oo sitä kiinni pitäny, niin me ollaan et -totta- nii se oiski voinu lähteä. Eli työperänen ihmiskauppa on meidän näkökulmasta asetelma mihin me itse ei olla valmiita suostumaan ja mikä ei oo meidän omasta mielestä millään tavalla hyväksyttävää. Sit on vaikee uskoo kertomusta siitä et joku on 5 vuotta hyväksyny asetelmaa mihin me ei ikinä mentäis. H7

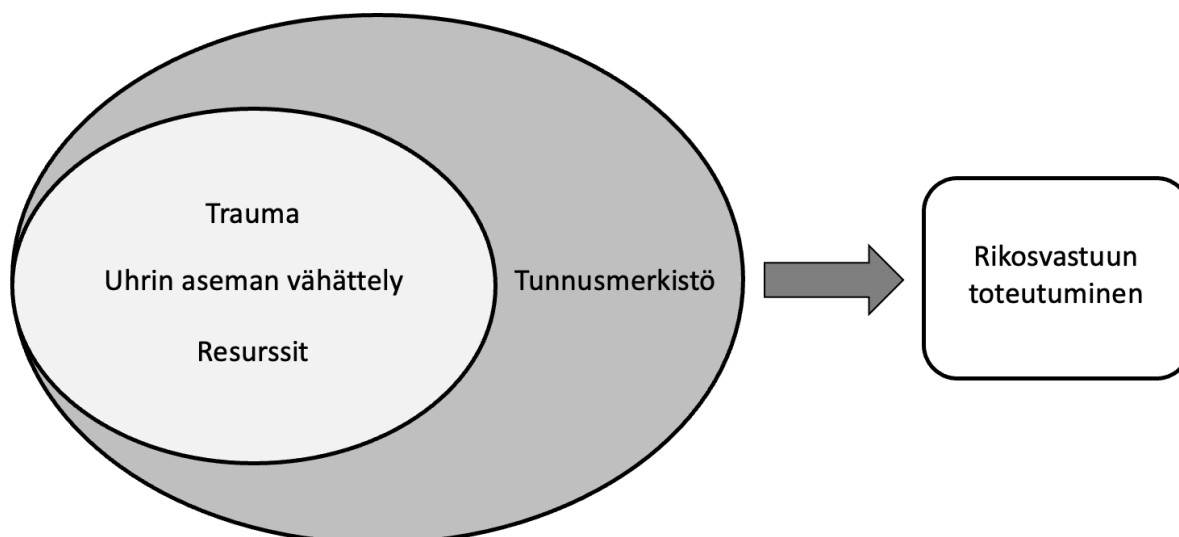
H1:n kuvaus todistelutaakan haasteellisuudesta vallankäyttöön liittyvissä rikoksissa, joissa jää paljon sana sanaa vastaan asetelmiin, tukee ajatusta järjestelmän heikoista mahdollisuuksista taata uhrin oikeusturva. Tällaisia tilanteita kuvatessa haastateltavat kertoivat, että Suomen lainsäädäntöön perehtynyttä tekijää on usein helpompi uskoa ja ymmärtää, koska hän kykenee paremmin perustelemaan omia toimiaan. Tämä tukee aiemmassa luvussa (Ks. 5.1.1) esitettyä ajatusta osaamisvajeesta ihmiskauppailmiötä kohtaan, joka voi ohjata vääristyneisiin ennakkokäsityksiin ja johtaa uhrin kokemusten vähättelyyn. Ongelmaa kuvaavat hyvin H7:n kertomus vaikeudesta uskoa ja hyväksyä uhrin kertomusta hyväksikäyttö asetelmasta ja H1:n kuvaus luotettavan kuulustelukertomuksen mitättömyydestä, jotka viestivät näin sekä näyttökysymysten problematiikasta että ilmiön osaamisvajeesta. Näissä yhteyksissä vastaajat kuvasivat tekijän toimintamahdollisuuksia kannattaviksi ja helpoiksi näyttöön liittyvien haasteiden vuoksi. Haastatteluista välittyi, että tapaukset, joissa hyväksikäyttöä ja määräysvaltaa ei kyetä näyttämään toteen, käsittelyt kääntyvät usein uhrin oikeusturvaa vastaan ja rikosvastuu ei pääse toteutumaan.

Työperäisen ihmiskaupan tutkinnan kerrottiin vaativan aikaa ja olevan muutoinkin haastavaa. Näytön keräämisen kerrottiin olevan työlästä jälkikäteen, koska teot ovat usein jatkuneet pitkään. Valtaan otton toteen näyttäminen voi jälkikäteen muodostua jopa mahdottomaksi, tehden näyttökysymyksestä vaikean. Lisäksi jälkikäteen aloitettu tutkinta voi vaikuttaa muun todistusaineiston häviämiseen. Näillä asioilla aineistossa kuvattiin usein rikosvastuun toteutumisen heikkenemistä. Ymmärrys siitä, että piilorikollisuuteen perustuvan toiminnan kannalta parhaat mahdolliset keinot saavuttaa rikosvastuun toteutuminen on paljastava toiminta.

Suomessa on liian vähän tämmöiseen tiedustelutoimintaan erikoistuneita yksiköitä, jotka selvittävät piilorikollisuutta kuten ihmiskaupassakin on kysymys, näitä yksiköitä hyödyntämällä kuitenkin voidaan päästä paljastavan rikollisuuden selvittämisessä niihin lopputuloksiin [rikosvastuun toteutuminen]. H5

Aineiston kuvausten mukaan esitutkintojen vaihtelevuus näyttäytyy ongelmallisena uhrin oikeusturvan kannalta. Rikosprosessin pitäisi teorian mukaan toimia tasavertaisesti sekä niin, että rikokseen syyllistynyt voidaan tuomita tekemästään teosta. Aineistosta välittyvä turhautuneisuus rikosvastuun vähäiseksi koetusta toteutumisesta tukee teoriassa esiin nousseita lukuja ihmiskaupaan tuomituiden määrästä. Vuonna 2020 poliisi oli saanut yhteensä 197 rikosilmoitusta ihmiskaupasta sekä törkeästä ihmiskaupasta. Vuoden 2019 syyskuuhun mennessä ihmiskauppa rikosilmoituksia oli edennyt syyttäjälle asti vain 34 ja käräjäoikeus oli antanut asioissa vain 2 tuomiota. (Roth & Luhtasaari 2021, 74–77.) Vaikka tuomioiden lukumäärä ei ole suoraan verrannollinen saman vuoden rikosilmoitusten määrään, ovat ne joka tapauksessa kaukana toisistaan. Samalla ne kertovat myös omaa tarinaansa ihmiskaupparikosten käsittelyajoista. Näin ollen sekä aineiston että teorian perusteella rikosvastuun toteutuminen näyttää jäävän vähäiseksi tehtyihin rikosilmoituksiin nähden.

Tutkitusta aineistosta välittyi kuva, että rikosvastuun toteutumiseen voi vaikuttaa monia eri taustatekijöitä. Ensisijaisesti tähän näytti vaikuttavan työperäisen ihmiskaupan tunnistamiseen sekä toteen näyttämiseen liittyvät haasteet. Tunnistaminen näytti ensisijaisesti olevan kytköksissä ilmiön osaamiseen, mikä vaikutti kykyyn havainnoida ihmiskauppaan liittyvää tunnusmerkistöä. Osaaminen ilmeni aineistossa yhtenä tärkeänä resurssina ja osaamisvaje ilmiöstä näyttäytyi uhrin aseman vähättelynä sekä tunnistamisen ja ymmärryksen puutteena määräysvaltaan liittyviä mekanismeja sekä uhrin traumaa kohtaan. Esitutkinnan suurimmaksi haasteeksi haastateltavat nostivat vallankäyttöön liittyvien mekanismien toteen näyttämisen, minkä kerrottiin hankaloittavan rikosvastuun toteutumista.

Kuvio 2 Rikosvastuun toteutumisen taustatekijät

Sekä tutkittu kirjallisuus että aineistot tukevat ajatusta siitä, että tämänhetkinen tunnusmerkistö ei kykene riittävästi vastaamaan kaikkiin ihmiskauppailmiöön liittyviin näyttökysymyksiin. Tämän vuoksi näyttöön liittyviin haasteisiin tulisi perehtyä syvemmin ja tarkastella niitä uudelleen. Haastateltujen vastauksista välittyi ilmiön osaamiseen ja tunnistamiseen liittyvät haasteet sekä se, että toimijoiden kädet ovat ikään kuin sidotut tiettyjen näyttökysymysten äärellä, minkä vuoksi rikosvastuun toteutumista ei saa riittävästi edistettyä. Kokonaisuudessaan aineistosta välittyi, että ihmiskaupan tunnusmerkistöä ja näyttökriteereitä tulisi tarkastella uudelleen ja täsmentää sekä valtaaan ottaa että traumaan liittyvien mekanismien osalta.

6 Johtopäätökset

Tämän tutkimuksen tarkoituksena oli tuoda lisätietoa siitä, millaisena työperäisen ihmiskaupan esitutkintaprosessi sekä uhrin oikeusturvan toteutuminen näyttäytyy. Lisäksi tarkastelin millaisia vaikutuksia esitutkintavaiheella voi olla rikosvastuun toteutumisen kannalta. Lähestyin tässä tutkimuksessa esitutkintaprosessia ihmiskaupan vastaiseen työhön tai lähisuhdeväkivaltaan perehtyneiden asiantuntijoiden näkemysten kautta, millaisena he ovat prosessin työnsä kautta kokeneet. Koska mielenkiintoni keskiössä oli nimenomaan kentän toimijoiden omat havainnot esitutkintaprosessista ja rikosvastuun toteutumisesta, keräsin aineistoni haastattelemalla seitsemää erilaisissa tehtävissä toimivaa asiantuntijaa kolmen suuren kaupungin toiminta-alueilta Suomessa. Valitsin haastateltavat oman vapaaehtoistyöni kautta muodostuneen näkemyksen mukaan ja valintojen tavoite oli saada mahdollisimman laaja kuva esitutkintavaiheesta. Toteutin haastattelun puolistrukturoidulla haastattelumenetelmällä, mikä mahdollisti kysymysten muotoilun haastateltavien toimenkuvien mukaan. Aineiston analysointiin käytin aineistolähtöistä sisällönanalyysiä ja lisäksi hyödynsin myös feministisen tutkimuksen lähestymistapaa, jonka keskiössä on tarkastella yhteiskunnassa esiintyviä valtasuhteita. Tutkimukseni kiinnostus kohdistui siihen, millaisena aiheen parissa työskentelevät asiantuntijat ovat esitutkintaprosessin kokeneet ja tällä aineistolla tutkiminen toi esiin kokemukset tämänhetkisestä järjestelmästä kentällä.

Ensinnäkin tutkielmassani tuli ilmi, että haastateltavien kokemusten mukaan työperäiseen ihmiskauppaan liittyvissä esitutkinnoissa suurimmat haasteet ovat taata uhrien tasavertainen kohtelu esitutkintaprosessissa sekä tuottaa oikeudellisesti riittävän pätevää näyttöä määräysvaltaan ottamiseen liittyen rikosvastuun toteutumiseksi. Uhrin haavoittuvan aseman tiedetään muodostuvan hitaasti ja syvenevän vasta sitten, kun valtasuhteiden paino on muuttunut ja hyväksikäyttö on jo aktiivisesti käynnissä. Määräysvaltaan ottaminen pohjautuu voimakkaasti uhrin kokemuksiin, mikä on olennaista vallankäyttöön liittyvissä rikoksissa. Siksi määräysvaltaan ottamisen dynamiikan osaaminen ja tunnistaminen näytti aineiston mukaan tarvitsevan vielä kehittämistä. Hyväksikäyttöön liittyvän dynamiikan täsmentäminen sekä sen toteen näyttämiseen liittyvien mahdollisuuksien parantaminen oikeudellisessa järjestelmässä voisivat konkretisoida osaamista toisen määräysvallasta sekä sen aiheuttamista vaikutuksista uhrin toimijuuteen myös heille, jotka aiheen parissa työskentelevät. Lisäksi hyväksikäyttöön liittyvissä näyttökysymyksissä olisi huomionarvoisen tärkeätä kyetä hahmottamaan

kokonaiskuva rikoksesta ja tekojen jatkuvuuden painoarvoa tulisi tarkentaa yksittäisten pistemäisten tapahtumien sijaan.

Toiseksi tutkimuksessa nousi esiin, että tunnistamisen haasteisiin vaikuttavat osaamiseen liittyvät resurssit, joka osaltaan vaikuttavat uhrin kokemusten vähättelyyn sekä trauman ymmärrykseen. Haastateltavien havainnoista ilmeni, että osaamisen puutteissa korostui etenkin määräysvallan ottamiseen liittyvän dynamiikan ymmärrys. Lisäksi tutkimuksessa nousi esiin osaamisvaje hyväksikäytön aiheuttaman trauman vaikutuksista uhrin toimijuuteen, minkä vuoksi uhrin toimijuuden lukkiutumista ei tunnistettu riittävästi esitutkinnassa eikä asia tule prosessin aikana huomioiduksi. Tämä tuli aineistossa ilmi sekä rakenteellisesti että uhrin ja oikeudellisten toimijoiden välisissä kohtaamisissa. Osaamisvaje ihmiskauppailmiön moniulotteisuudesta näytti vaikuttavan ennakkokäsitysten muodostumiseen uhria kohdatessa. Uhrin lukkiutunut toimijuus esitutkintaprosessin aikana voi ilmetä muun muassa ristiriitaisena käytöksenä, jolloin osaamisvaje asiasta voi vaikuttaa uhrin kokemusten vähättelyyn ja sitä kautta myös rikosvastuun toteutumiseen. Lisäksi aineistossa nostettiin esiin poliisien ennakkokäsityksiä uhrien kokemuksista, minkä kohdalla on syytä pohtia myös työympäristön luomia vaikutuksia ennakkokäsitysten muodostumisessa. Aineistossa kerrottiin, että laitton maahantulo sekä ihmiskauppa on aiemmin katsottu samaksi rikokseksi, mikä on voinut edesauttaa ennakkokäsitysten syntymistä. Osaamisvaje määräysvallan sekä trauman dynamiikasta ilmeni oikeudellisten toimijoiden näkemys- sekä motivaatio eroina tutkinnan etenemisessä, mitkä näyttivät vaikuttavan myös tutkintaan käytettävien resurssien suuntaamiseen. Osaamisvajeen lisäksi aineistossa näyttäytyi resurssivajeena myös ajan puute. Esitutkinnan oikea-aikaisuus on näyttökysymysten kannalta ensisijaisesti uhrin oikeusturva kysymys kattavan tutkintamateriaalin saamiseksi.

Kolmanneksi rikosprosessin toivottiin kykenevän vastaamaan paremmin määräysvaltaan ottamiseen liittyviin kysymyksiin rikosvastuun toteutumiseksi. Tämä tulisi voida saattaa rikosoikeudellisesti täsmällisempään sekä sanoitettavaan muotoon tunnusmerkistön osalta. Tällä hetkellä määritelmät ovat perus ja ihmisoikeuksien näkökulmasta liian tulkinnanvaraisia, mikä hankaloittaa näyttöön ja tutkintaan liittyviä kysymyksiä sekä mahdollistaa tunnusmerkistön soveltamista toimijan osaamistason mukaisesti. Ihmiskaupan täsmentäminen vallankäytön dynamiikan osalta voisi näin auttaa oikeudellisten toimijoiden kykyä tunnistaa vallankäytön mekanismeja. Se voisi myös edistää rikosvastuun toteutumista, koska tällä hetkellä oikeusjärjestelmä ei kykene riittävästi vastaamaan toisen määräysvaltaan ottamiseen. Niin kauan kuin esitutkintaprosessi ei kykene riittävästi vastaamaan toisen

määräysvaltaan ottamiseen liittyviin kysymyksiin, ei hyväksikäyttörikoksilla ole riittäviä mahdollisuuksia menestyä oikeusjärjestelmässämme. Mekanismin moniulotteisuuden vuoksi aiheen poikkitieteellinen tarkastelu ja uudelleenarviointi auttaisivat hahmottamaan rikosoikeudellisten perusteiden uudelleen määrittelyssä. Uhrin oikeusturvan takaamiseksi esitutkinnasta tulisi saada mahdollisimman vahva, jotta se voisi kantaa koko rikosprosessin läpi. Tämä on tärkeää myös uhrin eheytyksen kannalta, koska prosessit ovat hitaita ja tapahtumien läpikäymiset aktivoivat uhrin traumoja. Rikosvastuun toteutumisen näkökulmasta vastuu ei voi jäädä liiaksi uhrin toimijuuden varaan, vaan valtion vastuu on huolehtia järjestelmän oikeudenmukaisuudesta ja toimivuudesta.

6.1 Yhteiskunnalliset johtopäätökset

Tutkielmani perusteella nostan esiin kolme asiaa, mitkä tulisi ottaa huomioon työperäisen ihmiskaupan esitutkintaprosessissa, jotta uhrin oikeusturva ja tekijän rikosvastuu toteutuisivat paremmin. Ensinnäkin ihmiskaupan uhrit eivät näytä saavan kokonaisvaltaista oikeutta kokemistaan tapahtumista, koska valtaan oton mekanismien toteen näyttämässä on suuria haasteita. Tällöin hyväksikäyttöön liittyvien rikosten rikosprosesseja ei voida pitää tasavertaisena eikä täysin ongelmattomina. Valtatasapainoon liittyvää epäsymmetriaa sekä määräysvallan aiheuttamaa uhrin toimijuuden lukkiutumisen osaamista tulisi siis täsmentää ihmiskauppailmiön kohdalla. Jos valtasuhteiden epäsymmetrian käsittelyyn liittyvää keskustelua ei käydä rikosprosessien osalta, määräysvaltaan liittyvien mekanismien rationalisointi ja ”pois puhuminen” jatkuvat eikä rikosvastuu pääse toteutumaan. Ihmiskauppaan liittyvien ilmiöiden konkretisoiminen sellaiseen muotoon, että ne ovat helposti omaksuttavissa eri toimijasektoreille on avainasemassa rikosvastuun toteutumisessa. Niin kauan, kun valta-asetelmat ja hyväksikäytön mekanismit eivät ole konkreettisesti ymmärrettävissä ja käytettävissä muodoissa järjestelmissämme, ei hyväksikäyttörikoksista tuomitseminen ole riittävässä määrin mahdollista, jolloin valtaosa niistä tulee jäämään piilorikollisuudeksi. Järjestelmän kyky vastata hyväksikäyttöön liittyviin rikoksiin mahdollistaisi enemmän tapauksia läpi oikeusprosesseissa ja sitä kautta myös oikeuskäytäntö vahvistuu ja helpottuu. Valtion tehtävänä on huolehtia riittävä lainsäädäntö, asianmukainen tutkinta ja ihmisoikeuksien toteutuminen prosessin eri vaiheissa.

Toiseksi, jos yhteiskunnan toimintaa ohjaavat instituutiot tuottavat itse rakentamallaan toimintatavoilla vahinkoa ja eriarvoa tietyille ihmisryhmille, voidaan jopa puhua rakenteellisesta väkivallasta. Rikosprosessit eivät ole muuttumattomia, vaan niiden toiminta ja

normit muuttuvat ajassa. Tämä voi kertoa yhteiskunnassa vallitsevasta asenneilmapiiristä ja valtaapitävien omista tarpeista, jos toisten ihmisen tarkoituksenmukaiseen kontrollointiin ja rajoittamiseen ei pystytä vastaamaan. Mitä enemmän ihmiskaupparikoksia alkaa paljastua ja niiden rikosvastuun toteutuminen tulla julkiseen keskusteluun, sitä näkyvämmäksi tapaukset tuovat yhteiskunnassamme vallitsevat arvot vallan- ja hyväksikäyttörikosten rikosvastuun toteutumisesta.

Kolmanneksi tämä tuo näkyväksi myös hyväksikäyttörikoksiin liittyvän pullonkaulan: alalla vallitsee yhteisymmärrys siitä, että ihmiskauppa on rikoksena vakavaa tahallisuuden muotoa, mutta samanaikaisesti järjestelmä ei vaikuta kykenevän vastaamaan tahallisuuden toteen näyttämiseen hyväksymillään näyttövaatimuksilla. Tässä kysymyksessä poikkitieteellinen yhteistyö vähentäisi yhden tieteenalan liiallista valta-asemaa oikeuskäytännössä, mikä edistäisi ihmisoikeudellisesta näkökulmasta myös yksilön tasavertaista asemaa yhteiskunnassa.

6.2 Tutkielman rajoitukset ja aiheita jatkotutkimukselle

Tutkielmani haastatteluaineiston laajuus on pieni, eikä sen tavoitteena ole tehdä asioista yleistyksiä. Valikoituja asiantuntijoita haastatteleamalla voi kuitenkin tuoda näkyviin esitutkintaprosessin hyvin tuntevien ihmisten näkemyksiä siitä, millaisena prosessi heille näyttäytyy. Tutkimukseni tiedonintressi on tuoda esiin ihmiskaupan vastaisessa työssä toimivien asiantuntijoiden kokemuksia ja näkemyksiä esitutkintaprosessissa ilmenevistä rakenteellisista haasteista. Toivonkin tutkimukseni innoittavan tutkimuskenttää tarkastelemaan ihmiskaupan vastaisen työn rakenteita syvemmin sekä esitutkinnan että rikosvastuun toteutumisen näkökulmista. Koska Pro gradu -tutkielma on luonteeltaan lyhyt ja rajoittuneempi, kaikkiin tutkimuksen aikana esiin nousseisiin aiheisiin ei ollut mahdollista syventyä riittävästi. Tutkimani aineisto rajaa näkökulman nyt ainoastaan ilmiön parissa työskentelevien asiantuntijoiden luomiin merkityksenantoihin ja jotta asiasta saataisiin riittävän kattava, aiheita tulisi tutkia myös oikeuskäytännön sekä uhrien näkökulmasta. Esitutkintaprosessi on paljolti vuorovaikutusta, jolloin vain yhden ryhmän merkityksenannolla ei voi vielä vetää riittäviä johtopäätöksiä. Tämä asetelma mahdollistaa siis havaitsemaan ainoastaan yhden osapuolen omaksumat näkemykset eli vuorovaikutukseen sekä prosessiin liittyvät muut havainnot rajautuvat kokonaan työn ulkopuolelle. Tämän mittainen työ ei kuitenkaan mahdollistanut kaikkien osa-alueiden tutkimista näissä rajatuissa

aikatauluissa. Tämän vuoksi näihin aiheisiin toivotut vastaukset edellyttävätkin asian parissa jatkotutkimuksia.

Tämä tutkimus nostatti paljon kysymyksiä aihealueista, jotka vaatisivat lisätutkimuksia. Tässä työssä trauman vaikutuksia uhrin toimijuuteen on tarkasteltu vain pintapuolisesti eikä tutkimukseni luonteen puitteissa aiheeseen ollut mahdollista perehtyä traumaan liittyvien tutkimusten kautta. Uutta näkökulmaa voisi siis tuoda tarkempi tutkimus trauman aiheuttamien lukkojen ja toimijuutta rajoittavien tekijöiden identifioinnilla, mikä saattaisi helpottaa myös oikeudellisten toimijoiden mahdollisuuksia tunnistaa trauman aiheuttamaa käytöstä rikosprosessissa. Lisäksi pitäisin tärkeänä vallankäyttöön liittyvän rikoskäyttäytymisen tutkimista. Jotta vallankäytön mekanismeja olisi mahdollista arvioida rikosoikeudellisesti, tulisi ne ensisijaisesti kyetä tunnistamaan eri tilanteissa ja rakenteissa. Tarkentavat tutkimukset voisivat siten auttaa osaltaan tunnistamaan vallankäytön eri ilmenemismuotoja niin tekijän kuin uhrin käytöksessä ja muodostamaan sekä tarkentamaan määräysvallan alaiseksi joutumisen tunnusmerkistöä. Vallan- ja hyväksikäytön mekanismien identifiointi ei ole helppo kysymys, mutta niin kauan, kuin niitä ei kyetä selkeämmin määrittelemään, voi suuressa osassa hyväksikäyttörikoksista rikosvastuu jäädä toteutumatta. Määräysvaltaan liittyvien mekanismien painoarvoa rikosprosesseissa voisikin jatkossa tutkia esimerkiksi käymällä läpi ihmiskauppaesitutkimusmateriaaleja ja selvittää millaista näyttöä sisältävät tutkinnat ovat menestyneet. Löytyykö tapauksissa jotain yhteneväisyyksiä ja millainen painoarvo henkisellä vallankäytöllä sekä tekojen jatkuvuudella on tapausten menestymisen kannalta. Myös niistä oikeudessa käsitellyistä tapauksista, joissa rikosvastuu ei ole toteutunut, voisi koota yhteen, minkä vuoksi näyttö on jäänyt puutteelliseksi. Koska kyseessä on hyväksikäytön mekanismeihin liittyvät asiat, näkisin ettei yksi tieteenala kykene yksin ratkaisemaan tähän liittyviä kysymyksiä. Siksi mekanismin määrittelyyn tarvitaan poikkitieteellistä tutkimusyhteistyötä.

Toisaalta myös uhrin ja rikosentekijän välistä, ihmiskaupalle tyypillistä eriarvoista suhdetta tulisi ehdottomasti tutkia lisää esitutkintavaiheeseen liittyvissä rakenteissa. Muun muassa; ihmiskauppaan liittyvät sosioekonomiset erot, kenellä on valtaa, tekijää suojaavat rakenteet, millaisia seurauksia tämänhetkisillä rakenteilla ja toimintatavoilla on lähisuhdeväkivaltaa ja vallankäyttöä kohdanneiden henkilöryhmien asemaan ja oikeuksiin muiden rikosten uhreihin verrattuna sekä vaitiolosopimuksiin liittyvät haasteet. Oikeuskäytäntö rakentuu sosiaalisessa käytännössä, joka mahdollistaa myös valtarakenteiden siirtymisen sen hetkisiin kirjetuttuihin lakeihin. Lisätutkimuksissa voisi siis selvittää, kuka hyötyy oikeuden vaikutuksista ja kuinka

suuri painoarvo syyttömyysolettamalla on työperäisten ihmiskauppatausten oikeuskäsittelyissä.

Lähteet

- Ahokas, Kukka-Maria (2021): ”Lumivalkoisia uutisia – Kolonialismi ja epätasa-arvo toistuvat median kuvastoissa. nenäpäivä toistaa stereotypioita, jotka on aika riisua nyt. Siihen tarvitaan myös valkoisia.”. *Voima* 2/2021, s.29–31. Sanoma Manu, Tampere.
- Alasuutari, Pertti (2011): *Laadullinen tutkimus 2.0*. 4. uudistettu painos. Vastapaino, Tampere.
- Anttila, Anu-Hanna (2010): *Ohjeisto tieteellisen tutkielman tekoon - Sosiologin käsikirja*. 5. uudistettu painos. Painosalama, Turku.
- Asetus Kansainvälisen työkonferenssin vuonna 1957 hyväksymän, pakkotyön poistamista koskevan sopimuksen voimaansaattamisesta 17/1960. [viitattu 12.10.2020]
Luettavissa Finlex Internet-sivuilla osoitteessa:
<https://finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1960/19600017>.
- Attias, Miriam (2020): *Identiteetit, konfliktit ja sovittelu*. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos. PunaMusta Oy, Helsinki
- Autio, Tiina-Liisa & Karjala, Anna (2012): ”Ihmiskauppa ja ihmisoikeudet”. Teoksessa Ervo, Laura & Lahti, Raimo & Siro, Jukka (toim.): *Perus- ja ihmisoikeudet rikosprosessissa Helsingin hovioikeuden julkaisuja* s.175–215. Hakapaino Oy, Helsinki.
- Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi 2012/29/EU - rikoksen uhrien oikeuksia, tukea ja suojelua koskevista vähimmäisvaatimuksista sekä neuvoston puitepäättöksen 2001/220/YOS korvaamisesta. [viitattu 21.5.2021] Luettavissa Eur-Lex internet-sivuilla osoitteessa: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/FI/TXT/?uri=celex:32012L0029>.
- Esitutkintalaki 805/2011. [viitattu 21.05.2021] Luettavissa Finlex Internet-sivuilla osoitteessa: <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2011/20110805>.
- Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi esitutkintalain muuttamisesta ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi HE 66/2015. [viitattu 21.5.2021] Luettavissa Finlex Internet-sivuilla osoitteessa: <https://www.finlex.fi/fi/esitykset/he/2015/20150066>.
- Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi rikoslain muuttamisesta ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi HE 103/2014. [viitattu 12.10.2020] Luettavissa Finlex Internet-sivuilla osoitteessa: <https://finlex.fi/fi/esitykset/he/2014/20140103>.
- Himanen, Markus & Könönen, Jukka (2010): ”Pako ja pakko – turvapaikanhakijoiden kokemuksia prekaarista työstä”. Teoksessa Wrede, Sirpa & Nordberg, Camilla (toim.): *Vieraita työssä* s.45–71. Palmenia, Helsinki.

- Hokkanen, Liisa & Sauvola, Maritta (2006): Puhumattomat paikat (toim.). Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksen julkaisusarja 22. Oulun kaupungin painatuskeskus, Oulu
- Hyvärinen, Matti (2017): ”Haastattelun maailma”. Teoksessa Matti Hyvärinen, Pirjo Nikander & Johanna Ruusuvoori (toim.) Tutkimushaastattelun käsikirja s.11–45. Vastapaino, Tampere.
- Ihmiskaupan uhrien auttamisjärjestelmä (2020): Vuosikatsaus 1.1.-31.12.2020. [viitattu 9.6.2021] Luettavissa Ihmiskaupan urien auttamisjärjestelmän Internet-sivuilla osoitteessa:
https://www.ihmiskauppa.fi/files/525/Ihmiskaupan_uhrien_auttamisjarjestelman_vuosikatsaus_1.1.-31.12.2020.pdf.
- Ihmiskauppa.fi (2021): Esitutkintaviranomaiset [viitattu 9.6.2021] Luettavissa Ihmiskauppa.fi Internet-sivuilla osoitteessa:
https://www.ihmiskauppa.fi/ihmiskauppa/ihmiskaupan_vastainen_tyo_suomessa/esitutkintaviranomaiset.
- Jokinen, Anniina & Ollus, Natalia (2014): ”Tuulikaapissa on tulijoita” ”: Työperäinen ihmiskauppa ja ulkomaalaisten työntekijöiden hyväksikäyttö ravintola- ja siivousaloilla. HEUNI (European Institute for Crime prevention and Control, affiliated with the United Nations). Report series No. 76.
- Jokinen, Anniina & Ollus, Natalia (2019): Likainen vyyhti. Työperäisen hyväksikäytön liiketoimintamalli. HEUNI (European Institute for Crime prevention and Control, affiliated with the United Nations). Report series No. 92b.
- Kainulainen, Heini (2017): ”Raiskaus – myyttejä ja todellisuutta”. Teoksessa Niemi, Johanna, Kainulainen, Heini & Honkatukia, Päivi (toim.): Sukupuolistunut väkivalta: Oikeudellinen ja sosiaalinen ongelma. Vastapaino, Tampere
- Kainulainen, Heini & Niemi, Johanna (2017): ”Parisuhdeväkivallan tunnistaminen rikosoikeudellisessa järjestelmässä”. Teoksessa Niemi, Johanna, Kainulainen, Heini & Honkatukia, Päivi (toim.): Sukupuolistunut väkivalta: Oikeudellinen ja sosiaalinen ongelma. Vastapaino, Tampere
- Kallio, Kaisa (2019): ”Ihmiskauppa globaalien maisemien katveissa – Ihmiskauppakategorisoinnit ja -kuvasto Helsingin Sanomissa 2015–2017” Pro gradu -tutkielma, Tampereen yliopisto

- Kaulio, Pia (2006): ”Kaksoissidos – vakava ansa”. Teoksessa Joutsiniemi Marketta, Kaulio, Pia, Mäkelä, Raimo, Pekola, Jyrki & Schulman, Gustav (toim.): Naimisissa narsistin kanssa. Minerva Kustannus.
- Keskinen, Suvi (2005): ”Perheammattilaiset ja väkivaltatyön ristiriidat – sukupuoli valta ja kielelliset käytännöt”: Akateeminen väitöskirja. Tampere university press, Tampere
- Koivukoski, Tara (2021): ”Pyhä pipari – Toipumiskirja rikotuille naisille”: Mistake Media Oy, Espoo
- Korhonen, Anna-Riitta, Peltokoski Jukka & Saukkonen Miika (2006): ”Prekariaatti”. Teoksessa Jakonen Mikko, Peltokoski Jukka & Virtanen Akseli (toim.): Uuden työn sanakirja s.378-383. Juvenes Print, Tampere.
- Kuusterä, Kirsti (2020) ”Kiusaamisesta, ulossulkemisesta ja yksilöä isommista ratkaisuksista” [viitattu 13.4.2021] Blogi kirjoitus. Luettavissa Arvokas – ohjelman Internet-sivuilla osoitteessa: <https://sinaoletarvokas.fi/blogi/kiusaamisesta-ulossulkemisesta-ja-yksiloa-isommista-ratkaisuista/>.
- Laki oikeudenkäynnistä rikosasioissa 689/1997. [viitattu 24.5.2021] Luettavissa Finlex Internet-sivuilla osoitteessa: <https://finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1997/19970689>.
- Laki rikoslain muuttamisesta 650/2004. [viitattu 12.10.2020] Luettavissa Finlex Internet-sivuilla osoitteessa: <https://finlex.fi/fi/laki/alkup/2004/20040650?search%5Btype%5D=pika&search%5Bpika%5D=650%2F2004>.
- Maahanmuuttovirasto (2020a): Luvat ja kansalaisuus [viitattu 13.10.2020] Luettavissa Maahanmuuttoviraston Internet-sivuilla osoitteessa: <https://migri.fi/oleskelulupa>.
- Maahanmuuttovirasto (2020b): Tilastot [viitattu 13.10.2020] Luettavissa Maahanmuuttoviraston Internet-sivuilla osoitteessa: <https://tilastot.migri.fi/index.html#applications>.
- Mäkelä, Raimo (2007): Naamiona terve mieli : kuinka kohtaan luonnehäiriöisen?. 9. laajennettu painos. PerusSanoma, Kauniainen
- Nyqvist, Leo (2006): ”Lähisuhdeväkivalta – rationalisoinnit, valtasuhteet ja ammatillinen puuttuminen”. Teoksessa Hokkanen Liisa & Sauvola Maritta (toim.): Puhumattomat paikat s.142–170. Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksen julkaisusarja 22. Oulun kaupungin painatuskeskus, Oulu
- Oikeusministeriö (2020): ”Ihmiskaupan vastainen työ”. Hanke OM031:00/2020 [viitattu 19.8.2021] Luettavissa Valtioneuvoston Internet-sivuilla osoitteessa: <https://valtioneuvosto.fi/hanke?tunnus=OM031:00/2020>.

- Oinas, Elina (2004): "Haastattelu: kokemuksia, kohtaamisia, kerrontaa". Teoksessa Liljeström Marianne (toim.): Feministinen tietäminen – Keskustelua metodologiasta s.209–227. Vastapaino, Tampere.
- Ollus, Natalia (2016): From Forced Flexibility to Forced Labour: The Exploitation of Migrant Workers in Finland. HEUNI (European Institute for Crime prevention and Control, affiliated with the United Nations). Report series No. 84.
- Pakollista työtä koskeva sopimus, jonka kansainvälinen työkonferenssi on hyväksynyt vuonna 1930 44/1935. [viitattu 12.10.2020] Luettavissa Finlex Internet-sivuilla osoitteessa: <https://finlex.fi/fi/sopimukset/sopsteksti/1935/19350044>.
- Poliisi (2021): Rikoksen tutkinta. [viitattu 25.5.2021] Luettavissa Poliisin Internet-sivuilla osoitteessa: <https://poliisi.fi/rikoksen-tutkinta>.
- Pro-tukipiste (2021): "Ihmiskaupan tunnusmerkkejä" -esite [viitattu 3.6.2021] Luettavissa ihmiskauppa.fi Internet- sivuilla osoitteessa: <https://www.ihmiskauppa.fi/files/174/ihmiskaupan-tunnusmerkkeja.pdf>.
- Rikoslaki 39/1889. [viitattu 12.10.2020] Luettavissa Finlex Internet-sivuilla osoitteessa: <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/1889/18890039001>.
- Rikosuhripäivystys 2020. Ihmiskaupan uhrien oikeusturva ei toteudu. [viitattu 7.6.2021] Luettavissa Rikosuhripäivystyksen Internet-sivuilla osoitteessa: <https://www.riku.fi/ihmiskaupan-uhrien-oikeusturva-ei-toteudu/>.
- Rikosuhripäivystys 2021a. Mitä tarkoittaa asianomistajarikos tai virallisen syytteen alainen rikos? [viitattu 24.5.2021] Luettavissa Rikosuhripäivystyksen Internet-sivuilla osoitteessa: <https://www.riku.fi/erilaisia-rikoksia/usein-kysyttya/mita-tarkoittaa-asianomistajarikos-ja-virallisen-syytteen-alainen-rikos/>.
- Rikosuhripäivystys 2021b. Työvoiman hyväksikäyttö. [viitattu 20.4.2021] Luettavissa Rikosuhripäivystyksen Internet-sivuilla osoitteessa: <https://www.riku.fi/erilaisia-rikoksia/tyovoiman-hyvaksikaytto/>.
- Rikosuhripäivystys 2021c. RIKUn erityistukipalvelun tilastoja 2020. [viitattu 3.6.2021] Julkaisematon. Virallinen tilasto saatavissa pyydettäessä.
- Roslund, Riku (2020): "Analyysi: Rikollinen hyötyi koronaongelmista – osapuolia ei saatu oikeuteen, käsittely peruttiin ja ihmiskaupasta tuomittu päästettiin vapaaksi". [viitattu 9.10.2020] Artikkel. Luettavissa YLE Internet sivuilla osoitteessa: <https://yle.fi/uutiset/3-11491689>.

- Roth, Venla & Luhtasaari Mia (2021): "Suomi torjuu ihmiskauppaa – Ihmiskaupan vastainen toimintaohjelma". Oikeusministeriön julkaisuja, Mietintöjä ja lausuntoja 2021:15. Oikeusministeriö, Helsinki.
- Sariola, Salla (2017): "Laadulliset tutkimusmenetelmät luento 20.9.2017" Turun yliopisto.
- Sassen, Saskia (2001): "The Global City: New York, London, Tokyo". s.305-320. N.J: Princeton University Press, Princeton.
- Sisäministeriö 2020: "Ihmiskaupan torjuntaa tehostetaan viranomaisten ja järjestöjen yhteistyöllä". Tiedote 137/2020 [viitattu 9.6.2021] Luettavissa Valtioneuvoston Internet-sivuilla osoitteessa: <https://valtioneuvosto.fi/-/1410869/ihmiskaupan-torjuntaa-tehostetaan-viranomaisten-ja-jarjestojen-yhteistyolla>.
- Suomen perustuslaki 731/1999 [viitattu 19.4.2021] Luettavissa Finlex Internet-sivuilla osoitteessa: <https://finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731>.
- Syyttäjälaitos (2021): Ammattina syyttäjä [viitattu 25.5.2021] Luettavissa Syyttäjälaitoksen internetsivuilla osoitteessa: <https://syyttajalaitos.fi/ammattina-syyttaja>.
- Teittinen Paavo (2019): "Pitkä vuoro – Suomalaisten suosimilla ravintoloilla on synkkä puoli. HS:n selvityksen perusteella ravintoloissa tapahtuu laajaa ja systemaattista työntekijöiden hyväksikäyttöä. Taustalla toimii pieni omistajien joukko, jolla on tiivis yhteys toisiinsa." Helsingin sanomat 30.3.2019. Sanoma Media Finland Oy, Helsinki. Luettavissa Helsingin Sanomien Internet -sivuilla osoitteessa: <https://dynamic.hs.fi/2019/nepal/>.
- Teittinen, Paavo (2021a): "Tutkinta lopetettu – Äitiä ja tytärtä pidettiin nälässä ja pakotettiin työhön. Avioliittoon pakotettua naista pahoinpideltiin ja raiskattiin. Rakennusmies teki töitä palkatta ja nukkui kylmässä asuntovaunussa. Poliisi jätti tapaukset tutkimatta tai lopetti tutkinnan pintapuolisen selvittelyn jälkeen. HS selvitti, miten poliisi tutkii ihmiskauppaa. Kuinka moni jää ilman oikeutta?". Helsingin Sanomat 25.4.2021 vko 16, s.B1-7. Sanoma Media Finland Oy, Helsinki.
- Teittinen, Paavo (2021b): "Apulaisoikeuskansleri selvittää poliisin toimintaa" Helsingin Sanomat 26.4.2021 vko 16, s.A14-15. Sanoma Media Finland Oy, Helsinki.
- Teittinen, Paavo (2021c): "Poliisihallitus selvittää ihmiskauppatutkintaa" Helsingin Sanomat 18.5.2021 vko 20, s.A17. Sanoma Media Finland Oy, Helsinki.
- Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli (2013): Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. 10. uudistettu laitos. Kustannusosakeyhtiö Tammi, Helsinki.

Tuomioistuinlaitos (2021): Rikosasian käsittely [viitattu 25.5.2021] Luettavissa Oikeus.fi internetsivuilla osoitteessa:

<https://oikeus.fi/tuomioistuimet/fi/index/asiat/rikosasiat/rikosasiankasittely.html>.

Vähemmistövaltuutettu (2010) ”Kansallisen ihmiskaupparaportoiija. Kertomus 2010.

Ihmiskauppa ja siihen liittyvät ilmiöt sekä ihmiskaupan uhrien oikeuksien toteutuminen suomessa.” Painoyhtymä Oy. Porvoo [viitattu 18.3.2021] Luettavissa Eduskunnan internet-sivuilla osoitteessa:

https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/Kertomus/Documents/k_17+2010.pdf.

Ylinen, Pekka, Jokinen, Anniina, Pekkarinen, Anna-Greta, Ollus, Natalia, Jenu, Katja-Pia & Skur Thomas (2020): ”Työperäisen ihmiskaupan paljastaminen”. HEUNI (European Institute for Crime prevention and Control, affiliated with the United Nations). Report series No. 95b.

Ylikulju, Miia (2017): ”Raiskauksen toteennäyttäminen oikeudenkäynnissä”. Teoksessa Niemi, Johanna, Kainulainen, Heini & Honkatukia, Päivi (toim.): Sukupuolistunut väkivalta: Oikeudellinen ja sosiaalinen ongelma. Vastapaino, Tampere

Liitteet

Liite 1. Haastattelukysymykset

1. Kuinka kauan olet työskennellyt ihmiskaupaan liittyvien ilmiöiden parissa?
2. Kuinka hyvin koet, että alallasi tunnustetaan työperäiseen ihmiskaupaan liittyviä ilmiöitä?
  - Millaisia valmiuksia ihmiskaupan tunnistaminen vaatii kollegoiltasi?
3. Millainen merkitys esitutkinnalla on sinun mielestäsi rikosprosessissa?
  - Millaisessa roolissa prosessin lopputuloksen kannalta?
4. Kuvaisitko oman työsi näkökulmasta, millainen työperäisen ihmiskaupan esitutkintaprosessi on?
  - Prosessin toimivuus, yhteistyö esim. syyttäjän kanssa, linjanvedot?
5. Millaisten tekijöiden näet sinun asiantuntijuutesi näkökulmasta voivan vaikuttaa esitutinnan onnistumiseen?
  - Mistä syistä voi viivästyä, uhrin psyykkiset kuormitustekijät, viranomaisten asenteet, tutkimusmahdollisuudet?
6. Millaisena näet työperäiseen ihmiskaupaan liittyvät tapaukset toteen näyttämisen näkökulmasta?
  - Haasteet tunnusmerkistön kanssa? Osaatko kuvata miksi? Kuinka merkittävää jutun lopputuloksen kannalta?
7. Tuleeko mieleesi asioita, jotka voisivat vaikuttaa uhrin toimintakykyyn esitutkinnassa ihmiskaupaan liittyvien tapahtumien jälkeen?
  - Edellyttääkö järjestelmä uhrilta jotain tiettyä toimijuutta? Millaista?
8. Saadaanko esitutkinnassa mielestäsi esiin riittävä kokonaiskuva rikoksesta?
  - Mistä arvelisit tämän johtuvan?

9. Tuleeko mieleesi jotain asioita (mekanismeja), jotka voisivat suojata tekijää jäämästä kiinni teoistaan tai että tekojen vakavuus katsotaan pienemmäksi?
10. Kertoisitko, millaisena näet tutkintaprosessin eri osapuolten näkökulmasta? Millaisia mahdollisuuksia eri osapuolilla on vaikuttaa prosessin kulkuun tai lopputulokseen niin, että relevantit asiat tulevat esille?
  - Uhrin asema suhteessa viranomaisiin, ihmisoikeuksien näkökulmasta?
11. Millaisia alueellisia tai valtakunnallisia haasteita näet liittyvän ihmiskaupan esitutkintaan?
12. Millaisia asioita tai tilanteita sinulla tulee mieleesi ihmiskauppaan liittyvässä esitutkinnassa, mitkä toimivat hyvin?
13. Näetkö joitain haasteita työperäiseen ihmiskauppaan liittyvässä esitutkinnassa? Millaisia?
  - Miten näitä ongelmia voisi mahdollisesti ratkaista?
14. Oletko itse törmännyt jonkinlaiseen kritiikkiin esitutkintaa kohtaan?
  - Esim. kollegojesi kesken tai julkisessa keskustelussa? Nykyisiin käytäntöihin?
15. Kuvailisitko, yhteistyötä auttamisjärjestelmän ja järjestötoimijoiden kanssa. Heidän toimillaan jotain vaikutuksia esitutkinta vaiheeseen?

Miltä haastattelu tuntui, jäikö jotain kysymättä, mistä olisi ollut tärkeää puhua?

Kiitos haastattelusta!